

واریق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
 آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

اوچونجو ایل صایی ۴ (آردیجیل صایی ۲۷)
 سال سوم شماره ۴ (شماره مسلسل ۲۷)

تیر ۱۳۶۰
 (شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
 PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
 3rd Year No.4 (Serial No. 27)
 July 1981

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
 Tehran, Iran

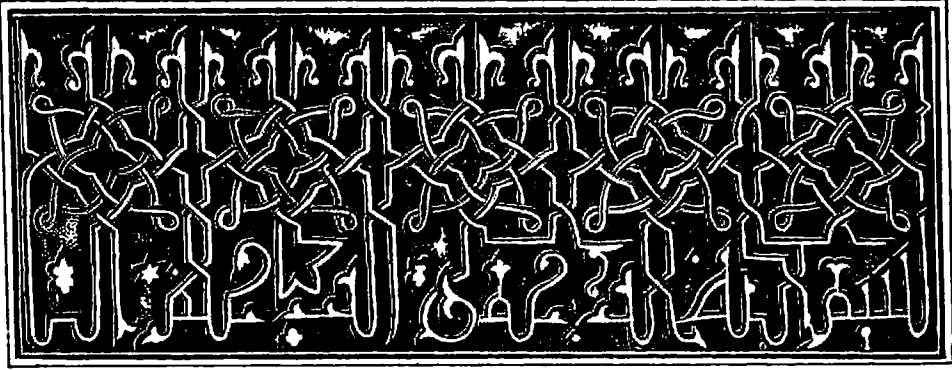
قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- گونشردن بیرهای: دوکتور حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۲۳): دوکتور جواد هیئت ۱۳
- ۳- سؤز و کلاسیکلریمیز (۲): پرفسور غ. بیگدلی ۲۴
- ۴- حضرت علی (ع) نین اوگودلریندن: ج. ۵. ۳۲
- ۵- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۴): دوکتور جواد هیئت ۳۳
- ۶- حیات منبعی: قاسم جهانی (باکی) ۴۴
- ۷- معاصر شاعریمیز اکبر رزاقی: پرفسور غ. بیگدلی ۵۰
- ۸- دده قورقود کتابی او لمز سؤز خزینه میزدن اینجی لر: دوکتور جواد هیئت ۵۸
- ۹- ۱۵- اینجی عصرین سلطان الشعراسی (حبیبی): ح. م. ساوالان ۶۴
- ۱۰- رحمتلی خالاما (شعر): آقازاده خشکنابی ۷۱
- ۱۱- نغمه کارام من (شعر): دوکتور محمدعلی مصدق (باکی) ۷۲
- ۱۲- اخوجو مکتوبلاری: بیر بایاتی و بیر غزل: آدسیز ۷۳
- یانان سازیمیز: م. شامی
- ۱۳- صائب تبریزی دن ترجمه: سؤنمزدن ۷۴
- ۱۴- آذربایجان زادگاه شعر تو: صمد سرداری نیا ۷۵

وارلیق

آبلیق نوز کجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی

اوجونجی ایل، صایی ۴ - تیر ۱۳۶۰

دوکتور حمید نطقی

گونشدن بیر پای

بؤیوک شاعر لر بیزه دیلیمیزی اؤگره دیر، دیلیمیزی قورور و اونو بیزه سئودیریرلر. هر بیر دؤورون دیلینی، اوجاغین بؤیوک شاعر لری تمثیل ائدرلر. ادبیات تاریخلرینده " گۆته"، "شئکسپیر"، " سعدی" و " فضولی" چاغلاریندان بحث ائدن لر حقلی دیرلر. شبهه سیز زمانیمیزدا دیلیمیزین ان گؤرکملی نماینده لریندن بیرسی ده خلق شاعری " سلیمان رستم" دیر. اونون شعر لری مکتب کتابلاریندا بئله، از برلنمه لی و گؤزل سؤز اؤرنه گی کیمی درج ائدیلمیشدیر. کئچنلرده، اوستادین شعر لریندن بیر قسمنی طویلو حالدا " منیم گونشه ایم" آدی آلتیندا اوخوماق ذوقونه نایل اولدوق. بو زنگین شعر لر و پوئمالار مجموعه سی ۱۹۸۰ دا، باکی دا " یازیچی" نشریاتی طرفیندن ۱۴۰۰۰ نسخه ده چاپ اولموشدور. اوخورکن، بؤیوک شاعرین یارادجیلیغین مختلف دؤورلر - یینی احاطه ائدن بدیعی اثر لریندن بونمونه لر، ایستهر موضوعو اراشه، ایستهر افاده قدرتی باخیمیندان، بیزی حیران بوراخدی سلیمان رستمین سؤزو آخیجی، دیلی طبیعی و زنگیندیر. او، زامانیمیزین حقلی اولاراق بیر کلاسیک اوستادی صاییلما قدادیر. البته آلدیغی دورلو (متنوع مختلف) "تقم" لری مکمل بیر صورتده، اوستا جا ایشله بیر، وشعرین مختلف

وادی لرینده عینی مهارتی گؤسته ریر، سا زیندا هر تقلدن نغمه لر سسله نن،
زنگین دیل و اوستون با جارینی ایله برابیر، هر زامان صمیمی و اوره گه
یاتان بیر اوزان دیر، او .

بورادا ، اونون دیل خصوصیتی ایله مشغول اولماق ایسته ییریک ، بو
شاعیردن دیلیمیزی داها یاخشی او گرنمک و داها چوخ سئومک ایچون فا -
یدالانیریق ، زیرا اونون شعرلری یوخاری دا دا قئید ائتدیکیمیزکی می
دیلیمیزی او گره دن کیتا بلارا چوخدان دیرکی کئچمیشدیر ، او بیر طرفدن ده
بوگون ان چوخ مؤحتاج (محتاج) اولدوغوموز بیرشئی وارسا او دادیلی
- میزی حقیله او گرنمکدیر .

شاعیرین زنگین سؤز خزینه سیندن اوچ بیوزه یاخین نومونه حاضر -
لادیق ، بو سؤزلرین چوخو ، ایللر بویو ، بیزده ، بئخصوص شه هر (شهر) لریمیز
ده ، دئیلمه یه - دئیلمه یه یاددا ن چیخمیش و اونلارین بیئرینه گلنه
(وارداتی) سؤزلرین اوتورموش اولدوغو کلمه لر دیر . بعضا ده هرکسین
بیلدیگی سؤزلری ده گتیردیک ، بو حاللاردا ، یا وئرین مثال چوخ جالب
دیر و یا خود شعرده ویا ایضاحات دا او سؤزله عینی معنادا اولان ،
آز بیلدیگیمیز باشقا بیر سؤزده گلیمشیدیر . مثلا چپیک سؤزو (نومره
۱۰۰) ون ایضاحیندا "آلقیش" دا قئید اولونموشدور .

سؤزلر ایفا صیراسیلا ترتیب لنمیشدیر . هر سؤزون ، وئرین شعر
ده کی معناسی ایضاح ائتدیلیمشیدیر و بعضا ده باشقا معنالاری بونا
آرتیریلیمشیدیر . ایضاحلاردا عربی و فارسی کلمه لر پارانته ز ایچه رینده
یا زیلی دیر ، یئری گلدیکجه ، دیلیمیزین ا م لاسی ایله یا زیلان دخیل کلمه
لرین فارسی ویا عربی ده کی ا م لاسی شکلری ده عینا پارانته ز
ایچینده وئریمشیدیر ، تا اوخوجولار او دیلرده کی عادت ائتدیک لری
ا م لاسی شکلرینی ده ، ائوز دیلیمیزین ا م لاسی قایدالارینا گؤره یا زیلیمیش
صورتلریله مقایسه ائله سینلر .

بیریاندا ن بو سؤز خزینه سیندن فایدالانماغی ، دوزگون حالا سالما
ق
و اوبیری یاندا ن قاموسلاردا لغت لرده بؤیوک بیر ضرورت او
- لان دقت و صحتی تامین ائتمک اوچون ، اختلاف موضوعو اولان بعضی
یازی قایدالارینی سا همانا سالاراق ، تکلیف (پیشنهاد) قبیلیندن تقدیم
اقتمه گی دوشوندوک و بو یازیدا اونلاری تجر به ائله دیک .

بونا گوره بویازی دا آشاغیداکی قایدالار- اولجه تکلیف ائدیلمش
قایدالارین (۱) بیر ذیلی کیمی - نظرده توتولموشدور.
فتحه: هر شئیدن اول دیلیمیزده ایشله نهن هئجالار حقیندا کیچیک

بیر معلومات وئرک لازیمدیر :

" آنا دیلیمیزده اساسا دؤرد جور هئجا واردیر، هر هئجادا فقط
بیر، سسلی (مصوت) اولایلر :

۱- تام آچیق هئجا : کی بیرسلی دن (مصوت دن) عبارت اولار .
مثلا : آ- نا (آنا ، سؤزونون ایلك هئجاسی) یا خود ایکی (ایکی سؤزو
نون ایلك هئجاسی) .

۲- تام باغلی هئجا : کی اوچ سدن عبارت اولار، ایکی سس سیز
(صامت) و اونلارین آراسیندا بیرسلی (مصوت)، مثلا : یاز .
۳- آچیق هئجا : کی ایکی سس دن عبارت اولار، بیرس سیز (صامت)
اولده و اوندان صونرا گلن بیرسلی (مصوت) حرف . مثلا : بابا (بو
سؤزون هر ایکی هئجاسی دا آچیق هئجا دیر) .

۴- باغلی هئجا : کی ایکی سیدن عبارت اولار، بیرسلی (مصوت) اولد
و اوندان صونرا گلن بیرس سیز (صامت) حرف . مثلا : اون ، آچ (۲)
مؤلف بیئشینجی نوع اولراق دا بو هئجاشکلینی گؤسته ریر :

۵- "... دیلیمیزده بیرصیرا ائله کلمه لرده واردیرکی، اونلارین
صونوندا ایکی سس سیز (صامت) حرف، بیر هئجا دا فاصله سیز یان- یانا
گله . مثلا : دؤرد ، قورد ، یوغورت ، اؤرت ، قیرت ، اؤلچ ... " (۳)
ایندی بو معلوماتی گؤز اؤنونده توتاراق فتحه مصوتی نین دیلی-
میزده دقیق صورتده ا حلاسی بحثینه کئچک :

۱- تام آچیق هئجاداکی فتحه (۱) ایله گؤسته ریلیر :

" اکین " سؤزونون ایلك هئجاسی کیمی .

۲- باغلی هئجاداکی فتحه ده (۱) ایله گؤسته ریلیر :

ات (گوشت) ، ال (دست) .

(دئمک فتحه باشدا گلرسه (۱) ایله گؤسته ریلیر)

۳- تام باغلی هئجا دا فتحه عموما گؤسته ریلمز :

گل (بنا) ، سن (تو) و سایره .

---

۲ و ۳) دوکتور محمد تقی زهتابی، " آنا دیلیمیزی نجه یازاق " صحیفه ۱۰ و ۹

رشدیه یایینی ، تبریز ، ۱۳۶۰ .

لکن یا ئیشلیغا (اشتباها) یول آچارسا بوراداکی فتحه (ه) ایله
 گۆسته ریلیر: اورهک (قلب) (کی، آت اورکدوده کی سۆزله قاریشما سین)
 کورهک (پارو) (کورک له اشتباه اولما ماسی اوچون)

۴- آچیق هئجالاردا (بیرصامت و بیرمصوتدن عبارت اولان هئجالاردا)
 ایسه، اولاً، فتحه عمومیتله (ه) ایله گۆسته ریلرگئجه (شب) نین یکنجی هئجاسی:
 کیمی. ثانیاً، ایکی ویاداها چوخ هئجالی کلمه نین باشیندا گلن آچیق
 هئجاداکی فتحه عموماً یازیلماز، مثلاً: دده، دگیل، دنیز، سس، تپیک...
 بوقایدانین استثناسی وار: کلمه نین ایکنجی هئجاسی "و"، "ه" و "ی"
 ایله باشلارسا - اوخوماغین آسانلیغی اوچون - فتحه (ه) ایله گۆسته ریلر:
 ده وه (شتر) ده یاز، تهر، شهر، ...

ثالثاً بیرینجی حکم دن ده چیخدیغی کیمی باشقا آچیق هئجا
 لارداکی فتحه (ه) ایله حتما گۆسته ریلیر. بنو (ه) لر اوندان صونرا گلن حر
 لره یاپیشدیریلماز مثلاً "دره دن" (ازدره) کلمه سین "دره دن" یازماق
 غلط دیر. دشمک دوغرو دوروست (درست) یازماق اوچون کلمه لر هئجالارا
 بؤلونه جک ایلك آچیق هئجا دا عموماً فتحه یازیلما یاجاق، او بیر آچیق
 هئجالاردا ایسه هامیسی یازیلما یاجاق دیر. جمع علامتی (لر) ده کی فتحه هئج
 بیر زمان یازیلماز.

دخیل کلمه لر - چوخ ایشله نن. دخیل کلمه لر (گلمه سۆزلر) مصوت لر باخیم -
 بیدان دیلیمیزین قایدالارینا گؤره یازیلدی. بو کلمه لرین اوریژینال
 شکیلری نین حفظ اولونماسی بیرنوع کاپیتولاسیون ساییلیر. بوسۆزلر،
 دیلیمیزه گیریپ و بیزیم مالیمیز اولموشلاردا بو دلیلین تلفظ قایدا -
 لارینادا بویون اگمه لی دیرلر. بونا گؤره آرتیق "شهر" دگیل "شهر"،
 "شعر" بوخ "شعر" یازیریق، مقصد (توک) معناسیندا کلمه ایسه اوزامنا
 البته "شعر" یازا جاغیق. بوراداکی باشلیجا استثنالار تنوینلی و تشدید
 لی کلمه لر و شخصلرین صوی آدلاری دیر. بوباره ده قطعی بیرقرار و ثرمک
 اوچون یازیچی و اوخوجولاریمیزین فیکیرلرینی لطف ائتمه لرین -
 گۆزله بیریک.

صاد و طاء: تورکی کلمه لرین کؤک (ریشه) حصه سینده 0 و 1 مصوتلریندن
 قابق گلن 3 و 7 لری ترجیحا (مصوتلرین هممن) (هوراً) تشخیص و ثریله
 بیلمه سی اوچون (ص) و (ط) ایله یازویق، مثال: طویوق، صوغان، صون،

طوز، قاطير، صينديرماق (شكستن).

يورادا بۇيوك شاعرين " منيم گونه شيم " ادلى شئعرباغچا سيندان
طوپلاديغيميز دمه تي (چيچك دسته سي ني) تقديم ائديرىك، گونشدن آلدىغى
- ميز بوپايلا البته رانى لاشمايا جاغيق، گله جكده يئنه بو گوزهل
مجموعه دن فايدالانا جاغيق .

۱- آچىماق : بورا داكى معناسى : يازىغى گللك ، تاسف ائتمك و خفييف
- سيلن مك دير .

آجىميشام هر زمان دوزيولدان آزانلارا

هئچ ليكدن يازانلارا ، بوشلوقدان يازانلارا
" ساده شاعر من " صحيفه ۳۵

۲- آدا : جزيره

راضى يام عومروم بويو من كؤنوللو دوستاق اولوم
هرباخيشدا مين سغوزده مين گوزلرى نين آواسيندا
" جنوبلو گوزله " ص ۲۲۲

۳- آدلاماق : يونا " آددا ماق " دادئچيرىك ، معناسى بيرشعيين اوستوندن
كئچمك دير .

ايله كي اللىنى آدلادى ياشى * قوجا ساوالان تك آغاردى ياشى
" صون بشييك " ص ۱۵۳

۴- آراماق : اختارماق

جانلا باشلا بۇيوك محبتله * آراديم قليمين درينليگىنى
" ائللسئويملىسى " ص ۸۵

گوزلليكدن وجده گليب بوشا عيرين اللرى

جيب لرينده قلمىنى ، كاغيدىنى آرايىر

" بشهرون لغوجه لريندن " ص ۱۲۸

دئى گوزوم كيمده وارمن ده كي دوزوم * سنى آدديم - آدديم آردى گوزوم .
" گل دئمه " ص ۲۲۵

۵- آرانماق : اختاريلماق .

بو " بيرينجى " كلمه سى آرانيب دير سنين چون

باشقالارى چين دگيل ، يارانيب دير سنين چين

" هئچستان اهلى " ص ۲۶۳

۶- آرتیق : بورادا "بوندان صونرا" معناسینادیر
گجه دن خئیلی کئچیب . صیحه یاخیندیر آرتیق
ای کئونول دینله باها را اوز قوناغیندیر آرتیق
"شوده لان دا" ص ۱۳۵

۷- آزی : ان آز

آزی، اون دفعه دن آرتیق اوخودو * آروادیندان گلن ایلک مکتوبو
"یاخشی یولداش" ص ۳۱۳

۸- آشیلاماق : بورادا بیر خصوصیت، عادت و یا حالی اوز گه سینه منیم ستمک
قاپیسیندان آغلار گیرن اوزو گولر چیخاردی
اوره ک لره قوت، اومید آشیلاردی سوزویله
ص ۳۳۳

۹- آغلار گورونمک : آغلیان کیمی گورسن مک .
دوشونورسم نه زامان، اوز باجیمی، قارداشیمی،
منه آغلار گورونور سوفره ده کی دوز- چوره گیم
"نیگار انلیق چکیره م" ص ۲۵۱

۱۰- آلی : دسته ، فوج

یعنی لیگی بگنمه یین تک - توک آغزی گویچک لر
آغچا قاناد آلایلاری ، زهله توکن میلچک لر .
"قوجا کاتیب" ص ۳۵۲

۱۱- آنجاق : بورادا : محض، صرف، تک

آه یانلیش آدیملاریم یادیمدان چیخما یا جاق ،
داییم دئییردین منه : "سنی سئویرم آنجاق"
"گججیر آرتیق" ص ۱۷۰

۱۲- آندیрмаق : اوخشار کیمی گورونمک

آندییر، بیر باخینیز، * جان وئرن بیر بالیغین گوزلرینی ...
"یاخشی یولداش" ص ۳۱۵

۱۳- آنماق : یاداسالماق

طورپاق آلتدا بختلی، بخت سیز یاتا نلاری آنیرام
اؤزؤمو ده بو طورپاغا بیر نامزد سانیرام
"آنماق طورپاق" ص ۱۴۳

۱۴- آياق قايي : باشماق

منه ائله گليركي، داشدان دير آياق قابيم،
يئييلمز اونون آلتى بولقارستانى گزسم. "قايا ليقدا" ص ۱۳۲
۱۵- اسيرگه مك : حئيڧى گلمك، اسيرگه مه دى يعنى "حئيڧى گلمه دى"
ائللر اوغروندا جان اسيرگه مه دى * گوجونو گوردو، يالنيز اونلاردا
"ائللر سئويملىسى" ص ۸۱

۱۶- اسيم - اسيم اسمك : بيرك تيتره مك

بيزيم حق سسيميژدن باتدى جلادين سسى
مرد آدين چكيلنده اسيم- اسيم اسدى ده

"يئلكه نين غرق اولمادى" ص ۱۱۴

۱۷- اصلا : (دريا) وزنينده، يعنى : قطعى اولراق يوخ، هئچ بيروجهله .
اصلا قورخو بيلمه ييب دير گولله لرين آلتيندا او
ساخلاميشدير اجدادى نين اوگودونو ياديندا او
"قولسوز قهر مان" ص ۲۹۸

۱۸- اقربا (اقربا) : قوهوملار (خويشاوند)

دوستوندان آشناسيندان قوهوم - اقرباسيندان
سوموگو سورمه اولموش رحمتليك باباسيندان ...
"بوھتائزاده" ص ۲۷۳

۱۹- اكيژ : آنادان جوت دوغولان

آرزولارى انقلابين باھار يلا اكيژدى . ص ۲۳۵

۲۰- اگلن جه : تفريح، مشغوليت

عشقى اگلن جه بيلن نازلى گؤزه لير واركى
"سئويرم" سئويله، بوتون عالمه سال سس بيلمز

"كس بيلمز" ص ۱۸۷

حيات مکتبىنى اويون - اويونجاق * يادا بيراگلن جه ساتما سين گرک
"گرک" ص ۱۷۴

۲۱- ال - به - ال : فوراً

وعدينى ائديب عمل، * آزاركئش لر ال - به - ال

ظليسيم آچيلسين دئيه اذيت سيز كوكوندن

آتديلار اود ايچينه سئرچه لرين توكوندن

"سئرچه باللاداسى" ص ۲۷۰

۲۲- امین : مطمئن، امین اولماق یعنی مطمئن اولماق
بونا امینم عزیز دوست، سنین اوزون گوله جگ
جهاندا ظولم ائوی نین سه بیئرینده کول قالاچاق.
" قالاچاق " ص ۲۳۸

۲۳- انگل : مانع

سنه اؤز کؤنلومو وئردیم ، سنئی جانندان سئودیم
سئوگیمه اولمادی انگل دلی هیجران سئودیم ص ۱۸۶
۲۴- اؤتمک : اوخوماق ، ماهنی سؤیله مک
بولبول تک اؤتور انسان * گولشن دیر آذربایجان .
" گل ، گل " ص ۵۸

بیر دینله نئجه اؤتمهده یوردوتداکی بايقوش
سن حقیقی آلماق دیله بیرسن سه ، همن ، قوش
" عصیان یارات " ص ۱۰۷

۲۵- اوچاق : عائله ، کانون
بیزیم دنیا میزین جلالینا باخ * ایگیت لربسله بیرهر ائو، هر اوچاق
" خیانت اولماز " ص ۱۰۱

۲۶- اوچقار : اوج دا و کناردا اولان (عربی ظنی ایله قدیم لریده هجرا
یا زیلیردی)

منه گل - گل دئییر هر ائو ، هر اوچاق
یوردومون ان اوچقار بو جاغی بندایام
" طبیعتین قوینوندا " ص ۱۲۵

۲۷- اوجوز : عادی، قایا، شیت، مبتدل، بایاغی
گل اوجوز شهرت پرستلردن بوخوش عالمده سن
هم وطن چون، هم اؤزون چون ذره غیرت گؤزله مه .
" ائی قیزیم " ص ۱۰۴

۲۸- اوجوروم : دیک و درین یاماچ (پرتگاه)
گؤروره م آمریکا پیس دن ده پیس گونده سن
اوجوروم اؤنونده سن . " آمریکا نه دیر بو؟ " ص ۱۱۲

۲۹- اوخشاماق : سئومک ، (نوازش ائتمک)
اوخشاسین ، اؤپسون اونو عشق ایله برک - برک قوجوسون
اونون عشقیله فضالاردا دولاشسین اوچسون . ص ۳۱۴

۳۰- اوردو : قوشون ، جماعات

اندىم خزه رين ساحلینه ، يىلكنه بنزه ر

قوش اوردوسونون قاركىمى آغ كوكسونوگه

" عكسینی گوردوم " ص ۵۹

"رد اولسون ظولم! " سسی ایدی کوچه لری بوروین

اعتیراض اوردوسونون قاباغیندا یئـریـنـ... .

" باجیلاریمی گوردوم " ص ۲۴۹

۳۱- اورهک : نمونه

دونیایا اورهگم مسلکیمه من * بو وطن مولکونه دیله گیمه من

" خزانسیز چیچک لر " ص ۵۵

دونیانین گنجلیگینه اورهکدیر هر آددیمین

ها واکیمی سو کیمی گره کدیر هر آددیمین ص ۹۳

وارلیغین یئر اوزونون گنجلیگینه اورهک اولوب

هر ایشین هر یوروشون گرچـکـ اولوب ص ۹۹

۳۲- اوزان : شاعیر

اوزانی اولدوغوم بو گوزه ل وطن * حیرانی اولدوغوم بو گوزه ل وطن

قوربانى اولدوغوم بو گوزه ل وطن * سنین خزان بیلمز گولوستانییدیر

" اوج - دورد کلمه " ص ۵۴

۳۳- اوزهک : جوهر

اوزهگی سن ماهنیمین ، ببهگی سن گوزومون

قوینوندا دیرچلمیش اوزومون سن اوزومون ص ۸۳

۳۴- اوستن : اوستوندن

خزر اوستن ماهنی لارلا اسن خزری یئلری

محبتله آبه رونون ساچلارینی دارایییر .

" آبه رون لغوجه لرییدن " ص

۳۵- اوستون : غالب ، (برتر)

بیلمه یین لر بونو بیلسین ، گون اولوب

گاه غمیم اوستون اولوب ، گاه فر حیم اوستون اولوب .

" یارالاریم " ص ۱۹۶

۳۶- اوغوردا : مقصده ، یولدا ،

یلی بواوغوردا ، بویولدا ، حتا * شیرین جانان کئچیب بیریم با لار ص ۱۵۵

۳۷- اوغورلو : خوش یومن (یمن)
پاخی کی اوایلر دوشدو دربه در * گلدی دونیامیزا اوغورلو ایلر .
" ساغ اول معلم سلیمان ثانی " ص ۱۵۷

۳۸- اوفله مک : پوفله مک
آلاچیق دان بیر آز گئن ده کوزه ریردی بیر اوجاق
اوجاقدکی چیریلاری اوفله ییردی بییر اوشاق
" قاراچی محمدین حثکایه تی " ص ۳۴۳

۳۹- اؤگود : نصیحت
اوخو اؤگودومو سن سطیر- سطیر * دیلیندن مجلیسه سه پیلسین عطیر
" دوز- چوره گی ایتیرمه " ص ۱۰۲

۴۰- اؤگونمک : فخر ائتمک
گنجلیک هوه سیله ، ای کؤنول ، اؤگون * کئچیلمز یوللاردان کئچیرم بیئنه
" نه بیر اؤلوم اولسون ، نه بیر قانا اولسون " ص ۵۰
چوخ اؤگونمه ، گؤزل دگیلسن سن * رنگ لی دیرناقلارین پاریلدا سادا
" صون مکتوب " ص ۱۶۶

سن قهرمان بیر مآتین اوغوسان اؤگون
وطنیچین دؤگوشموسن جبهه ده بوگون
" دفن ائتمک اولماز " ص ۲۵۰

۴۱- اؤلگون : جانلیلیغی ، تازه لیگی قالما میش
اورادا اؤلگون بیر قوجایا بنزه بییر گونلر
سوسوزلوقدان چؤلرینده یانیر اکین لر " فیروز " ص ۱۳۰

۴۲- اولو : بؤیوک ، عظیم ، کبیر
بیلمه یین بیلسین ، اولو اجدادیمیزدان بیزلره
چوخ یوز- ایلر دیر عوض سیز بیر امانت دیر باکی
" شمهرت دیر باکی " ص ۷۲

من نه دئییم ؟ عجب دئییب بیزیم اولو بابالار :
گرهک بییرگون اولنده ده کیشی کیمی اوله سن
" سن ده گرهک " ص ۱۰۳

ای اولو بابالاری گؤرن آغاجیم منیم
" انجیر آغاجی " ص ۱۲۸

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۲۳)

یازان: دکتر جواد هیئت

زینال خلیل - ۱۹۱۴ ده گنجه ده صنعتکار بیر عائله ده آنادان اولمو
- شدر، ابتدائی و اورتا تحصیلینی آدیقدان صورباکی یا گلیمیش و
دیل و ادبیات فاکولته سینه داخل اولموش و ۱۹۳۶ دا فاکولته دن ماذون
اولموشدر. یارادیجیلیغینا ۱۹۳۴ ده داها طلبه ایکن باشلامیش و ۱۹۳۶
دا " ایستهک " آدلی ایلک شعرلر کتایبجاسی نشر اقدیلیمیشدیر. زینال
خلیلین ایلک شعرلرینده داخی بیرینیغنا ملیق، آیدینلیق و هدفی سرراست
و دوز نشان آلماق جهدی دقتی چکیردی. اودا اوزوندن قاباخکی شورری
شاعرلری کیمی الهام و موضوعونو خلق دن و اونون قور ماقد اولدوغو
تازا حیاتدان آلیردی. ایلک یازدیغی شعرلرینده صمد و ورغون، سلیمان
رستم و روس معاصر و قاباقجیل شاعرلرینین تاثیر گوزه چارپیردی.
بونونلا بئله اونون شعرلری اوزونه مخصوص بیر خصوصیتلری ایله اوغو-
جولارین دقتینی جلب اقدیردی .

زینال خلیل ایندییه قدر چوغلو شعر، منظومه (پوئما) و نما یاشنا مه
پازمیشدیر. اونون " قیلینج "، " قاطر محمد "، " تاتیانا "، " کورا و غلونو
قوچاقلینی "، " فدائی "، " کومونا کندی " و " صمد و ورغونلا گوروش منظومه
لری شمالی آذربایجاندا مشهور دور. بومنظومه لمختلف موضوعلارا حصر
اقدیلدیگی حالدا هامی سینین تقدیره لایق عمومی بیرجهتی واردیر :
اونلارین هر بیرینده خلق روحو، دیلک و آرزوسو، خلق مبارزه سینین آهنگی
چاکم دیر. اونلارین قهرمانی خلق ایچیندن چیخا راق اونون سعادت یولو
- ندا مبارزه آپاریر .

زینال خلیل بعضا " لیریک شعرلر، بعضا " ده بو یوک منظومه لرونما یاشنا
- به لر یازیر، اونون نما یاشنا مه لرینده ده منظومه لری کیمی کسک
تضاد و حرکت موجود دور .

زینال خلیلین یارادیجیلیغیندا موضوع چوخ گئئیش دیر. او، بیر طرفدن گۆزه ل کند. تابلولاری یارادیر، اوبیری طرفدن خارجی اؤلکه زحمتکشلرینین آغیرحیاتینی ترنم ائدیر. بیرطرفدن شوروی آدامی نین گۆزه ل صنعتلرینی قلمه آلیر، اوبیری طرفدن گئجمیشین قالیقلاری اولان ابن الوقتلیگی، یالتاقلیغی، ایکی اوزلولوگو وهریئرده ائوزونو گۆزه سوخماق مثیلینی طنز وهجو آتشینه توتور. بیرطرفدن مینگه چئویری (۱) تصویر ائدیر، اوبیری طرفدن اینجه سئوگی شعرلری یازیر.

شاعر کند حیاتینی یاغشی بیلدیگی ایچون کند حیاتینی رنگارنگ تابلولارینی بیررسم کیمی جانلی اولراق ترسیم ائدیر:

چیچکلی دره دن چیخان یوخاری * گۆرونور گۆزونه داغلارین قازی
 اوداغلار قوینوندا بیرکیچیک کندوا* اوردا یوردسالیبیلار بیزیم با بالار
 باغیندا گول آچیرایده، یاسمن، * سرلییر دوزلره یاشیل بیر چمن
 هله یاما جدا کی نرگس، بنفشه! * داغلارین دالیندا گۆرونن مئشه!
 کئجه ده گونوزده سرین بولاقلار، * داشلاردان داشلارا تئوکولوب چاغلار
 شاعر وطنی نین گۆز بیگی (گیله سی) صاییلان باکی شهرینی ده محبت و
 الها ملا تصویر ائتمیش و بیرصیرا گۆزه ل شعرلری ازمیشدیر.

زینال خلیل گونون سیاسی حادثه لرینی و خارجی اؤلکه لرده یاشایان زحمتکشلرین حیات و مبارزه سینین دقتله ایزله میشدیر. اونون شعرلرینده امپریالیستلرین شرق اؤلکه لرینده آپاردیغی فتنه لی و آلچاق سیاسته قارشى درین کین و نفرت واردیر. زینال خلیل عینی زاماندا لیریک بیر شاعر دیر. او، انسانلارین، یئننی شوروی آدامی نین اینجه دو یغولارینی، محبتی نی، سئوینج و کدرینی ترنم ائدیر. اونون "گۆی گۆل دوشونجه لری" نده اینجه روما نتیک بو یالارلا ایشلنمیش بیرطبیعی لیک واردیر. بوشعرلرده کی بیان ائدیلمن دو یغولار شاعرین وطنینه اولان محبتی نین بیرتظا هری دیر. شاعر وطن تورپاغی نین هر دایشینی، هر کؤلونو، جوشغون بیروطنپرور کیمی سئویور. ما هر بیررسم کیمی شعرتابلولاریندا ترسیم ائدیر.

انسانلاری مردلیگه، جامعه ایچون فایدالی، آلنی آچیق و اوزو آغ اولما — غا، جسارته و وطنی سئومگه دعوت ائدیروبو موتیولرله ده شعرینده خصوصی بیرگۆزه ل لیک وئریر. "گۆی گول دوشونجه لری" ایچه ریسینده نظر دقتی ان چوخ جلب ائده ن "صمد وورغونلا گۆروش" شعری دیر و صون دئور

ادبیاتین ان گۆزهل نمونه لریندن بیریدیر. بوشه—رده صمدوورغونون اثرکن (تنز) اؤلوموندن دوغان درین بیرا ورهک آجیسی و آغریسی واردیر. شاعر، یوخودا گئی گؤل کناریندا گزه رکن صمدوورغون قارشیسینا چیخیر. آرالاریندا قیصا لکن معنالی و تاثیرلی بیرصمیت اولور و بواشنا دا وقتیله صمدین قلبینی دؤیوندورموش نجیب دو یغولار ویوکسک دوشونجه لر اوخوجونو سارسیدیر (تکان وئریر). شاعر چیچهک لری، چؤللری سیره چیخدیغینی سؤیله رکن صمدوورغون جواب وئریر:

سیرا اتمک؟ بو آزدیر گل یا خشی بیر باخ

اوستونده دوردوغون بویئر، بو تورپاخ
 ساجینی اوینادان بوسرین کولک * سیننه باسدیغین بوگول، بوچیچهک
 سیلدیریم قایالی بو اوجا داغلار * بیزه لایلا دئییه ن گۆزهل بولاقلار
 بیرشیرین نعمتدیر، بیر بویوک عالم * افسوس بونلار حقه آزیلیمیش قلم
 اؤلوم وقت سیزکسدی منیم یولومو * آلدی قلمیمی، قیردی قولومو
 من باشا وورما دیم آموز منزلیمی * آموز صنعت دنیا می، آموز منزلیمی
 بو آغیر بیر درد دیر! اماکی، هئج من * الیمی اوزمه دیم، قارداشیم سیزدن
 شاعر دوستلاریمدان بیلین کی هر وقت * صنعتکار و وطنله اولاجاق خوشبخت
 سثوین بو تورپاغی، بو طبیعتی * بونلار دیر یا شادان شعری، صنعتی
 زینال خلیل آلتی ایل بوندان قابق اوزهک خسته لیگیندن وفات
 اتمیشدیر.

صون اولاراق زینال خلیل دن نمونه ایچون (شاعرین وطنی) آدلی

شعرینی نقل ائدیریک:

حافظ شیرازی دیر، من ده گنجه دن * دئدی میرزا شفیع بیر افتخار لا
 چینارلار آلتیندا بؤیوموشم من * بوردا سیرداش اولوب قیشلا، بهار لا

گنجه باشان باشا باغچا دیر، باغدیر * صبحه دک کیلیمز بلبل چهچه سی
 بیر طرف آران دیر بیر طرف داغدیر * گۆزه لدیر سولارین هر ترانه سی

مین نعمت یتیریر، بویشرده تورپاق * قیزیل گول، یا سمن توتوب عالمی
 گونشدن نورامیب آچاندا زنبق * اونودور اوره گیم غصه نی، غمی

نسترن عطریندن مست اولور انسان * بنفشه کوللاردان چاغیریر بیزی
 بعضا اوستوموزو آلاندا دومان * گوللره آچیریق. اوره گیمی بیزی

نظامی تورپاغي بىرلانه زاردىر * بويىرىن اغوزشعري، اغوزسوزو واردىر
آت سوروب گوي گوله چوخ چيخميشام من * داغلاردا چيكنيمه قونوبدور بولود
مشه لر خيالال دالاندا هر دن * مئي اغوز قوينونا آليبدىر سكوت

باشيمين اوستونده سوزهنده قارتال * اگيليب بولاقدان سوايچميشم من
قلبيمده، بعينيمده دلي بىرخيال * اوداغدان دره دن چوخ كئچميشم من

انىشده، بوخوشدا، گوردوگون هرايز * دولانيب ذروه يه آپارىر سنى
قوش قانا دسيزا وچماز، انسا نسلكسىز * اونوتماي كوتول شاعر دثيه نى

كئچه لر داغلاردا آزان يولونو * آليشىب گويلرده يانار اولدوز لار
قورخما، بىرپاليدا دولا قولونو * اينان، اودما يا جاق سنى سيلديرىم

بىرتميزا وره ك وار بىزىم داغلاردا * دوشونورا نسان تك بوردا داغ لاردا
گلنده آيرىلىق بىر بهار گونو * آناردىم گوي - گولوايكي گوزومه

اصلا اونوتما زدېم وطن ملكونو * بىر شليك قوتى دويدوم اغوزوم ده
تفليس ده ائده نده كور تماشاسى * دويدوم گنجه چايين قزىلتىسىنى

آزقالدى باشيمدا خياليم چاشا * آندىم گوي اوتلارين خيشىلتىسىنى
ايله بيل اوستومه توكولدو بودم * داغلارين ياغيشى، داغلارين قارى

وطن سىزگولمه دي گوزومه عالم * آندىم خان كپزى، آندىم قوشقارى
گنجه هر سوزومه بىر قاناد اولدو * كوتلوم گنجه ايله داغم شاد اولدو

احمد جمىل - احمد جمىل ۱۹۱۳ ده ايروان دا پيشه وربىر عايله ده

آنادان اولموش وتحصلينى باكى دا معلم مکتبىنده آلميشدىر ۱۵. ياشىندا
شعريا زماغا باشلاميش وشعرلرينده وطنه، خلقه اولان صونسوز محبتينى تر

- نم ائتميشدىر. او، سوسيالىست انقلابى ووطنين غلبه سى اوغرونندا
جانينى اسيرگه مەين خلق اوغوللارى نين شاعرانه سيما لارينى شعرلرينده

تصويرا ائتميشدىر.

"پارتيزان قىزى" شعري دشمنلرله ووروشما دا هلاک اولموش بىر قهرما
- نين آبدە سى دىر. پارتيزان قىزى ساداي دشمنلرله اوز- اوزه گلديکده

صون نفسينه دک آونلارلا دويوشور و صون لحظه ده کومگينه گلن دوستلارى نين
يانيندا جان وئرىو.

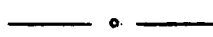
احمد جمیلین یا رادیجیلیفی حرب ایلرینده انکشاف ائتمیشدیر . بو ایلرده ییغجام ، مبارز روحلو و مضمونلو شعرلریا زمیشدیر . محاربه دن صونرا کی دئورده داها چوخ زحمت و صلح موضوعلاریندا شعریا زمیشدیر . محاربه دن قاباخکی ایلرده آلمان خلققینین کومونیست قهرمانسی تنلمانا " داش قفس " ، عاشیق علیسگره بیوک محبتله یازدیغی " قوجا عاشیق " شعر، نظا مینین وطنی گنجی نی تصویرا ئده ن " بویغرلر " ، خلقسه و دوغما یوردا محبت آشیلایان " باشقادیر اولومون معناسی منجه " شعر - لرینی و داها بیرچوخ شعرلریا زمیشدیر . بوشعرلرده احمد جمیلین یاراد - یجیلیغینا مخصوص اولان کونکرتلیک ، دیل ساده لیگی و طبیعی لیک گؤزه چارپیر .

محاربه ایلرینده الینه سلاح آلیب جبهه لرده ووروشان شاعر قلمینی ده یئره قویما میشدیر . " بختیار " ، " منی یادا سالیرمی " ، " نشان اوزوگی " " آچیل ای سحر " ، " دوستلار گینه گوروشه ریک " ، " قاچقینلار " و بیر صیرا شعرلری بو ایلرده یازمیشدیر .

محاربه دن صونرا یازدیغی شعرلردن " مینگه چئویرا ولدوزلاری " ، " تمل داشلاری " ، " قایالار " ، " دنیزده شهر " ، " زنجی لر محله سی " ، " کندخا طره لری " ، " کومونیست شاعر " و باشقا شعرلرینی ذکر ائده بیلیریک . بوشعرلرده سوسیا - لیزم قوران خلقین قهرمانلیقلاری ، وطنه محبت موتیولری و صلح اوغروندا مبارزه ائده ن دنیا خلقلری نین فکر و آرزولاری ترنم ائدیلمیشدیر .

صلح حقینده یازیلان اثرلر آراسیندا " زنجی لر محله سی " شعر ای - زونه مخصوص یئر آچمیشدیر . زنجی لر محله سی ویرجینیا ایالتینده ریچمو - ند شهرینده گناه سیز جاسینا اولدورولموش یئددی زنجییه حصرا ئدیلمیش دیر . شعرا وچ زنجی نین دیلیندن اوخونان نغمه شکلینده یازیلیمیشدیر . همین نغمه سسله نیر و بوتغو محله ده دیلدن - دیله گزیر :

یئددی قاپسی دالیندا * یوخ اولدو یئددی زنجی
قارانلیق زندان اوددو * گناه سیز یئددی گنجی

یئددی قارا قارتالین * سیندیریلدی قاننادی
یئددی آنا اوره گی * یئددی یغردن قاننادی

بیرگون بونغمه نی اوخویان اوچ زنجینی ده توتوب اولدورورلر . لکن نغمه سوسمور و گینه ده هرگنجه بوتون محله ده سسله نیر و آزادلیق ما - هنیسی و حقیقت سسی کیمی اوره ک لره آخیر .

گنج لرين اؤلدويونه اينانمير هئچ كس آنجاق !
هامي سؤيله ييركي، يوخ ،

بورادا بير سر وار، نسه ...

جونكي گينه هرگئجه، چكيلنده ال - آياق

قارانليق دؤنگه لرده اونلار وئرير سس - سسه .

احمد جميل بوشعرده ده اؤز اوسلوبونا صادق قالاراق سوؤفت (پرسو

- ناز) و تصويرلر يوليله گئتميشدير . اونون شعرديلي ساده ، طبيعي ، تخيل

انگيز و تجسم آميزديرو آز سؤزله گؤزه ل تابلولار يارادير .

احمد جميل خلق ياراديجي ليغي نادريندن باغلسدير . او ، عاشق ادبدا

- تيني سئوير و اؤز اثرلرينده اوندان استفاده ائدير .

ايندى احمد جميلين " مينگه چئوير اولدوزلاري " آدلى شعرينسي .

درج ائدير يك :

اوشا قليقدان كؤنولده ، قانا تلانير مين آرزوم

مقدس آرزولارلا ، بؤيويور اوشاق - قوزوم

يا بين ايستي گونلري - ائللرداغا كؤچنده

خان چوبانين سوريسي " ميل " دوزيندن كئچنده

گون آلتيندا تر توكوب ، بابام تاخيل بيچنده

اخيب - باخيب اودياغان سوسوز چوللره بعضا

دئيه رديم : بيركؤلگه لي بولاق دا اولماسام من

كاش بير پيالنه جيگ سو ، بير پارچسا بوزا ولايديم

***

سويوق قيش گئجه لري ، ياغاندا چوللره قاز

اولا ياندا صبحه تك بير آج قورد كي مي رۇزگار

من اولدوز سيز ، قارانليق گؤيلره باخارباخا

آلنيمي بوز باغلايان ، پنجره يه دا پارديم

اولحظه ده سيته مدن گلن بير سس دويارديم

وطنين گؤيلرينده كاش بير اولدوز اولايديم

***

بؤيودو ، هره سئودى خلقتين بير رنگيني

طالع باشيما قويدو ، شاعرليك چلنگيني

صاف دويغولار ، ديلك لر ، اولدو عمرو مون واري

با غلاندی مین اوره که له قلبین عهدی، ایلقاری
دعدیم؛ بیرگون اولاجاق کونلومین آرزولاری
ساییریشان اولدوزکیمی، پارلاب گوی و زونده
"قوشقار"ین اتگینده "مزغان" داملیل "دوزونده
"گوی گولون" یا خاسیندا، "شاه داغیندا" یا نا جاق

***

او گونلر اوزاق دگیل، قولاق و ثریرم هر دن
اودیر کولوگ سلسری گلیر "مینگه چویر" دن
یوخ! ایللر آرخا سیندان، مین بساط گوریرم
کونلومون اولدوزلاری صاباج "کورقیراغیندا"
کولخوزچی قاردا شیمین "چارحوض لی باغیندا"
پیل - چیرا خلار آستلمیش اوتاغیندا یا نا جاق

***

اسلام صفرلی - شاعرو نمایشنا مه یازان اسلام صفرلی ۱۹۲۳ ده نخجوانین
پاخینیندا اولان شکرآباد کندینده آنادان اولموشدور. دنیا محاربه
سینده بالفعل اشتراک ائتمیش و گؤسته ردیگی شجاغتن اوترو نجه مدال
ونشان آلمیشدیر. محاربه دن صورنا آذربایجان اونیورسیتته سینین شرقیاً
قسمتینده اوخوموشدور.

اونون شعرلری نین مضمونونو معاصرلری نین حیاتی، شادلیق و کدرلری
عشق و فکیرلری تشکیل ائتمکده دیر.

نمایشنا مه لرینده قاطعییت و قهرمانلاری نین یوکسک معنوی خصوصیتلری
اوخونون دقتینی جلب ائتمکده دیر. سچیلیمیش شعرلری "توپراغین غطری
آدلی کتابدا ۱۹۶۷ ده باکی دا چاپ اولموشدور.

بورادا اونون عاشیق علسگر پوئما سیندان بیرنجه بندینی درج

اقدیریک :

گؤیجه محالیندا - او آغ کلیسه ده
قاراجا بیر اوغلان دنیا یا گلدی
بو "چرکین" اوشاغا هامی گولسه ده
آناسی چکورلیلیب ددی: گؤزه لدی
جیبه تۆکرلرکی، قارا کشمیشی
اونلار نه درد بیلدی، نه ده غم بیلدی

جعفرخندان - آذربایجانین گؤرکملی ادبیاتشناس، فعال اجتماعی خادام و شاعری جعفرخندان ۵۰ ایللیک عمر و نون ۲۵ ایلدن چوخونو آذربایجان ادبیاتشناسلیغینا حصر ائتمیشدیر. او، عینی زاماندا قوتلوسی پداگوک و گؤزهل ناطق ایدی. اونون "معاصر آذربایجان ادبیاتی" (۱۹۳۹) و "ادبیات نظریه سی" (۱۹۴۰) و "۳۰ - نجی عصر آذربایجان ادبیاتی. تاریخی" (۱۹۵۶) درسلیک لری اوزامان حس ائدیلم احتیاح دان یارانان و موجود بوشلوغی دولدوران اثرلر دیر. بو کتابلار صونراکی مؤلف لری ایچون یول گؤسته ریجی رولو اوینا میشدیر.

جعفرخندانین علمی- پداگوژی فعالیتی ۳۰ - نجی ایللرین ایکینجی یاریسیندان باشلانیر. بودؤورده ایلک مقاله لرینی چاپ ائتدیره ن مؤلف فعال بیرشکیلده معاصر ادبیات مسئله لریده مشغول اولور. یازدیغی "صابر" آدلی مونوگرافی آذربایجان صابرشناسلیق ساحه سینده یازیلان ایلک و ان قیمتلی علمی اثرلر دندیر. صابر موضوعو جعفرخندانین عمر و نون صونونا قدر مراجعت ائتدیگی موضوعلاردان اولموشدور. ایلک مونوگرافیا سینا گؤره فیلولوژی علمری نامزدی آدینی قازانان گنج خندان صونرا - لار صابر یارادیجیلیغینا عائد علمی تدقیقلرینی زنگینلشدیردی و وفاتیندان صونرا نشر ائدیلم "صابر یارادیجیلیغینین صنعتکارلیق خصوصیتلری" آدلی مونوگرافیسی هون ۲۰ ایلده صابرشناسلیغین ائتمه ائتدیگی ان بؤیوک نائلیلردن بیر کییمی قیمتلندیریلمه لی دیر.

جعفرخندان ایکینجی دنیا محاربه سی اثناسیندا سوویت اوردوسیه . جنوبی آذربایجانا گلیمیش و اورادا ادبی محفلر و شاعرلر مجلسی قورو - لماسیندا فعال رول ایفا ائتمیشدیر.

شاعرلر مجلسینده بیرچوخ شاعرلر یئتیشیب شعر استعدادلارینی انکشا ائتدیرمیشلر. بؤیوک خلق شاعریمیز سهندده شعر حیاتیندا ایلک آد دیملار - رینی (رازی) تخلصیه بومجلسده ائتمیشدیر. گینه بیرچوخ معاصر شاعرلریمیز یارادیجیلیق حیاتلارینا اورادا باشلامیشلار. ایندی الیمیز - ده اولان شاعرلر مجلسی نین نشریه سینده (آبان - آذر ۱۳۲۴) ۵۰ دن چوخ شاعرلریمیزین ترجمه ی حالی و شعر نمونه لری موجوددور. بومجموعه ده جعفرخندانین (تبریزین قمری) آدلی بؤیوک منظومه سی، تبریز، قهرمانین تفتگی، شاعر بی ریایا جوابی و اولابیلمز آدلی غزلی واردیر.

جعفر خندان شعر لرینده وطن عشقی، خلقی آیلندیب مبارزه بیه تشویق
اشتمک موتیولری بیرینجی یئری اشغال ائتمکده دیر. بورا دا نمونه اولد.

راق "شوقی" نین شعرینه یا زدیغی "اولابیلمز" ادلی جوا بیینی درج ائدیبریک
ای دل بوجهان جمله سی افسانه دگیل می
دنیا یه او یانلار داخی دیوانه دگیل می
زحمت چکوبن خانه بنا ائتمه جا هاندا
بو خانه لرین آخری ویراننه دگیل می (شوقی)

یوردسوز، یوواسیز، شاعریم، انسان اولا بیلمز
انسان اؤز عزیز یوردونا مهمان اولا بیلمز
فانی ویا اوچ- بیئش قارا گوندور دیین عالم
البته، ائلین دردینه لقمان اولا بیلمز
اؤلک ائله بیر کورپودور هر کس کچه جک دیر
لکن هر اؤلوم دقتسه شایان اولا بیلمز
جهد ائله دیری ایکن سنه اؤلوموش دئمه سینلر
سس سیز یا شاییش وارلیغا برهان اولا بیلمز
تویلا گوجونو، بیرلیگه جهد ائله عزیزیم
هر چای وبولاق اولماسا عمان اولا بیلمز
سن نوره کونول و قریوزوتان یا شاماق چون
گون اولماسا، بیل آئی داخی تابان اولابیلمز
سن چونکی، زمستان دیله میرسن گوله مثیلافت
گول فصلی اولان یفردده زمستان اولا بیلمز
اؤز یوردونو سن جنته تبدیل ائده بیلسن
فکرینده داها روضه رضوان اولا بیلمز
یئرلرده سورونسن املین تاپدانا جاقدیر
عاجز اولانین دردینه درمان اولا بیلمز
من دوستونام آچ گوزلرینی یا خشی نظر سال
دوستلوقدا هامی "جعفر خندان" اولابیلمز

۱۹۴۹ دا "جنوبی آذربایجان ادبیاتیندا ملی - آزادلیق حرکاتی"
ادلی اثرینه گوره فیلوژی علملر دوکتورو آدینا لایق گورولموشدور. بو
اشرده جنوبی آذربایجان ادبیاتینین بیرصیرا مسئله لری و "دردلیری"
سیستما تیک شکیلده بحث و تدقیق ائدیلمیش دیر.

جعفرخندان ص . وورغون ، س . رستم ، م . مشفق ، ر . رضا و س . رحیموف کیمی صنعتکارلارین یارادیجیلیغینا عائد مقاله لریا زمیش وبومقاله لرینده مسئله لره سوسیالیست ره آلیز می موقعیندن یانا شمشیدیر . مؤلف تدقیق و تبلیغ ائتدیگی یازیچیلارین اثرلرینده باشلیجا دقتی ، حیاتی انعکاس اصولونون مختلف لیگینه ، پارتیالیلیق ، ایده یالیلیق ، خلقی لیک کیفیت لری نین بدیعی تظا هرلرینه یؤته لدردی (۱) .

پروفسور جعفرخندان عمرونون بئش ایلدن چوخونو پداگوژی فعالیتته حصرائتمیش اونیورسیتته وباشقا عالی مکتبلرده درس دئمشیدیر ، او اوزون ایلر اونیورسیتته ده آذربایجان سوویت ادبیاتی کرسیسی مدیتری اولموش ، بیرمدت فیلولوژی فاکولته سی نین دکانی (رئیس) اولموش و ۵۴- ۱۹۵۰ ایل لرینده اونیورسیتته نین رکتوری (رئیس) اولموش دور . عمرونون صون ایل لرینده آذربایجان تلویزیون وئریلیش لری و رادیو کمیته سی مدنیت اونیورسیتته نین رکتورو اولموش و مازا قلی معروضه لرا و خوموش دور . پداگوژی فعالیتی ایل لرینده اونلار جا آسپیرانت (۲) ، علملرنا مزدی و علملر دوکتورو یئتیشدیر میشدیر .

جعفرخندان عینی زاماندا بدیعی یارادیجیلیق وترجمه ایله ده مشغو اولموش ، آلتی شعرکتابی چاپ ائتدیر میش ، نظامی نین غزل لرینی ، آخوندوفون یوشکین بین اولومونه " شرق پوئماسی " نی وباشقا اثرلری دیلیمیزه چتویر میشدیر .

جعفرخندان ۱۹۶۰ دا ۵۰ یاشیندا و یارادیجیلیغی نین تام ذیروه - سینده ایکن وفات ائتمیشدیر .

* * *

منابع

- ۱- آذربایجان سوویت یازیچیلاری ، باکی - دولت نشری - ۱۹۵۸ .
- ۲- آذربایجان شعر آنتالوژی سی (متن انگلیسی) . مکر ۱۹۷۰ (۱۹۸۰)
- ۳- جعفرخندان نین ۷۰ یاشی ، واقف یوسفلی ، آذربایجان ژورنالی صایی ۵
- ۴- ج . خندان " آذربایجان " غزئتی و اونون سیاسی - ادبی جبهه سی . آذربایجان ژورنالی صایی ۵ - ۱۹۸۰
- ۵- شاعرلر مجلسی . نمره ۳ و ۴ آبان و آذر ۱۳۲۴ - تبریز .

۱ - استقامت وئرمک ، متوجه ائتمک ۲ - فوق لیسانس .

سۆز و كلاسيك لىمىز

(۲)

ايندى ده اجازە و ئىرىن شىرقىن مشهور كلاسيكلرى نىن و بۆيوك سۆز استا دلارى نىن بىرىنچە سى نىن سۆز ، كلام ، شعر و ئىرقىن دە سۆيلى دەيكلرى ملاحظە لىرىننن نمونە اولاراق شا ھىدگىتيرەك . بونودا قىدا ئىدەك كە ، اساس اعتبارى ايله بىرىنچە مى بوسەدى فكىرلى اساسىندا دا يا نىب و اولارىن سۆز و ئىدىكلرى قىمىتى دقت مىركىزىندە قىرا و ئىرە جە بىك .

امىر عنىرا المعالى كىكا وس بن اسكندر قا بوس بن و شىمگىرىن زىارا و زونو مشهور " قابوسنامە " ئىرىندە سۆز قىقنىدە اوزا و غلونا خطا با بىلە سۆيلى پىر : " اى اوغول ! انسان گىرك سۆز بىلىب ، سۆزدا نىشان اولسون . ھىمىدە سۆز و پىس آدا ملاردا ن قوروماغى با جار سىن . آتجاق سن چاليش كە يا لاندان اوزاق گزىب ، دوزدا نىشان اولاسان . سنى ، دوزدا نىشان كىمى تا نىسپنلار ، اوندا اگر بىروا خت اضطراراً بىرىلان دا دىلپنە گلرسە ، ايناتا رلار . چاليش فتنە و قسا دئورە دە بىلن دوغرودان دا پىرھىز قىلاسان . بونودا بىل كە سۆز ، دورد نوعدور :

۱ - نە بىلمەلى ، نە دە . دىمەلى

۲ - ھم بىلمەلى ، ھم دە دىمەلى

۳ - بىلىب دانىشما مالى

۴ - بىلمە پىب دانىشما مالى

ھىمىدە بىلمە لىسن كە ، عىن سۆزون نىچە افا دە ائتمك طرزى نىن حد و دسوز درجە تا ئىرى و اردىر . بونودا بىل كە ، دوغرودان دا انسانىن اصيل قىمىتى و شىصىتى و نون سۆز و ايله معىنلش دىر بىلپىر . امىرا المؤمنىن على (ع) سۆيلى مىشكن " الْمَرْءُ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ " ائله روھا ، وجودا داسئوېنچ و اورە گە كدر بخش

ئەن دەسۆزدور، ھەرانسانین شخصیتی اونون کلامی ایله اولچولور .
 دانیشیقدا، افراطیول وئرمە . چونکہ یاخشی دەئیشلر: " خیر الامور اوسطھا "
 (اعتدال ھەرايشده گۆزەل دیر) ، دانیشاندا آھستە دانیش ، تلمسە ، حیا ، حرمت و
 ادبە گپلش با جار ديقجا اورەك سۆزونو كيمسە يە آچما . ھەركيمسە ایله اونون
 شخصیتی ، قانا جاغی و شعور و اندازە سیندە دانیش . چوخ ائشیدیب ، آزدانیشان
 اول . چالیش ھەردانیشیغا شاھدلیك وئرمە ، دەئیلن سۆزلری دقتلە ائشیتە آنجا ق
 ھامیسینا اینانما . اول دوشون ، صونرادانیش ناپشیمان اولما یاسان .
 مخاطبینلە سوپوق دانیشماكە ، دشمنلیك توخومو اكمیش اولارسان . دانیشاندا
 بیلگینی خلقین اوزونە وورما ، كيمسە نین سۆزونو كسمە ، چوخ دینلە ییب آز
 دانیشماق بیلجی لیک علامتیدیر . یغیریندە سوسماق^(۱) دانیشماقدان قات - قات
 اوستوندور . دانیشاندا ھەچواخت اوزونو اویمە ، بوش سۆز دانیشماق ابلەلیك
 علامتی دیر . سۆزون خریداری اولمایان یغردە آغزینی یوم !"

ھمیشە دیری قالان فردوسی اوزونون اولمز " شەنامە " سیندە سۆز حقیقیندە
 چوخ فکرلر سۆیلە میش ، بدیعەلر یاراتمیشدیر . اونلاردان بیرنەچە نمونە :

بناھای آباد گرد دخراب	زباران وازتایش آفتاب
پی افکندم از نظم کاخی بلند	گە از باد وباران نیابد گزند
نمیرم از این پس کہ من زنده ام	گە تخم سخن را پراکنده ام

حقلی اولراق بویوک فردوسی ابدی یاشاما ق ، ابدیتە قووشماق رمزینی آنجا ق
 سۆز - کلام سایە سیندە گوروب ، دوغرو اولراق سۆز و انسانا ابدی حیات باغیشلا
 یان بیرعامل کیمی قیمتلندی ریر .

فردوسی سلطان محموددان اوز دؤندە ریب ، آجیق ائدیب آلچاق سرائی ترک
 ائدیب ، توپوروب گئدە ندە ، اوقدر بیلمز ، معنا و وجدان گوزو کور ، قان ایچن
 سلطانا بیلدیرمک ایستە میشدی کە ، اولکە نی ، تاریخی ، خلقی دیریلدە ن ، خلقین
 وارلیغینی ، تاریخی ، مەدنی تینی جلوه لندی رندە سۆزدور .

بسی رنج بردم در این سال سی	عجم زنده کردم بدین پارسی
جهان کرده ام از سخن چون بهشت	کازین بیش تخم سخن کس نکشت
بسی تاجداران و گردنکشان	گە دادم یکایک ازیشان نشان
همه مرده در روزگار دراز	شدار گفت من نامشان زنده باز
چو عیسی من این مردگان راتمام	سراسر همه زنده کردم بنام

تاریخ شہوت ائتدی کە ، سلطان محمودلار ویوزلرچە اونون کیمی قان ایچن ، ظلمکار

۱- سکت اولماق

تاج و تخت و خزینه صاحب‌لری اؤلوب گئنتدیلر، آدلاری دا اکثرًا تاریخ صحیفه-
سیندن سیلینیب گئنتدی، آنجا ق فردوسی‌لر، نظامی‌لر، سعدی‌لر، مولوی‌لر
حافظ‌لر، صائب‌لر، شهریارلار ابدیتته قووشوب خضر الیندن آب حیات اچیب
همیشه‌لیک یا شاماق حقوقو قازاندیلار. بلی، بودور سوزون، کلامین، هنرین
اؤلچویه، معیارا گلمز قدرتی و معجزه‌سی .

فردوسی، سوزایله عملی وحدت‌ده گؤتورور و سؤیله نیلن سوزو یئرینه
یختیرمگی مصلحت‌گؤرور و سؤیله ییر:

بزرگی سراسر بگفتار نیست دو صد گفته چون نیم کردار نیست
عمومیتله فردوسی‌یه گؤره دنیانی بهشته چئویره ن ده، سوز دور، اؤلولری
دیریلدیب یا شاداندا سوز.

نظامی گنجوی

پس از صد سال اگر گوئی کجا او؟

زهریبتی ندا خیزد که: ها، او.

نظامی

نظامی گنجوی یه گلدیکده هر شئی دهن قاباق قید ائدیلمه‌لی دیرکی،

سوز و کلام حقینده کلاسیکلرین دئمک اولارکه، هامیسی توتارلی فکر و ملاحظه‌لر
سؤیله ییب، سوزون اهمیتی، قیمتتی و تأثیری باره ده آغیز د و لوسو دانیشمشلار.
آنجا ق گنجه استادی بؤیوک نظامی ایستر اوزونون دیوانیندا و ایستر سه اؤلمز
"خمسه" سینده سوزه و سوزون هر طرفلی و گئنیش تحلیلینه چوخ مهم یثروثر میش،
رنگارنگ و گؤزه‌ل ملاحظه‌لر سؤیله میشدیر. بودور بیز اونون بوباره ده سؤیله-
دیگی دایمانه فکرلرینده ن اثرلرینه استناداً نمونه‌لر تقدیم ائدیریک:

نظامی مستقل و اصیل شاعر اولموشدور، او، کیمسه دن سفارش قبول ائتمه ییب
کیمسه نین امریله اثر یازما میشدیر. اولونان خواهش و تمنا لبرابرینده ده
اوز شخصیت و استقلالیتینی ساخلا میشدیر. شاعر، اوزو بوباره ده آچیق-دان-
آچینا " سزلار خزینه‌سی" نین باشلانقیچیندا یازیر:

من که سراینده* این نوگلم باغ ترانغز نو ابلبلم

عاریت کس نپذیرفته ام آنچه دلم گفت بگو، گفته ام

بورادان استنباط اولونورکه، شاعر مطلق اوریژینال بیر شاعر دیر و آنجا ق
اوره‌گی ایسته دیگینی نظم چکمیش و کیمسه دن گؤستریش، بورج، و امانت قبول
ائتمه میشدیر.

نظامی ده همیشه سوزو قیزیلدان اوستون توتوب، فردوسی سوزلرینی و اوز

کلامینی قیزیل سکه سینه بنزه تمیش و آوز سوزلرینی داها اوستون توتوموشدور :
 "گرچه در آن سکه سخن چون زراست - سکه وزر من از آن بهتر است" دکمیشدیر .
 نظامی ده " سوزون فضیلتی " ادلی بیر باشلیق آلتیندا ، سوزون شرفی
 و دیگری حقیقده گورون نه قدر معنالی و شاعرانه و گوزهل فکر سؤیله میشدیر :

گفتار اندر فضیلت سخن

<p>حرف نخستین ز سخن در گرفت جلوه اول به سخن ساختند جان و تن آزاده به گل در نداد چشم جهان رایه سخن باز کرد این همه گفتند سخن کم نبود ما سخنییم ، این طلل ایوان ماست در پرمرغان سخن بسته شد موی شکافی ز سخن تیـز تر این سخن است ، این سخن اینجا بدار ... مرده او قیم و بدو زنده ایم ... گفت چه به ؟ گفت : سخن به سخن دولت این ملک سخن راست و بس نام نظامی به سخن تازه باد سوزون ، نظامی طرفیندن نغجه قیمتلندیر یلمه سی گوز قابا غیندا دیر ، حتی شاعر مسئله دینی نقطه ی نظر دن یا نا شاراق آسمانی کتابلاری نظره آلا راق سؤیله بیر :</p>	<p>جنیش اول که قلم برگرفت پرده اول چوبر انداختند تا سخن آوازه دل در نداد چون قلم آمد ، شدن آغاز کرد بی سخن آوازه عالم نبود دلغت عشق سخن جان ماست خط هر اندیشه که پیوسته شد نیست در این بیشه : نوخیز تر اول اندیشه ، پسین شمار ما که نظر بر سخن افکنده ایم کز سخن تازه و زر کهن صدر نشین تر ز سخن نیست کس تا سخن است از سخن آوازه باد سوزون ، نظامی طرفیندن نغجه قیمتلندیر یلمه سی گوز قابا غیندا دیر ، حتی شاعر مسئله دینی نقطه ی نظر دن یا نا شاراق آسمانی کتابلاری نظره آلا راق سؤیله بیر :</p>
---	--

گر بُدی گوهری و رای سخن آن فرود آمدی بجای سخن
 بورادان آیدین گورونور که ، مثل سیز سوز استادی اولان اونا قول - قاناد
 و قریب سمالار اپرواز ائتدیرن ، سوزون حقیقی معناسینی دقیق باشا دوشوب ،
 باشقالارینی دا باشا سالماغا جهد گؤستر میشدیر .
 باخین شاعرین " سوزون رتبه سی " ادلی شعرینده کلامی نغجه قیمتلندیریر
 سوزون منزلتی :
 مقالات در مرتبت سخن

<p>هست بر گوهریان گوهری گنج دو عالم به سخن درکشند</p>	<p>چونکه نسخه سخن سرسری قافیه سنجان که سخن برکشند</p>
--	--

خاصه کلیدی که در گنج راست
آنکه ترازوی سخن سخته کرد
بلبل عرشند سخن پروران
شاعرین اعتقادیناگوره :
پیش وپسی بست صفا انبیاء
شعر، ترا سدره نشانی دهد
شعر، برآرد با میریت نام
به که سخن دیرپسند آوری
نظامی شعرین سارای لاردان آزاد
اُتدیر و سوزونه دوام اُتدیریر:

زیر زبان مرد سخن سنج راست
بختوران را بسخن پخته کرد
باز چه مانند باین دیگران
پس شعراء آمدو پیش انبیاء...
سلطنت ملک معانی دهد
کالشعراء امراء الکلام...
تا سخن از دست بلند آوری...
نظامی شعرین خلق کوتله لرینه منسوب حساب

شاعری از مصطبه آزاد شد
هر دو بمن خرقة در انداختند
صونرا، شاعر سوزون قدرتینه، اُولولری بئله دیرلتمه که قادر اولدوغونو
سؤیله ییر، او، فردوسی فکرینی تصدیق اُتدیر:

گر بنمایم سخن تازه را
سوزونون تأثیری نتیجه سینده هامینی مسحور و مفتون ائتمگه قادر اولدو-
غونو بیلدیریر:

هرچه وجود است ز نو تا کهن
سوزون ابدی یا شاماسی و ابدی یا شاتدیرماسی حقیقنده گؤزه ل مصراعلارین
مؤلفی اولان نظامی، اوز وایله سوزو آراسیندا اولان مناسیتی، سوزونون
اوزونو ابدی یا شاتماسی حقیقنده بئله فکر سؤیله ییر:

نظامی نیز کاین منظومه خوانی
نهان کی باشد از توجلوه سازی
پس از صد سال اگر گوئی کجا او؟
دیگر بر بیت ده شاعر اوز حقیقنده :

چو مارا سخن نام دریا نهاد
تظامی به گوره قیزیل سکه سینی بئله سوز پولادی ایله کسمک گرک دیر، یعنی
سوز قیزیلدان کسرلی دیر:

سختن پولادکن، چون سکه زر
بدین سکه درم راسکه می بر
سوزون قیمتی نظامی یانیندا هر شئی دن اوستوندور:

سخن، جان است و جان داروی جان است

مگر چون جان عزیز از بهر آن است

یا خود: گنج سخن دولت پاینده است نام سخنور به سخن زنده است

سخن، گوهر شد و گوینده غوا^x می^x بسختی در کف آید گوهر خاص

نظامی به گوره گوزل، معنالی و دولتون سوزد تمک او چون مناسب شرایط و
الوثریشلی محیط گرکدیر:

میدان سخن فراخ بایسد . تاطیع سوارشی نماید

اقرار سخن، نشاط و نیاز است . زین هردو سخن بهانه ساز است

شاعرین فکری نجه سوزو، حدیندن آرتیق بزه مک، بیر- بوداغ و شرمک اونون -
تأثیر و گوزه لیلیگینی ایتیریر، اونون بوتونلوگونه وانسجا مینا لطمه و ورور،
اونو شیشیردیر و گوزدن سالییر:

آرایش کردنی زحماتیش رخساره قصه را کندریش

نظامی به گوره شاعر گرک اصیل، مستقل، یثنی لیک چی اولسون . اوزگه لرینی
تقلید ائتمه ییب اوزطبعی، اوزذهنی، اوز الهامیندان چیخیش ائدیپ، سوز
دغیب، فکر سؤیله سین، اوز زحمتی نین بهره سیندن سوز و کلام محصولو الیده
اغتسین .

گر محتشم ز گنج خویشم اجری خور دسترنج خویشم

در سحر سخن چنان تمام کاشینه غیب گشت نامم

شم شیر زیانم از فصیحی دارد سر معجزه مسیحی...

شعر آب ز جویبار من یافت آوازه بیروزگار من یافت

سونرادا یالانچی، تقلیدچی سوز سؤیله بین لری، نقمانلی وضعیف یازانلاری
تنقید ائشینه توتوب، اونلاری دوز سوزلار، میمون کیمی مقلد لر، تولکو کیمی
حیله گر لر آدلاندیریر:

این بی نکان که نان خورانند در سایه من جهان خورانند

افکندن صید کارشیر است روبه زشکار شیر سیراست...

گریبیشه کنم غزل سرائی او پیش نهاد دقل در آشی

گرساز کنم قصائد چست او باز کشد قلاند سست

بازم چو بنظم قصه راند قصه چه کنم که قصه خواند

من سکه زنم به قالبی خوب اونیز زند ولیک مقلوب

کپی همه آن کند که مردم پیدا است در آب تیره انجم

لاف از سخن چو در توان زد آن گشت بود که پر توان زد

یکدسته گل دماغ پرور از خرمن صد گیاه بهتر
نظامی به گوره آزدانیشماق و واختیندا دانیشماق، دانیشانین زینتی و
عزتی دیر، لازم اولما دیقدا دانیشماق اولدوقجا مقبولدور. تمکینلی
اولوب سوسماق، یاخود وئرین سؤالا موافق وییغجام جواب وئرک صون
درجه یارارلی حرکت دیر.

سخن تانپرسند لب بسته دار گهرنشکنی تیشه آهسته دار
نپرسیده هرکو سخن یاد کرد همه گفته خویش را یاد کرد
سخن گفتن آنکه بود سودمند کزان گفتن آواز گردد بلند
چو درخورد گوینده ناید جواب سخن پاوه گفتن نیاید صواب
دهن را بمسمار بردوختن به از گفتن و گفته راستوختن
نظامی سوزون عظمتی، سوز سؤیله مگین اهمیتتی، مسئولیتی وچتینلیگیندن
دانیشیر. باکره سوز سؤیله مگین نه اندازه مشکل اولدوغونوبیلدیریر وهر
یفته نی سوز میدانینا اتیلماقا لایق گورمور.

سخن گفتن بکر جان سفتن است نه هرکس سزای سخن گفتن است
هزار آفرین بر سخن پروری که بر سازد از هر جوی جوهری
نظامی یفنی سوز سؤیله مک، باشقالارینین سؤیله دیکلرینی تکرار ائتمه -
مک طرفداری دیر. آیدین دیرکه، بؤیوک فردوسی و داهی نظامی یارادیجیلیق -
لاریندا اوچ موضوع مشترک دیر: اوللاردان بیریمی "خسرو شیرین" احوالاتیدیر.
هله نظامی دن جوخ قایاق بوموضوعو تاریخی نظردن فردوسی نظمه چکمیشدیر.
نظامی بواحوالاتین عشق ماجراسینا اساساً دقت یختیریب، اونو محبت، اخلاق،
انسان پرورلیک باخیمیندان قلمه آلمیشدیر. حتی بعضی عالمرنظامینی بیر
نوع تقلیدچی و "خسروشیرین" داستانینی "شاهنامه" تین معین فصلینین تکرار
کیمی آدلاندیرمیشلار. بیز، بومسئله نین پانلیش، غیرعلمی و غیرجدی اولدوغونو
گئنیش صورتده، اساسی و دلایلله استناداً رد ائدیپ، هرایکی اثرین اصل
و اوربؤینال اولدوقلارینی ثبوت ائتمیشیک (۱). دوغرونداندا بؤیوک هند
عالمی شبلی نعمانی دئمیشکن فردوسی، فردوسی دیر، نظامی، نظامی، هره سی
اؤزبئیرینده عوضسیر و تکرار ائدیلمز دها و ذکا دیرلار، اوللار، کیمسه نی
تقلید ائدهن، تکرار ائدهن اولابیلمز لر و دگیل لر. آنجاق سانکه بؤیوک گنج
استادی اؤزو بوانما فسیز عالم نالارین بوکیمی تهمت و افترا لارینی هله اؤز

۱ - بیگدلی غلامحسین، "شرق ادبیا تیندا" خسروشیرین موضوعو، باکی ۱۹۷۰

حیاتی دؤورونده دویوب و اونلارا جواب اولاراق فکر سؤیله میشدیر و مشترک
موضوعلار باره ده آچیق - آیدین اظهار نظر ائتمیشدی و اؤزونون یکنی لیک -
چی و اوریزینال اولدوغونو بیان ائتمیشدی :

سخنگوی پیشینه دانای طوس که آراست روی سخن چون عروس
.....
نظامی که در رشته گوهر کشید قلم دیده هارا قلم درکشید
نگفت آنچه دانای پیشینه گفت که در در نشاید دوسوراخ سفت ...
صونرا اؤزونه خطاب یازیر :

در این پیشه چون پیشوای نوی کهن پیشگان را مکن پیروی
چو نیروی بکر آزمائیت هست بهر بیوه خود را میالای دست ...
نهادم زهر شیوه هنگامه ای مگر در سخن نوکنم نامه ای
پذیرا سخن بود و شد جای گیر سخن کزدل آید بود دستگیر
نه حرفی که عالم زیادش برد نه باران بشوید ، نه بادش برد
نظامیه گؤره سؤز استادی ، صنعتکار ، اصل شاعر الهامی اولمالیدیر . اونون
تکان و تریجی قوه سی ، طبعی ، ذهنی ، ذکامی و دوشونجه سی ، الهام منبعینده ن
غیدالانمالیدیر . اوندان ، اونون نظمه چکدیکی شعر لرده اوره کلری فتح ائده ن ،
بغیین لری دوشوندوره ن و وجدانلاری او یادان اولابیلر .

از این بیشتر کآن سخنهای نغز بر آوردی اندیشه از خون مغز
دل هر که را کو سخن گستر است سروشی سراینده یاری گراست
شاعرین فکری نجه باکره ، ودگرلی سؤز سؤیله مک ، معدن دن اینجی چیخارماقدان
داها چتین دیو :

کسی کو جواهر بر آرد ز سنگ به دشواری آرد سخن رابه چنگ ...
چو خواهی که برگنج یابی کلید نباید عنان از ریاضت کشید
نظامی نین فکری نجه سؤزدانیشان گرک سؤزو ، اخلاق ، نزاکت و حیا چرچووه سینده
سؤیله سین ، سؤز ، نه قدر آغیر ، تمکینلی ، جرمتلی سؤیله نیلسه قیمتی و تأثیری او
قدر آرتیق اولور ، دینلنه بیجیده نزاکتله رفتار ائتمه لی اولار .

سخن تا توانی به آزر م گوی که تا مستمع گوید آزر م گوی
سخن گفتن نرم فرزانگی است درشتی نمودن ز دیوانگی است
سخن را که گوینده بدگو بود نه نیکو بود گرچه نیکو بود
به گفتار خوش مهر شاید نمود زبان ناخوش و مهربانی چه سود
ز گفتار بد به بود فرمشی پشیمان نگردد کس از خامشی

۱- آَلِحِكْمَةُ شَجَرَةٌ تَنْبُتُ فِي الْقُلُوبِ وَ تُخْمِرُ عَلَيَّ اللِّسَانَ .

۱- بیلک اوره کده گویهرن و دیل ایله میوه و شره ن بیر آغا جدیر .

۲- أَنْفَعُ الْعِلْمِ مَا عَمِلَ بِهِ

۲- ان فایدالی بیلک اونا عمل آله دیکین دیر .

۳- غِنَا الْعَاقِلِ بِعِلْمِهِ ، غِنَا الْجَاهِلِ بِمَاهِلِهِ

۳- اولو (عقللی) نون رنگین لیگی بیلگیله و بیلک سیزین رنگینلیگی مالیه دیر .

۴- مَنْ كُنْتُمْ عِلْمًا فَسَكَتَهُ جَاهِلٌ

۴- بیلگیسی گیرله دن آدام بیلک سیز کیمی دیر .

۵- لَا تَسْمِعُ الْمُؤْمِنُ وَأَعْيَاءُ جَائِعٌ

۵- مؤمن آدام قارداشی آج کن اوزونو دو بورماز .

۶- الْحَازِمُ لَا يُؤْفِقُ عَمَلٌ بِوَيْدِ الْكَلْبِ غَدِهِ

۶- احتیاطلی آدام بوگونون ایشینی ما باحا بورا غماز .

۷- اسْتَشْرِ عَدُوَّكَ الْعَاقِلُ وَ أَحْبِبْ رَاقِ صَدِيقَكَ الْجَاهِلُ

۷- عقللی دشمن ایله مشورت آفت و جاهل دوستونون رایندق ماقین .

۸- الْحَسَدُ بِجَنِّ التَّرَوُّجِ

۸- کجیک روحو ن زندانی دیر .

۹- الْحَسَدُ يُذِيبُ الْجَسَدَ

۹- کجیک گوده نی (بدنی) یا غار (باغدیرار ، اریده ر) .

۱۰- شِدَّةُ الْحَقِيدِ مِنْ شِدَّةِ الْحَسَدِ

۱۰- کینه نین شدتی کجیکین چوخلو غوندا ندیر .

۱۱- أَلِلسَانُ تَبْحُ إِذَا أَطْلَقْتَهُ عَقْرَ

۱۱- دیل بیروتجی حیوان کیمی دیر . بورا خیرسان سنی بیرتار (سانجار) .

۱۲- كُمْ مِنْ إِنْسَانٍ أَهْلَكَهُ لِسَانٌ

۱۲- نشفه آدام ملاری دیل لری بورا د اکتدی .

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۲)

یازان : دوکتور جواد هیغت

شفاهی خلق ادبیاتی نین مختلف نوع لری : آذربایجان شفاهی خلق

ادبیاتی نوع (ژانر) اعتباریله ده رنگین دیر. خلق کوتله لری عصرلردن بری ایستک و آرزولارینی، دویغو و خیاللارین رنگارنگ شکیللرده ترنم اتمیشلر. بعضی مولف لری وادی نوع لری شعرویا نشر قسمنه آپیر میشلار بعضی لری ده مولفی بللی اولان و بللی اولمایان حصه لره بولموشلر. بیز شفاهی خلق ادبیاتی تمیزین مختلف نوعلرینی آشاغیدا صیرا ایله تدقیق اده جگیک :

- ۱- داستانلار
- ۲- عاشیق شعری
- ۳- ماهنی لار و نغمه لر
- ۴- با یا - تیلار - قوشمالار
- ۵- لایلار و اوخشمالار
- ۶- آتالار سوزو و مثل لر
- ۷- تاپمالار
- ۸- ناغیللار
- ۹- لطیفه لر
- ۱۰- خلق اویونلاری و دراملار .

داستانلار : اسکی تورک ادبیاتی اورتا آسیادا تورک دیللی

خلقلرین داستان ادبیاتیله باسلامیشدیر .

داستانلار ملتلرین دین، فضیلت و ملی قهرمانلیق ماجرالاری نین اکثری منظوم حکایه لری دیر. داستان کؤکو تاریخه دایانان والهامینی تاریخدن آلان خلق ادبیاتی محصولودور. داستانلار خلق شاعرلری، سناز شاعرلری طرفیندن سازلا بیرلیکده سویله نیرو خلق گؤزیله گؤرولن، خلق روحیه دویولان و خلق خیالیندا ناغیل شکلینی آلان تاریخلردیر .

داستانلاردا ملتلرین دینلری، مختلف اینا نیشلاری، یا شاه دیقلاری منطقه نین خصوصیتلریله بیرلشمیش احساس ودهوشونجه لری واردیر . داستانلارین خصوصیه اسطوره لرین^(۱) فکر و صنعت حیاتیقا منبع

---

(۱) تاریخدن قاباخکی چاغلاردا تانریلار ویا تانریلاشدیریلیمیش ←

تشکیل ائتمه‌لری چوخ مهم‌دیر. اسکی یونان شعری نین بیرچوخ ترنم‌لری الهامینی و یونان ثقافت‌ترینین ان مشهور اثرلری موضوعلارینی یونان اساطیر و داستانلاریندان آلمیشدیر.

داستانلارین ملت‌ترین ملی منلیک لرینه دؤنمه‌لرینه، اؤزلرینه اعتماد و گووه‌ن حسی نین آرتما‌سیندا بؤیوک رولو واردیر. مثلا "آلمان ملت‌نین آياغا قالخما‌سیندا سرمن ناغیل و داستانلاری‌نین بؤیوک تا - شیرری اولموشدور.

داستانلارین ملی بیرلیک اوپا‌ندی‌رماق و ملیت‌لری تانیتماق ویا - شانماق یولونداکی قدرتی‌نی گؤسته‌رن ان یاخشی مثال ایران دیر. بیلدیگیمیزکی‌می اسلام و عرب‌استیلا‌سیندان صوراً ایراندا پهلوی دیلی و ادبیاتی ترک ائتدیلیمیش، یفرینه عرب دیلی حاکم اولموشدور. بو حادثه نین آردیندان تورک قوم‌لری ایرانا کلیب و مین ایل حکومتی السه آلمیشلار. بوتون بونلارا باخما یاراق ایران زامانلا اؤز استقلال و حاکمیتینی اله ائتدی‌ب فارسی دیل و ادبیاتی‌نی انکشاف ائتدیریب باشقا لارینا حتی حاکم تورک لره ده یا‌یماغا موفق اولموشدور. بو بؤیوک حادثه فردوسی‌نین اسکی قهرمان‌لیق داستانلارینی شعر دیلیله بیان ائده‌ن شاهنامه‌سی بؤیوک رول اوپنا می‌شدیر.

بسی رنج بردم در این سال سی * عجم زنده کردم بدین پارسی
البته، هر ملتین داستانی یوخدور. بیر ملتین داستانی اولابیلمه‌سینی ایچون اونون اسکی کئچمیشی و تاریخینه اونودولماز طبیعت حادثه‌لری بؤیوک ساواشلار، کئچ لر، استیلا‌لار و یقنی منطقه‌لرده وطن قورما لارکی‌می خلق حیات و حافظه‌سینی نسل لربویو مشغول ائدن حادثه‌لر اولما‌سی لازم‌دیر. داستانلاری یارادان ایلک دؤورلرده یا شایان انسانلار جمعیت و طبیعت حادثه‌لرینی یا درین بیر قورخویا بؤیوک حقیرانلیقلا سئیر ائتدیر - دیلر. هئج بیر حادثه‌نین سببی بیلینمه‌ین بوچاغلاردا هر حادثه چوخ مهم، چوخ مارقلی و تانرییی دوشوندورن اسرارانگیز و حکمتلی بیر معنا فاده

— انسانلار حقنده سؤیله‌نه‌رک زامانلا اینانیش حالینه گلن افسانه‌یه اسطوره (متیوس) سؤیله‌نیر. بیر ملتین اسطوره‌لری نین بوتونونسه میتولوژی، همچنین بو اسطوره‌لری تدقیق ائدن علمه‌ده میتولوژی دئییلیر.

انده ردى. مثلا "گوى گورولدا ماغى، تانرى نين غضبى طوفانلار آلاهي ن جزا -
سى ما بيليردى. انسانلار، تانرى صاناراق گونشه، آتسه پرستش اقديرديلر.
وبير آفاجى و بوز قوردى اعوز اجدادى بيليرديلر، بوانسانلار سر كرده لرى
وقهرمانلاريني دا تانرى ليلىق درجه سينه قدر يو كسلده رك اونلارين تانرى
طرفيندن يارديم گوردوگونه اينانيرديلار.

گينه بونلار مهم گوردو ك لرى هر حادثه و واقعه نى اعوز خياللار يلا
بزه يه رك بير - بيلر نينه انلاتير و زامانلا داستان ياراديرديلار.
زامان كئچديكجه داستانلار زنگين ملتارين آيدينلار آراسيندا
بغويوك داستان شاعر لرى پختيشدى و بونلاردا ملتارين افسانه وى تاريخى
معناسيندا مى داستانلاريني يازديلار بوايشى يونانستاندا هومر،
ايراندا فردوسى گورموشدور. سهندده دده قورقود داستانلاريني آنا
ديليميزده مى بيرا سلوبدا نظمه چك ره ك اسكى بير كئچميشه صاحب اولان
اثلیميزين و خلقیميزين مى عنعنه لرينى و قومى فضيلت لرينى و بيسر سوز
- له مى وار ليغیميزى جانلاندير اراق بديعى بيرا فاده ايله ترنم اتمش
دير.

بورادا اسكى تورك داستانلاريندان بعضى مهم پارچالارى درج اقديب
اسلامدان صونرا آذربايجاندا يارانان داستانلار يميزى داها تفصيلاتلى
شرح و نره جگيك .

تورك داستانلارى اسلامدان قاباخ ويا صونرا يارانديغينا گوره ايكي
بؤلومه (گروهه) آيريلير .

اسلامدان قاباخكى داستانلارى نين مهم لرى: افراسياب ، شو، هون،
گؤك تورك ، اوغوز و اوغور تاريخى نين داستانلارى دير .
دنيا نين ياراديليش حقنده اسكى تورك لرين فكر، دويغو و ايننا -
نيشلاريني آنلادان ياراديليش داستانى اورتا آسيادا ياخين زامانلارا
قدر ياشايا بيلميشدير .

بوداستان اسكى تورك لرين تك تانرى يا اينانديقلاريني و تانرى
نين دنيا نى ياراتماق الهامينى نورانى بيرا قادين خياليندان آلدىغى -
نى گؤسته رير .

افراسياب داستانى - بو قهرمان نين توركى آدى آلپ ارتونقا دير .
(آلپ = قهرمان) ، آلپ ارتونقا ميلاددان ۷۰۰ ايل اول سا قاتورك لرى
نين (توران) بغويوك خاقانى دير . او ايران - توران سا و اشلا ريندا اشترا

اڤده رڪ ايران ليلاري دفعه لزمغلوب ائتميش صونوندا كيخسروه يعني لهر رڪ
اغل دور و لوموش دور .

ميلادي ۱۱ عصرده ديوان لغات ترك آديله و عرب ديليله توركي نين
ايلك لغت و گرامر كتا بيني يازان محمود كاشغري، كتا بيندا دفعه لرله
آلپ ارتونقادان بحث ائديب و اونون اعلومونده سويله نن صاغو (مرثيه)
ني درج ائتميشدير. (۱) اوچ ايل اوندان قاباخ يوسف خاص حاجب طرفندن
يازيلان قوتاد قوبيليگ (حكمت مقدس) شعر كتا بيندا دا اونون حقنده
بومصرع لر قيد ائديلميشدير :

بوتورك بئگ لرينده آتي بئگولوگ
تونقا آلپ ار ايردي قوتي بئگولوگ
بئدوك بيلگي بيرله اوكوش اردي
بيلگي ليك او قوشلوق بودون كؤدرمي
تاجيك لر آيپر اوني افراسياب
بو افراسياب توتدي ايللر تالاب

بوگونكو ديلىمزده : تورك بيگ لري ايچنده آدي تانينميش ، آلپ
ارتونقا ، بغيوك بيلگي لي ، چوخ فضيلت لي بير حكمدار ايدى ، بيلگي لي ،
آنلييان ، مزيتلى بير بغيوكدى ، تاجيك لراونا افراسياب دقيرلر . بو
افراسياب ائللري (دنيا ني) توتدي .

آلپ ارتونقا باره سينده شاهنا مهده مفصل تفصيلات واردير . البته ،
بو آريائي روايت لر فردوس نين نقطه نظريندن يازيلميشدير .

شو داستاني – شو ميلاددان قاباخ دؤردونجى عصرده ياشاميش تورك
حكمداري ديرو اسكندر اورتا آسييا هجوم ائديگي زامان تورك اور –
دولارينا باشچيلىق ائتميشدير . بو داستان ميلاددان ۱۱ عصر صوراييا قدر
آغزيدان آغيزا وديلدين – دييله كچه رڪ ديوان لغات ترك ده يازيبا آئتميش
دير .

هون – اوغوز داستانلاري – هونلار اورتا آسيادا كره دن ايديل
نهرينه قدر ياييلان و تورك قوملريني بير آرايا توپلايان و بغيوك دولت
قوران تورك لردير . هونلارين حكومتلري ميلاددان تقريباً ۲۵۰ ايل قابا –
خدان ميلاددان ۳۰۰ ايل صوراييا قدر ادامه تاپميشدير . هونلار حقنده

(۱) داها قاباخكي مقاله ميзде بوسا غودان بيرپا رچاسي درج ائديلميشدير .

چین منبعلرینده تفصیلاتلی معلومات واردیر، چین دیواری بونلاری —
قاباغینی آلا بیلیمک ایچون تیکیلیمیشدیر، هونلارین بؤیوک خاقانی مته خا
میلاددان قاباخ ۱۷۴ - ۲۵۹ ایللرینده بیرطرفدن چینی اله گتیرمیش
غربدن ده خزر دنیزینه قدر قاباغا گتتمیشدیر.

میلاددان صونرا هونلارین بیرقسمی آوروپا یا گتتمیش و مشهور آتیللا
سرکرده لیگینده بؤیوک دولت قورموش و روما امپراطورلوغونو تسلیمه و
مالیات و ثرمگه مجبور ائتمیشدیر.

هون داستا نلاری بو بؤیوک قهرمانلار حقیقینه یارادیلیمیشدیر.

اوغوز خاقان داستانی - اوغوز خاقانی نین داستانی اسلام دان قا -
باق و صونرا ایکی شکیلده سؤیله نمیشدیر.

اوغوز خاقان ۴۵ گونلولوغوندا بؤیوموش و یئریمیشدیر. جنگلده اژدها
- نی اولدوره ندن صونرا تانری یا یالواریرکن گؤیدن گوی ایشیق
دوشوب، ایشیغین اورتاسیندا بھوقیز گؤرموش. او، قیزا ئله گؤزه لیمیش کی
گولسه گؤی تانری دا گولر و آغلا سا گؤی تانری دا آغلارمیش. اوغوز خاقان
قییزی گؤرکک واله اولدی و اونو آلدی. بوقیزدان اوچ اوغول اولدی
بیرینه گون، ایکینجی سینه آئی و اوچونجوسونه ایلدیز آدی قویدولار.
کینه اوغوز خاقان بیرگون اووا گتتمیشدی بیر آغا جین قور و غوندا
(حفره) فوق العاده گؤزه ل بیر قیز گؤردی اونا عاشیق اولوب آلدی .
اوندان دا اوچ اوغول اولدی اونلارین دا آدین گؤی ، داغ و دنیز قوید
بوا و غوللاردان ۲۴ اوغوز قبیله سی عمله گلیمیشدیر.

اوغوز خاقان حربه گئده رکن بیرچوخ یئرلرده بیر قوردا و نایول گؤ -
سته ریر، بودا تورک لرده قوردون (بوز قورد) اوغورلو، مقدس اولدو غونو
گؤسته ریر. اوغوز خاقان نین داستانی چوخ اوزوندور و هون خاقانی مته نین
منقبه لریندن الهام آلمیشدیر، بودا استان حقیقته اسکی اوغولاری —
داستانی دیر.

گؤک تورک داستا نلاری ه گؤک تورک لرتاریخده ایلک دفعه تورک
آدیله دولت قوران قوملر دیر، بود دولت بوگونکو مغولستان اولکه سینده.
میلادی ۶ - نجی عصر اورتالاریندا قورولموش و ۸ - نجی عصر اورتالارینا
قدر دوام ائتمیشدیر. گؤک تورک داستا نلاری نین ایکی مهم روایتی واردیر
بیرسی بوز قورد داستانی و دیگر ارگه نه کون کؤچ داستانی دیر.

ارگه نه کون داستانیله گؤک تورک لرین تاریخی آراسیندا آچیق صورتده بنزه رلیک واردیر. بوداستان رشیدالدینین یازدیغی جامع التوا - ریخ ده یازیا کئچمیشدیر .

اویغورداستانلاری - اویغورلار ۸ - نجی عصرده گؤک تورک دولتی نین یئرینه کئچیب مستقل بیر دولت قوردولار. ایلک زامانلار گؤک تورک یازیسینی قبول ائتدیلر لکن ۷۶۹ ده دولت باشی بغوغا خان مانسی مذهبینی قبول ائدیب مانسی کشیش لری نین گتیردیگی خطی ده اویغورلار - رین رسمی یازسی سئجیدی . ۹ - نجی عصرده (۸۴۰) قیتلیق (قحطی) اولدو واهالی عصیان ائتدی. اویغورلار خصوصاً " قیرقیزلارین عصیانینا دایانا بیلمه دیلر و بیر قسمی چینه تابع اولدولار، بیر قسمی دا جنوب غربیه (دوغوتیا نشان و بئش بالیق و قوچو) شهرلرینه گلیب یئرلشدیلر و اورادا محلی بیر حکومت قوردولار و ۹۴۰ دا مسلمان تورک دولتی قوران قاراخانلیلارا تابع اولدولار .

اویغورلارین داستانلاری نین یکی مهم روایتی واردیر: بیر یسی توره ییش داستان (خلقت داستانی)، دیگر ده کئچ داستان دیر .

اویغورلار اؤزلرینی آلاهیین سویوندان بیلیب داستاندایوردو پیس اداره ائدهن خاقانلارین اوزوندن معروض قالدیقلاری فلاکت لری آنلادیلار . اسکی تورک داستانلاریندا بعضی بدیعی عنصرلر دقتیمیزی جلب ائتمک - ده دیر. بونلارین ان مهم لری بونلاردیر :

ایشیق - اسکی تورک داستانلاریندا ایشیقین هر یئرده چوخ مهم و مقدس بیر عنصر اولدوغونو گؤروروک .

یارادیلش داستانیندا تانری یا راتنا الهامینی وئره ن آق آنا ، ایشیقدا ن بیر قادی ن خیالی دیر . تانری قایرخانین اوزو ایچون یاراتد - یغی اون یئددینجی گئی . قاتی بیر ایشیق عالمی دیر .

اوغوزخاقان داستانیندا اوغوزخانین اوزو نورانی دیر و آروادی ، گئی دن دوشن بیر ایشیقدا ن دوغولموشدور .

اوغوز اوردولارینا یول گؤسته رن قوردا دا اوغوزون چادیرینا دوشن بیر ایشیقدا ن دوغولموشدور .

اویغورلارین خاقانی بوغوخان و دورد قارداشی دابیر آغاچ ویاتور - پاغا دوشن سماوی بیر ایشیقدا ن یارادیلیمیشدیر .

یوخلقلرین اسلامدان قاباخکی دین لری اولان شامان دینینده اوچما
دئدیک لری جنت ده بیر ایشیق عالمی دیر .

بودینه گۆره یئردن ۱۷ قات گۆیه طرف چیخاندا گئتدیکجه آیدینلا
- نان بیرونور عالمی واردیرکی بونون ۱۷ - نجی قاتیندا تانری اوتورور .
او یغورلارین اسلامدان قاباخ قبول ائتدیک لری مانی دینی نین ده
اساس تانریسی یا خشیلیق و ایشیق تانریسی دیر . بوتون بونلار تورک دیلی
خلقلرین تا اسکی دن بری ایشیقی سئویب و اونومقدس سایدیقلارین
گۆسته ریر .

بورادا بوتاریخی حقیقتی آچیقلا رکن بوخصوصدا باشقا شکیلده دوشونن
عالم و ضیاء لیلاریمیزین فکرینه ده اشارت ائتمک ایستیرم .

بعضی ضیالیلاریمیز آذربایجاندا ایشیق سئوگی و صایغی سینی زردشتی دینی
و عنعنه سینه باغلاماق ایسته میشلر .

حتی شمالی آذربایجان مؤلف لری نین بیر قسیمی ده خلقیمیز آراسیندا
عنعنه حالینی آلمیش اولان ایشیق سئوگی و صایغی سینی زردشتلیک له علاقه -
دار صانیرلار . حال بوکی ، تورک دیلی خلقلر داها آذربایجانا گلمه میس و
اورتا آسیادا یا شارکن ده ایشیقی مقدس بیلیمیشلر و اونوهرشئین حتی
دنیا نین یارانما سیندا الهام قایناغی حساب ائتمیشلر .

آغاچ - مدنیت بئششیگی اولان آغاچ دا تورک داستا نلاریندا مهم بیئر
نوموش و ایشیق کیمی آغاچ دا اسلامیت دن صوراکی تورک داستا نلاریندا
دا یاشا میشدیر . (دده قورقود داستا نلاری)

قادین - اسکی تورک جامعه سینه قادین بعضا عائله رئیس ایلدیموش
دور . بونلاردا قادین هر زمان ائوین دیره گی و کیشی نین وفالی یولداشی
و اوشاقلاری نین آناسی اولموشدور .

یارا دیلیش داستا نیندا تانری یا انسا نلاری و دنیا نی یارا تمماق
ایچون ، الهام و قره ن نورانی بیر قادین دیر .

بو قادین آنلایشی نین خصوصیتلری اسلامدان صوراکی داستا نلاردا
ادامه تا پیمیشدیر . ۱۱۷ - ۱۱۱ عصر لده اوغوز داستا نلاریندا ، دده قورقود
بویلاری و کورا و غلو دا (نگار خانم) و حتی قاچاق نبی ده (هجر خانم) بونو
بدیع بیر شکیلده گۆسته رمگده دیر .

آت - آت داستا ن قهرمانلاری نین وفالی و محبوب یولداشی دیر .
اورتا آسیا و یالاریندا آت اوستونده یاشایان خلقلر آتی دا قادین و

سلاحلاری کیمی، اؤزنا موسلاری بیلیمیشلر، آت سئوگیسی اسلامدان صونرا دا تورک لر آراسیندا دوام ائتمیشدیر. کورا و غلودا ستانیندا کؤرا و غلونون قیرآتی کؤرا و غلو قدر بؤیوک وظیفه لی بیرداستان قهرمانی دیر. همچنین قاچاق نبی ده بوزآت دا قهرمانین یولداشی و دارگونده اونون قورتار- یجیسی دیر، آشاغیداکی پارچایا دقت ائدین

ائنیسه گئدینجه جیران ائنیشلی
یوقوشا گئدینجه کهلیک سکیشلی = (خرامیدن)
قارا قوش او یونلو بوز قوردباخیشلی
قیز یئلله لی (زلف) آتما گؤزلی قیراتیم

— — — — —

چنلی بئلدن آشیغیم ی گؤرموشلر
قیر آتیمین سکیشیندن بیلیمیشلر
شوکلن (آر) قوچ کؤرا و غلو دئیمیشلر
قیز یئلله لی آتما گؤزلی قیراتیم

بوندان باشقا آتالار سؤزلریمیزده آت سئوگی سیله دولودور .

بوزقورد - تورک لر توتم دؤرینده یا شادیقلاری زامان بوز قورد اونلارین توتمی اولموشدور. داستانلاردا بوزقورد تورک لرین حیات و ساواش گوجونو تمثیل ائدر. اوللر بیرتانی کیمی پرستش ائدیلم بوزقورد خلقین جدی کیمی باخیلمیش و قهرمانلاری دا اونا بنزه دیلمیشدیر (اوغوز خاقانین بئلی قورد کیمی اینجه دیر)

بیرگون سحرچاغی اوغوزخانین چادیرینا ایشیقدان توره یین بییر ارکک قورد گیرمیش و اوغوزخانا بئله دئمیشدیر: ای اوغوز، من سنین اوردولاری اوردولاری نین اؤنونده یئر ییه جگم. قوردون دالینجا یوروش ائده ن اوردولار ساواشی قازانمیشلار .

گؤک تورک داستانلاریندا بوتون تورک لر دشمن طرفیندن اؤلدورولدو - گو زامان آناسی بوزقورد اولان بییر بیگ زادا آناسینا خاطر اؤلدو - رولمه میش صونرا بو بیگ زادا یای و قیش تانریلاری نین قیزلار ییله ائولنمیش و بونلارین اوشاقلاری تورک لرین نسلینی ادامه وئرمیشدیر . دده قورقود کتابیندا قازان خان ائوی یا غمالانیب اسیردوشن عاقله و اوردوسونو آختاراندا یولدا بوزقوردا راست گلیر و " قوردا وزومبار کییز "

دئیییر صونرا بئله خطاب ائدیر :

مره (هی) صیرتی بولوق بوز قورد (دالیسی توکو یولونموش)

آوردومون خیرینی بیلورموسون ئەشگیل منه

قارا باهیم قیران اولسون قوردوم سنه

یوقسا قاریش (قارقیش) وئرویین (وئرره م) شیمدی سنه

سو - اسکی تورک داستانلاریندا سو و سو سئوگیسی ده شایان دقت دیر.

۴ ق ساققالار - داستانلاردا خاقانلارین مصلحت دانیشیب حرمت ائتدیگ

لری آق ساققالار واردیر. آق ساققالی، آق دگنک لی، و تجربه لی اولان بو

یاشلی آداملار هله گنج خاقانلار یول گؤسته ریرلر.

موسیقی - موسیقی ایلك چاغلاردا اولادینی هیجانلی سسلندیره ن بییر

صنعت اولموش و صونرالاری هر نوع حیات حادثه لریله بیرلشمیشدیر. دینی.

مراسملرده اوو تفریحاتیندا، ساواشلاردا، امک ائناسیندا، دوغماق و آد

وئرمه مراسملرده، عشق ماجرالاریندا سا زلارین سسی انسانلاری جوشقونلا-

شهیریدی .

سازشا عزلری نین ان اسکی الاهی (آلاه ایچون سؤیله نن شعر) لرینی و

غیر دینی شعرلرینی سا زلا سؤیله دیک لری معلوم دور، بو خلق لرین قدیم دن

زنگین موسیقی لری واردی. موسیقی آلتیله نچالیدیقلاری آهنگ لره کوگ ویا

کؤگ و شاید بوگونکو دئیشله کؤگ دئیردی لر.

یوکسک سسله ترنم ائتدیگ لری کوگ لره دوله و ایر (*dole, ur*)

دئییردیلر. ترنم و تغنی معنا سیندا گلن ایرلاماق یا بییرلاماق سؤزوده

بیرادان گلیمیشدیر.

قوپوز - مختلف ساز آلتلری آراسیندا قوپوزون خصوصی یئری واردیر.

تورکستاندا تورقان دا حفریا تدا اله گئچن او یغور مینیا تورلری او یغو

تورک لری آراسیندا آیریجا اورکستر تشکیلاتی اولدو غونو گؤسته ریر. بو

اورکسترده مختلف ساز آلتلری او جمله دن قوپوز و چنگه بنزه یین و آغیزلا

چالینان سا زلار گؤر و حکمده دیر.

۴ - اسلام دان صونرا کی تورک داستانلاری اکثریتله ملی - اسلامی

داستانلار دیر، بو دؤوره ده بییر طرف دن اسکی داستانلارا سلام رنگینی آلمیشلار

دیگر طرف دن ده یعنی اسلامی داستانلار یا رانمیشدیر. دیوان لغات ترک

ده تورک قوملری آراسیندا ایلك دینی ساواشلار دان دوغان داستانلاردا

پارچالار درج ائدیلیمیشدیر. بو دؤوره ده سؤیله ن داستانلارین ان قدیم لری بونلاردیر: (اورتا آسیادا)

۱ - ساتوق بوغراخان داستانی .

۲ - ماناس داستانی .

۳ - چنگیز داستانی .

۱ - ساتوق بوغراخان تورکستاندا (کاشغر - بالاساغون) ایلیک مسلمئان تورک حکومتی قوران قاراخانلی حکمداری دیر . بوداستان نثرله ، بلکه ده حکمدارین ایستگیله یازیلیمیش دیر وداها چوخ حکمدارین منقبه لرینی شرح وئریر . داستان x عصرده سؤیلنمیش ۱۳۵ صفحه قدر دیر .

۲ - ماناس داستانی - اسلامدان صونرا سؤیله ن ایلیک بؤیوک داستان دیر و قیرقیز تورک لری قهرمانلیقلاری باره سینده ۱۱x - ۱۱x عصرلرده سؤیله نمیشدیر . ماناس داستانی عصرلره یاشاییب انکشاف ائتمیش و بو تون اورتا آسیا تورک لری نین اورتاق (مشترک) داستانی حالینه گلیمیشدیر . بوداستانا صون عصرلرده داخی چوخلی علاوه لرا اولموشدور . باشلانغیج دا اون مین مصرعدن عبارت اولان بوداستان بوگون ایکی یوز مین مصرعه چاتمیش و ملیتچی بیر مفکوره ایله سؤیله ن علاوه لر اولموشدور . ماناس داستانی مسلمان تورک لرله غیر مسلم تورک لر آراسیندا آپاریلان ساواشلاردان یارانمیشدیر . بوداستانین قهرمانی ار ماناس چینلیلری و سارتلاری یئنمیش دیر . ماناسین پالتاری زره لی دیر و اوناوخ کارکسمیر داستانین ان گؤزه ل یئرلری ساواش تصویرلری ، قهرمانلیقلاری نین و سلاحلارین تعریفی ، یورد ، قادین و آت حقنده کی دو یغولو تر تلمو دیر . ماناس داستانیندا قهرمان ار ماناسین داها بئشیکده دیل آچیب آتاسینا مسلمان اولماغینی و کافر لری مغلوب ائده جگینی سؤیله ماغی دا اوغوز داستانین اسلامی شکلینی خاطرلادیر .

عمومیتله ۷ هجالی وزنله سؤیله نمیش یاریم قافیله لی و چوخ دفعه مصرع باشیندا آلیتراسیونلاریله اسکی ملی نظم دن خاطره لر گؤسته رمکده دیر . بوداستان ۱۸۸۵ ده پروف سور رادلوف PROF RADLOFF طرفیندن قیرقیزلار آراسیندا توپلانیب آلمانجا ترجمه سیله نشر ائدیلیمیشدیر .

۳ - چنگیزنامه بوداستان ۱۱۱x عصرده اورتا آسیادا یارانمیشدیر . چنگیزین حیاتی ، شخصیتی و فتوحاتی اطرافیندا سؤیلنمیش و ۷x عصرین صونلاریندا نثر شکلینده یازی یا کئچمیشدیر .

بو داستاڤا ميرتيمورون دا حياتى و فتحلىرى قاتىلىب داستان چنگيزو
 خلقلىرى نين ماجرالاريله گئنىش له ميشدير. بورادا چنگيزده اويغورخانى
 كيمي گون ايشيغى ايله تانرى قوردون اوشاغى اولاراق دوغولموش و
 چنگيز اوغورخانىن صيوندان گۆسته ريلميشدير.
 منابع :

- ۱ - آذربايجان شفاهى خلق ادبياتى . بابايوف وب . افنديوف باكى ۱۹۷۰ ۱۹۷۱
- ۲ - رسملى تورك ادبياتى . نهاد سامى بانارلى . دولت كتاب اعوى . استانبول
- ۳ - تورك ادبياتى تاريخى . پروف سورم . فواد كوپرولو ۲ نجى چاپ . استانبول ۱۹۸۰
- ۴ - آذربايجان نثر آنا تالوزياسى . انگليزجه متننى . باكى ۱۹۷۷

سۆز و كلامىك لر ميزين تالان :

بؤيوك نظامى نين سۆز بارده سؤيله ديكلرى نين هاميسيني نمايش اقتديرمك ،
 اونون بيوتون ادبى ارشيني گۆزدن كئچيرمكى طلب ائدير . بودوركه بومختصر
 له قناعت ائديب ، بشريتтин ديگر بؤيوك بير معلمى ، مثل سيز سۆز اسنادى
 داهى انسان پرورشامر " سعدى سيراى " ياراديجيلىغينا بير اؤترى نظر
 سالات :

دوزه ليش : بدميزين كنج نره سينده اشقيداك دوزه ليش لاپارلما ليدر :

۱- زرق تن جان است دوزق جان سخن . اولمالى دير : زرق تن ان است دوزق جان سخن ۲۸

۲- جلال الدين رومى نين ... « جاووز نامى » . اولمالى دير : جلال الدين رومى نين ... « سؤيلى » ۳۱

" حیات منبعی "

محمود کیشی کردند بیر قدر آرالی سلسله داغلارین قورتا رها - قور -
تاریندا کی تپه ده قدیم مئشه نین تنها یادگاری جیر آمرودون (۱) پانینا
اوزونو زورلا سالدی، او، النده کی ایپی و بالتانی یقره توللاییب آقا -
جین کؤلگه سینه سیغیندی، کچه بورکونون آلتندان ترلیک یقرینه باشنا
باغلادیغی دستمالی آچیب گونشده ن یانیب قارالان قریشلی آلنینی و بوینو
- نو سیلدی، اوزونو آشاغیدا - دوزده اگری قلینج کمی پارلایب آخان
قیزیل اوزونو توتوب اونون داغ هواسی کیمی سرین - مهینی سینه دولو
جگرلرینه چکدی .

- بئله ده ایستی اولار؟ قومودا اریدیر . - دئییه کیلئی له ندی و آغزینا
ساللانمیش چال ، لویا (۲) بیغلارینی اگری بارماقلاریله تومارلایب پانا -
قلارینا ساری بوردو، دینجینی آلماق ایچون بویرو اوسته اوزاندی .
کندلی یورغونلوقدان و داخلی سارسینتی دان چوخورا دوشن گوزلرینی
آقا جین بوزارماقدا اولان یارپاقلارینا زیلله دی، لکن یارپاقلارین آرا
- سیندان دوشن شعاclar ایگنه کیمی بیک لرینه توخونوب گوزلرینی -
قاماشدیردی . او، اوزونو پانا چئویریب کنده طرف باخماقا باشلادی ،
چوخدا هنده ور اولمایان بوزداغین اتگینه سه لندمیش اشولرین، اوستو -
تورپاقلی قارا داملارین ، آیریلیق وقتی کورپه سینی اؤپوب اوخشیان
آنا کیمی باغیشلاریله باشینا ال چکیب تومارلادی .

محمود کیشی نه دنسه بو آن دوغما کندینده یولا سالدیقی اللی ایل
لیک عمرونو، خصوصیه ایتیردیگی اوشاقلیق ایلرینی آختارماقا چالیش
دی و اونا غریبه گلدی کی، نه ایچون آنجا ق اوشاقلیق ایلرینی آختاریر
آخی بوا یلدرده اوره ک آچیجی ، گونده بیرایکی ساعات اوشاقلارلا سحر
چاغی اوزون قولاقلا قیزیل اوزهدن سو اشولرینه داشیماقدان باشقا
نه گورموشدور؟ آنا نوازشینی کی، گورموشدور، هر نوازشین بیر بیزعمره
دگر، اونون گور نه قدر عمر و ثروتی وار، اونلاری هئچ اونوتماق اولار؟
او، بوشیرین خاطره لرین درین لیگینه باش ووردوقجا خوشحالانیر و آجی
خاطره لری بوشیرین خاطره لرین خاطرینه باغیشلاییردی .

– هر نه اولسا بواييلر منه ، منيم اغزومه مخصوص دور ، اوشا قلیقاييلر –
یله یاشا مایانین ایچی بوش اولار . بوبیرتاریخدیر ، منیم حیا تیمین تار –
یخی وبوتون اولکه تاریخی نین ترجمه سی دیر . کئچن قارا گونلره کیمدیر
مقصر ؟ مندن باشقا هامی ، دئییه اغزو اغزونه جواب وئردی .

او ، صورنا یاشینا او بوشمایان گنجلیک چئویک لیگی ایله یئریندن
قالخدی ، اولجه بالتانی گؤتوروب ایتی لیگینی یوخلاماق ایچون باش بار –
ماغینی اونون اغزینا سورتدو ، آلت یارقان (اوچوروم ، دره) طرفه کئچیب
آقاجین ییخیلما سمتینی معین له شدیرمک ایسته ییردی کی ، راست گلدیگی
غریبه بیر منظره اونون فکرینی آلت – اوست ائتدی .

آقاج بیلک بویدا – بیلک بویدا کؤک لرینی تورپاقین بؤینونا
اقله برک – برک دولاییب درینلیک لره ایشله میشدی کی ، اونون قوجا قلا –
دیقی بیرنجه آرشین تورپاقدان ایندییه دهک نه کولک نه ده یاغیش بیر
قوم دابله قوپاراییلمیشدی ، اطراف او یولوب یارقانلیقلارا چئور –
یلدیگی حالدا بورادا بوکیچیک المود آقاجی نین آلت طرفینده اوت علف
پاییز گولی آچمیشدیر ، کپشینی آقاجین بو حیات و تورپاق سئوگیسی حیرته
گتیردی ، اللری بوشالدى ، ایتی بالتانی قوملارین اوستونه نجه توللا د –
یقینی اغزوده بیلمه دی ، صورنا یارقانین قارشی طرفنده کی یاتمیش ده وه
یه اوخشیان ، و تورپاقا آنجاق یومروق بویدا یئردن ایلشیشب قالان بو
– یوک داشا باخدی و کنایه ایله : – بی غیرت – دئدی و اوزونو چئویردی .

بو آن بیتیشیک داغلارین سینه سی اوستوندن جیویلمده شه – جیویلمده شه
ایکی سئرچه اونا اعتنا ائتمه دن اوچوب آقاجین بوداقلارینا قوندو و
بیر قدر دینجلدیکن صورنا یئنه ده اوچدولار وقیزیل اوزه نه ساری یون
آدیلا .

عملیندن راضی آداملار کیمی قوشلاری گولومسه ر گؤزلریله یولاسالان
محمود کیشی :

– تورپاق دا ، حیوان دا سویا باغلی دیر ، اونسوز هئچ نه بندالمازدئییه
بوئون کندی او جمله دن ده اونون اغزونو ناراحت ائده ن مسئله حقینده
دوشونمه گه باشلادی و بیردن – بیره قیزیل اوزه نه قدر سینه سی سوسوز
دوداق کیمی جادار – جادار (چاتلاق – چاتلاق) تورپاقلارا حسرتله گؤز
گزدیردی :

– سو حیانتین یاریسی دیر – دئییه اولکی یاریمچیق فکرینی تما ملادی .

ايندى محمودكىشىنين ذهنيىده بىر مەسئەلە ھاكىم كىلىمىشىدى ، سوۋا
 او، آرزولارنى قوس - قەزىنە دوغروا ئىلە وورغونلوقلا ايرە لىلىرىدىكى
 بالتانى نەجە گۆتوروب تەپە آشاغى ائىدىكى ودرە يە چا تىدىقنى بىلمەدى
 بىردە اونو گۆردۈكى كىندىن بوياشىنداكى كەنە خرمن يىرى ياننىدا
 قار - قاينىن بىر آدەملىغىنىدا دىر . محمودكىشى قايايا سۆيكە نىب
 دىنجىنى آماق اىستەدى وبۇن گۆزلىرى بىر آدەم آزالى قندىرقا (۱)
 اوتلارنى ساتاشدى . بو اوتلار ايلىن بوخران وقتىدە ائەلە گۆى وشمال (۲)
 ايدى كى ، كىشى غىراختىيارى اولاراق دوروب اولنارى سىغاللادى (نواز شائە
 دى) . - قندىرقانىن دىبى سۇدا اولار ، اتالارنىن سۆزۈ دوزاولار . بورا دا
 مطلق سووار ، قوبو قازمالىام . ائەلە باخ بورا دا - بو كۆلۈن دىبىنىدە - دئە
 بارماغىنى كۆلۈن نەملى دىبىنە باسدى .

محمودكىشى ائوۋە چوخ گىچ - ناخىر كۆوشن دەن دئۈندە گلىدى . بو تو
 گونو بىرايش - گوجون قولپوندىن يا پىشما دىقى اىچون ناراضى ايدى .
 او ، بئلىنى حىط چەرىنىن ھاچا (دوشاخە) دىرە گىنە سۆيكە يىب قىرستا -
 نلىق بولوايىلە چۆلدەن اوت بىغىب گىرەن اوغلو اسماعىلى گۆزلەدى .
 بئلىنىدە اوت يوكو قارا اوزون قولاغ دىكى چىخىب اونا طرف گلىدى . سو -
 نرا اسماعىل دە گۆرۈندۈ ، كىشى اوزون قولاغى چىردن اىچەرى كىچىرىب
 تاپانىن ياننىن آپاردى . اىبى دوغانا قىدان (چىبرە دن) آچا - آچا اوتو
 درز - درز شانا ايلە تاپايا وورماغا باشلادى .

چىرى باغلايىب حىطە كىچن اسماعىل اولجە اودونلوقا سونرا بو تو
 حىطە گۆز گزدىردى و آقاجى گۆرمە دىكە تەجىباتتىدى ، نە ايسە بىرايش
 باش وئردىگىنى گمان ائەلەدى . اوقا باقچا آتاسىنىن احوال روحيە سىنى
 مەين ائتمەك اىچون گۆز اوچو اونون اوزۈندەكى جىزگى لىرە نىظر سالىدى .
 آتاسى نىن توختا قلىغىن (۳) دويان كىمى

- آقاجى كىمە دىن ؟

- ھە ، كىمە دىم . - دئە آتا كۆنۈلسۈز وقىما جواب وئردى .

- بس اتى نە ايلە قوورا جايىق ؟

- ھىچ نە ايلە .

- آخى كۆچۈب گىدىرىك ، ائىزۈدە . اىكى كۆرىپە اوشا قلا ، غربت ولايت ، اامىد

يىرى بوخ . بىردن بىر نەچچە گون ايش تاپا بىلمە دىك ، نەجە گىچىنەك ؟

۱ - قندىرقا = بىر نووع اوت . ۲ - وشمال = ياشىل . ۳ - آرا ملىق ، ساكنلىك .

— دئییه اسما عیل سئوا لادولوبا خیشلارینی آتاسی نین توتقون و زونه تیکدی .
 — بیز داها هئچ بیئره کؤچموروک ، اوغلووم — دئییه محمودکیشی صون درزی
 تا یا یا قویدووا و غلونون گؤزلرینه سنا بیجی (۲) با خیشلا باخدی .
 آتاسی نین سسینده کی قطعیت اسما عیلی سوسدوردو . آنجا ق بومعمالی
 حرکتدن اونون ناراضی قالدیقی ده گؤزلریندن گؤرونوردو ، قارا ، چاتما
 قاشلاری دوگون له نمیش ، آالنیندا کی قیریشلار سیخلاشمیشدی .
 اوغلونون کئچیردیگی بوسا رسینتی لاری گؤزوندن قاچیرما یا ن آتا
 — اوتوریا قی ائله قوجا قلامیشدی کی ، کسمه گه الیم گلغه دی .
 — سن دوغرودان دا کؤچمک ایسته میرسن ؟

— هه

— نه اولدو ، بس نئجه دولانا جاییق ؟
 — اوغلووم چراغین اوزمان قدری — قورپو اولارکی ، قارانلیغی ایشیقلا —
 ندیرسین . من ایسته بیرمه کی ، سنین کیمی پهلوان اوغولا آرخا لانیب بوکند
 ده سوچیا ردیم ، تازه گون — گذرانا باشلایا ق .
 سو — دئییه اسما عیل گولدو .

— هه ، سوا! — دئییه آتا جواب وئردی .

— سو اولسایدی سندهن قاباق چیخاراردیلار .
 — سنین یادینا گلسمز ، بو دره ده بولاق قاینا بیری دی ، قورودو ، جماعتین
 گوجو دوشمه دی ، ارباب دا امز کشفینده . صونرا کندلی لر ایکی بیرکؤ —
 چوب دا غیلیشدی . ایندی ده بالا ، نئجه کی ، شهر امز الینی بیزه اوزاتما یب
 بیز امز دده — بابا قازما میزلا اوقارا قایانین هنده وه رینده (۳) قویو
 قازاریق ، باغ — باغچا سالاریق ، هر شئی بیتهر .

اسما عیل آتاسی نین دئدیگ لرینه ساکتجه قولاق آسدی و دوشوندی . . .
 — هه ، بالا غریب ولایتلرده پای پایلامیرلار ، گفده نلردن ده هئچ خوش
 خبر گلمیر . دده — بابا اوجاقی دیر ، غیرتلی لریوردو بوش قویما زلار .
 بو ایشه چوخدان باشلامالی ایدیک ، ایندی ده گئج دگیل . . .

آتا ایله اوغولون صحبتی چوخ چکمه دی ، اوزو قیزیل اوزونه باخان
 ایوانین سکی سینده صغری آرواد الینده آفتابه اونلاری گؤزلیردی .
 آتا — بالا یویونوب ایوانا سفره باشینا کئچدیلر ، صغری آرواد هله ده

۱ — درزی = باغلاما ، بسته ۲ — امتحان ۳ — هنده وه ر = اطراف .

جیزیلدا یان حلبینی وصورادا قورونو گتیریپ اوغلونون یانینا قویدو و هره یه بیراستیکان چای تۆکوب تله سیک او جاق باشینا گتندی. او، قا - زاندا بیشمکده اولان بوزباشی تاختا قاشیقلا قاریشیدیردی. قازانین آغزی آچیلان کیمی تازا ساری یاغین خوش عطری ایوانا یاییلدی. محمود کیشی بو عطردن خوشحاللانیب او جاق باشیندا نیمداش تومان گتیمی - آروادینا باخدی، اولکی احوالی پوزولدو و خجالت چکدیگی ایچون تئزده باشینی آشاغی سالدی .

- چۆلده ایش - گوج قورتا ریر. بیرجه قویولاری قازا بیلسه ایدیک، اکیب بیچه ردیک، باغ - باغچا محصولندان اولجه آروادا پالتار آلاردیق . یازیق، آزا قالا پالتاری تۆکولسون - دئییه اوره گینه ددیدی.

محمود کیشی آزیق، اشتهاسی کوسموشدو. او، اوغلونو گۆزله مه ده ن سفره یاشیندان دوردو و حیه طه دوشدو. قارانلیق یواش - یواش قاریشد - یغینا باخما یاراق کندین دوز اوستونده گیرده فانار کیمی آسيلمیش اون دؤرد گئجه لیک آئی ائله ایشیق سالیردی کی، او شاقلارین یغره سالدیق - لاری شوشه قیرینتیلارینی داگؤرمک اولوردو، کندلی فرصتی الدن وئر - مه مک ایچون اولجه حیه طین او باشیندا کی لبه لری بیر آزا اگیلمیش - دولچانی گؤتوروب گتیردی، تاپانین یاننا قویولموش ایپی بیغیب دولچا - نین دسته گینه باغلادی. صورنا داشقین زامانی قیزیل اوزهن دن تو - تدوقو پالوط کؤتوگونو قویو چارخی دوزه لتمک ایچون اودونلو قندان حیه طین اورتا سینا سوروتله دی ویونما قا، سهما نلاما قا باشلادی .

محمود کیشی هله جوانلیقدان بوفکره گلمیشدی کی، انسانین مضمونو پششده، صنعتده دیر. بومعنانی اونا حیاتین اؤزو اؤگره تعیشدی. حیات اونا نجارلیغی، بنالینی دا اؤگره تدی. اولجه کورسی، قاپی - پنجره دوزه لتدی، دیوار، دام تیکدی. صورنا آستا - آستا اوستالاشدی. ایندی ده قویو چرخینی، او بیرینجی دفعه ایدی کی، قویو چرخ دوزه لدیردی، قونشو کئنده گؤرموشدو.

کیشی کؤتوگو تازا جا یونما قا باشلاییردی کی، اسماعیلین هنیرتی سینی باشی اوستونده حس ائتدی. اؤزونو آزا جیق یاننا - اوغلوناطرف چؤیریپ - گتت یات، یورغونسان - ددیدی .

- یوخوم گلمیر، قوی کؤمک ائدیم - دئییه اسماعیل پالتانی آلیب دوگونلری قوپرما قا چالیشدی .

*** **

اونلارین قاز ديققلاری قويو او چونجوگون يئددی آرشیندان سویا دوشدو
وسو محمود کیشینین گؤزله دیگیندن هم چوخ، همده دادلی ایدی. کیشی گؤز لر
- دن بولاق کیمی بیقلدا یان سویو اولجه او ووجلایب ایچدی .

- به به - ده شیب او غلوتو مزده لهدی .

- گؤرورسن اسماعیل، قاینا بیبر، خزینه دیریا تیر خبریمیزیوخ ! ده ئیه اوشاق
کیمی سئوینن کیشی الیه او غلونا آزمدتده توپوخلارینا قدر قالخان
سویو گؤسته ردی. او ووجلارینی دولدوروب یوخاری او غلونا طرف آتدی.

اسماعیل بیز چوشغونلو قلا اؤزونو اشلورینه - کنده طرف توتوب
- سو، سو، سو چیخدی بیزیم قویودان، بال کیمی شیرین ! ده ئیه قیشقیردی
و در حال دا عکس صدا آلدی .

- محمود کیشینین قویوسوندان سو چیخیب !

کننده کیم و ارایدیه هامیسی بورایا آخدی. هامی دولدورولموش
دولچادان آج گؤزلوک له ایچدی و یقنه ایچدی ....
او چونجو دولچا دا دولوب بوشالدى .

- محمود، ددهم قربان، آخشام دوشور، لاغیم قاز، قوی چوله آخسین، سونرا
بوی وئرمز. ده ئیه بیر آق ساققال گؤسته ریش وئردی .
- بیزده بوباشدان قاز ساق نغجه اولار؟ ده ئیه جوانلاردان ایکیسی قوجا -
دان سوروشدی .

- لاپ یاخشی اولار، اوبیری لرده آشاغیدا گؤل قاز سینلار، نوچه دوزه لد -
یئب گئیر سین لرکی، آرواد - اوشاق گلیب سو آپار سین، مال - قارا
ایچسین، هه، بالالار، جلد اولون الله اقله، اونون بیر لیگینه بـرکت
وئرسین .

کندین اوستونه اولدوزلار سپه لهننده قویودان خرمن یئر لرینه سو
آخماغا باشلادی، صباح اوبیری قويو، اوبیری قویولار قاز ییلاجاق
ایدی .

* * *

معاصر شاعریمیز

اکبر رزاقی

بیرینجی درجه‌لی عدلیه وکیلی،
یا زیچی وقلم دوستوم آقای علی کمالی
شاعر تعلیم خاندان صونرا سااوه

شهری نین خرقان ما حالینین مصرقان کندینده دو عولوب، یا شایان، آنا
دیلمیزده اون مین بیت دن آرتیق گوزه ل شعرلرین مؤلفی اولان آقای
اکبر رزاقی ایله بیزی تانیش ائتدی و بویوک بیرارمغانلا اونوبیزیمله
گؤزوشدوردو.

مصرقانلی حاجی قاسم اوغلو اکبر رزاقی ۶۰ یا ش سرحدینی آشمیش،
ساغلام، استعدادلی، انرژیلی، کندچی، عائله سینده بویا - باشا چاتان، عمر
- ونون اساس حصه سینلی، اکینجیلیک، باغچیلیق و حیواندارلیقلا کئچیره ن
بیر شاعر، حقیقتاده زحمتکش، امکچی ورنجبر طبقه سینین لیاقتلی نماینده
سی دیر، او، ۴۰ ایلده ن چوخ بیر مدت ده سغزون اصل معنا سیندا مادی و
معنوی نعمت لر یا رادارکن کند و کندلی حیاتی نی دریندن سئیر ائنده رک
اؤز دگرلی مشاهده لرینی شعر دیلی ایله بیان ائدیب عمومیتله کئچمیشده
ایران کندلی لری آغیر، دغوزولمز و آجینا جاقلی وضعیتنی، کندلی و اکینجی
حیاتی نین مختلف صحنه و ساحه لرینی تصویر و ترنم ائتمیشدیر، اثر لرینده
اثل - اوبانین آغیر یا شایشینی، عادت و عنعنه لرینی، زحمتکش کند ساکن
- لرینین هر جور و چوخ جهتلی ظلمه، جبره، استثمارا، تجاوزه و غارتنه
معروض قالما لرینی اؤز سا تیریک شعر دیلی ایله نظمه چکمیش، مظلوم گئیش
خلق کوتله لرینین سیاسی، اجتماعی و اقتصادی محرومیت لرینی، دولت
ما مورلارینین هر طرفلی جبر و ظلم و تعدی لرینی، آج گؤز و طفیلی اربا بلار
خانلار و بیگ لرین حدود سوز جنایت لرینی، یا زیق و پناه سیز کندلی لرین

مالینا، جانینا و بوتون مقدساتینا حیا سیزجه سینه گۆز تیکمه لرینه ساتیرا
 آتشی یاغدیریپ، قورخما دان و چکینمه دن، صون درجه جسارت و شجاعت له کند۔
 لی لرین تاپدالانان حقوقلارینی مدافعه ائتمیشدیر، فکری میزجه اگر بیز
 بۆیوک صابرین یارارلی وارثلریندن اولان شاعر اکبر رزاقینی بوتون
 پهلوی رژیمی اختناق دئوروو کند حیاتی نین ترنمچوسو و کندلی لرین حقوق
 و شرفی نین اصیل مدافعه چی سی آدلاندیرساق هئچ بیر سهوه و یال نیشلیقا یول
 وئرمه می شیک و یا نیلما می شیک،

بیز ایلك دفعه بوجسارتلی شاعرو گۆزه ل خطاط لا گۆر و شنده اوندان
 کیم اولوب، هارالی اولوب، هارادا نئجه و نه قدر تحصیل آلماسی حقیقده
 سؤال وئردیک سئوالیمیزه بئله جواب وئردی :

"من بیر مصرقانلی رعیت اوغلو، رعیتیم، مکتبیم کند اجتماعی محیطی،

معلمیم زحمتکش خلق کوتله لری و او خودوغوم درس ده ابجد، هوز و حطی یه

قدر اولموشدور.

دوغرودان دا خلق آراسیندا ن چیخمیش و ائوز۔ ائوزونو تربیه ائتمیش
 و خلقدن و روزگار دن تعلیم آلمیش و علم و ادب ائوگرنمیش انسانلار نه قدر
 قدرتلی، عظمتلی، لیاقتلی و بار و فرهن اولورلار و آقای اکبر رزاقی ده بو
 کیمی خودساخته آداملار دان دیرلار .

آتالار دئمیشکن عطری عطارین تعریفی یوخ، ائوز عطری تانیتدیرار .
 بودور بیز ائونون زنگین، معنالی و درین یارادیجیلرینا مراجعت ائدیب
 بوسا ده زحمت آدامی نین شعرلریندن نمونه لر گۆسته رمک ایسته بیریک .
 شاعرین "کندنامه"، "تشویق به انقلاب"، "هاچان اوپانار" ،
 "اکینچی لره خطاب"، "مننه"، "هامی آغلا ییر" و اونلار جا بوکیمی
 هیجانلی و انقلابی شعرلری گۆز قا باغیندا دیر . بوکیمی شعرلریندن اختصا
 ـ رلا مصراعلار گۆسته رمک له یاناشی شاعرین ایکی شعرینی "ارباب و
 رعیت" (شاعرین ائوز خطی ایله) بیرده "یامانی گلیر" شعرینی بوتونلوک
 له اوخوجولارین نظرینه چا تدیریریق، امید ائدیریک کی، بومبار زوز زحمتکش
 شاعرین دیوانی تفزلیک له و بوئونلوکده چاپ اولوب قدر بیلن خلقیمیز
 اختیاریندا قویولسون .

ایندی بوسیز بودا شاعر رزاقی نین اوره ک سؤزلری

"کنسیدین وضعیتنی" (شعریندن بیر نئچه مصراع)

قلبیم یانار چوخ، آواره کندلی * سن تک ذلیل و هم خواره کندلی

هرنه قازاندين ارباب آپاردی * وفردی شزاب گلناره کندلی...
 دنیادا یوخدور سن کیمی بدبخت * ای اوستو- باشی یوزپاره کندلی
 ایشله یای و قیش ائیله ثقلا * ایکی گوزون تا آغاره کندلی...
 ای کؤینگی بغز، تومانی متقال * عمرونده حسرت چلواره کندلی...
 ۸۰ مصراعان عبارت اولان بوشعرده شاعر دؤورونون چاتما زلیقلاری
 نی، کندلی لرین دؤزولمز و آجینا جاقلی وضعیت لرینی، هر طرفدن زورا،
 جبره، ظلمه، تجاوزه معروض قالیب تپه دن دیرناغا قدر سویولما لارینی،
 همیشه آج - یا لاواج، چیلپاق ولوت اولما لارینی گؤرورسونوزنه قدر ده
 عارفانه بیردیله تصویر وترنم ائتمیشدیر.

" منه نه "

خلقه یوخدور اگر صدق و صداقت منه نه * ائیلمه زیاکی خدا ونده عبادت منه نه
 عزت طبع و مناعت دؤنوب عنقایه اگر * عوضنده چوخ اولوب جهل و جهالت "
 ذره جه خلقده تقوا و فضیلت یوخ اگر * وارنه قدر ایسته سن اونلار دالعامت"
 کیمیا اولموش اگر صدق و صفا، عهد وفا * چوخ اولوب خدعه و نیرنگ و عداوت "
 تاجرو کاسب و اصافده بود دؤورده گر * یوخدو بیر ذره جه انصاف و مروث منه نه
 گؤرورسونوز بوسا برانه شعر لرده شاعر زمانه سی نین یاراما زلارینی،
 و اونلارین چرکین حرکت لرینی نغجه ده تنقید وطنز آتشینه توتوبه دؤورون
 فتنه و فسادلارا بورونمه سینی تصویر ائدیب نغجه ده مهارتله افشا ائتمیشدیر
 هله شاهلیق اصول اداره سی و پهلوی رژیمی دؤورونده، شاعر تام جسارت
 له هر جور فاجعه نی نظره آلاراق ۸۰ مصراعان آرتیق نمونه سینی آشاغیدا
 وفردی گیمیز شعرینده پهلوی لرین ایچ - اوز لرینی افشا ائدیب، اونلاری
 کیم اولوب، کیمه ن آسلی اولوب کیمه خدمت ائدیب و کیمین بویوروغو ایله
 (فرمانیله) داورا نما لارینی صا برانه ترنم ائتمیشدیر:

توکه شاه خبیث ایرانی * ناجوانمرد و نامسلمانی
 در حقیقت به ذاته جلادی * قاتل پست نوجوانانی
 به عمو سام خادمی و غلام * نوکر پست انگلستانی
 جیره خواری کنون به اسرائیل * رذل و طماع چون یهودانی
 دیگر بیر شعرینده، شاهین اؤلکه نی قویوب قاچما سیندان صونرایا زیر:
 شاه ایران خلق را چا پیدورقت * هی بروت خویش را تا بید و رفت
 دید چون دیگر ندارد مشتری * اوبساط خویش را برچید و رفت

او جواهرهای بیت‌ال‌مال را * از کف ملت چو سنگ قاپید و رفت
بر وطن بذر نفاق و تفرقه * آن خبیث بدگهر پاشید و رفت
۴۸. بیت‌دن عبارت اولان بوشعرده محمدرضا شاهین یغما چیلینگی و
جنایتلری رئالیست لکن مؤثر بیر قلم له ترسیم ائدیلمیشدیر.

آقای رزاقی‌نین یوزلرجه بوقبیل دن تورکجه و فارسجا شعرلری واردیر
بوشعزلرده زمانه‌نین نبضینی دویاراق خلقین دردلرینی ترنم ائتمیش-
دیر. لکن اسفله سؤیله‌م‌لی بیگ کی، بوشعزلرین هتج بیری بوگونه قدر
نشر ائدیلمه میشدیر.

(یا مانی گلیر)

دئیه م‌کریمه رجب دیر آتان یا مانی گلیر
ویا سکینه دئی احمد آتان، یا مانی گلیر
نه چاره ائيله پییم هر زاده دئسم بیرینه ده‌گر
دئیه م بولودو بوگون آسمان، یا مانی گلیر
دئیه م گرار بابا آزا ائيله سین رعیته ظلم
ده‌گر طبیعتینه مه‌دینخان، یا مانی گلیر
اگر یازام داخی بسدیر عموم ایرانلی
بو خواب غفلتده‌ن بیر او یان، یا مانی گلیر
بئش - آلتی قرن یو خوبس دگیل بیان ائيله
بو او یقنودان دورا جانسان ها چان، یا مانی گلیر
خمود بسدی داخی کوش ائيله دور آیاقا
سبز ای جماعت ایرانیان، یا مانی گلیر
ربایه و نغمه پولو کرد دئسم امید علی بیگ
ده‌گر طبیعتینه بیگمان، یا مانی گلیر
نصیحت ائيله یازام آخری اولارسان خوار
عرق گل ایچمه سن ای نوجوان، یا مانی گلیر
حیا ائله یازام ای ، خلق بینوا یه بو قدر
اذیت ائيله ای شارلاتان، یا مانی گلیر
بئش - اون قرانی یازام آلمانا ، حقنی ناحق ائده‌ن
جناب رشوه یقینه پاسبان، یا مانی گلیر
دئسم اگر کی ، بو خلقین دا وارینی چولده
سودون ساغیب گتیمه ای چوبان، یا مانی گلیر

دښمه مگل ای گول مولا وکیل خلق اولما
 نه وار بو خلقده ای پهلوان، یا مانی گلیر
 مؤدب اول دشم ای جوجه مشدی قود اولما
 کوچده بؤرکیوی گل قویما یان، یا مانی گلیر
 اگر دشم با با جان سن ریاض خلقته
 گول اولما دین اگرا اولما تیکان، یا مانی گلیر
 یازام کیفیرا و شاغی هر گلن قوناق یا نینا
 گتیرمه، بو سؤزومه گلجهان، یا مانی گلیر
 دشم با جی باشیوی قورد باشی کیمی آچما
 مسلما " بوسؤزه نورجهان، یا مانی گلیر
 آچاندا پئل یا چینی قیچ - یا چان دشم گورونور
 با جی گقی او قیچووا بیرتومان یا مانی گلیر
 دشم اگر بیرینه ایچمه آش منت لسی
 قورو چوره گه سو سپ پی یا وان، یا مانی گلیر
 دشم حدیث داداش جعل ائتمه منبرده
 سواد ای آرزو و کوچ روضه خوان، یا مانی گلیر
 سن آلاهی بولما گینان شیخنا های لوتدور،
 هم آجدی اهل ده منجیقان، یا مانی گلیر
 بولاردا بوخدو و غره سهم اما م و خمس وزکات
 یا تیرلار آموزلری آج بوزمان، یا مانی گلیر
 یغمه دشم اگر ای محترم سن اموالین
 بوبینوالارین، حقندن اوتان، یا مانی گلیر
 کاسبلیق عار دگیل کسب اقله بو عالمده
 آموزالرین له گفدیب مال قازان، یا مانی گلیر
 سؤین، ووران باشینا ملتین گلیر خوشونا
 نه قدر خوش دانیشیب یا لواران، یا مانی گلیر
 چا خان بو قدر ائلمه آخی باشیمیز گفتدی
 حسینعلی دی بیر آرزو کم یالان، یا مانی گلیر
 بو سؤزلرایله دشم ائتمه ایندی " رزاقی "
 های بو خلقی آموزوه یا مان، یا مانی گلیر

ارباب رعیت

سپاس محمد خدای زنون سبحانه
 شمار بشکر فراوان و حمد بی پایان
 و تبریدی باغ عمارت بهشت میزونتک
 کینزه نوکر و همیشه منی لطافت
 اندید بدی آنچه گوزل شوخ چشم قسمت او نا
 سواری با شینی ننش و شگانه انا بدی
 حروفی آید او تو زمین ای شی فقط مصفا
 قینشی عمارت تخت ایندانا چهاره قالور
 کلم تک آن بدنی اربابا اندید قسمت
 اندید بدی قسمت ارباب به آسجواتا
 الی قابار ماتی قیج چاتلاماتی برزگره
 یادان قوری چورگی کند لیه اندید قوری
 صباحه قص ایله ماق کیفه باخا و اربابین
 ثنا و شکر رحیم و قدیم و دیا نه
 او خالقه که در پر ب شروت ایله کوچ خانه
 آبارقان ایله ویلا و قصه شایانه
 شبیه دور با بونستده حرور و غلمانه
 تمام دلیر شیرین زبان فتنه
 فروشن و میل و میزد و صندلی طوکانه
 کتدر مطالعه به نچه آملی آلمانه
 بوا قینزده کتدر پاید با باغ شیرانه
 قارا قینیش کیمی قچسلا ری کلمه رحمانه
 و تبریدی نان جوی زحمت ایله در معانه
 دیک لذت کیغینی فحتملی خانه
 ولی لذت خندانلی امیر صلا
 و تبریدی زحمت در نجیسنی فعله سلانه

باس چرک و جرج قسمت ایلوب بیت
سحدن آخشا مایش کورماق اکلین براق

ماشین سواری اربابه ایلوب قسنت
داوارا بیشتماق دیم سالماقی بولون ر

اودون و شرماقی جوت بوزماقی یاوایه شماقی

و نریب تمام غنم و غصه رنج داند و بی

و نریب دی غلنه نی کرمانا ساری یا

اریک و قیسی دماوند شهبازه اوزوم

شیره باسدوقی و نریبش ملایر الله

و نریب دی جهره خسته نی قمره عطرا

نار ایله انجیری ساده محالنه نریبش

چایینی لطف ایلوب لایحان لایحی

و نریب دی حافظ و سعیدی شهر شیره

یا ما خلقی بنر چیشینی آرادوی خانم جانانه

و نریب رعیتنه یک عایدی ایمانه

اندیدی کردینی روزی بیت عیلمانه

ایمینی روزی اندیب خان کورک فسخانه

تمام لطف ایلوب کندی مسلمانه

یا ما خلقی کهنه لباسی کاس بلا چرمانه

ات دوا اوصوفی اولکه لرستانه

و نریب دولا به خیاری توتی ابراقانه

چانماقی چرپیده و نریبش خدا همدا نه

قالینی عقرت جت ساره ایله کاش

شیرین قودونی زرنده پهاقی بجانانه

شکر خورستانا قزین و نریب فریمانانه

نریبک ادا اولکه به بلکه تمام ایرانانه

او شمسواره و ثروب پرتقال و نارنگی
 او جز بالوق او وریب انزلی ایله رته
 تعارف قانو فی شمسوری ایلی سینه
 او زره پشکن کرگابه خربوزه چون قند
 نظره آرمودی و شرمیش بهاره روزی
 وریب دی کوفته کبابی بلاد بتریزه
 پشنده سیمین معنی و خنسیه بوغدا
 وریب دی طالبی و کرکلی درایسند
 تمام مملکت یعنی دفر وریب
 سمند تیرنگی ترکند وریب دی خدا
 همیشه آق دوشابی مرغانه روزی اند
 نکاهس شعری وریب د قیندا خلق

دخولی ز قند وینه و پسته تینه دامغای
 مرکبات و دوگونی وریب دی کیلانه
 گزایله همی سوانی لطف ایله یوب صفا بانه
 قوما سوانی و ثروب زینبیده کرمانه
 سیکار ایله توتون و تریکی تو سیرگانه
 کره نی شمسورابه پنیری لیمقوانه
 وریب دی بوجارین اما محال لیمانه
 گیلانی شیرانا و آلمانی خلد اسانه
 عوصده لطف ایلیوب شستمانی ترانه
 خروسی لاره سقرله بوغدا فی بیستانه
 لطیف بهانی وریب قاریله قارا قانه
 وریب دی اکبر زراتی «نی مصرقانه»

دده قورقود کتابی اؤلمز سؤزخزینه میزدن اینجی لیر

یا زان : دوکتور جواد هیئت

=====

بوگون دده قورقود داستا نلاری نین اسکی دن اورتا آسیا دان گلیب آذربایجان و شرقی آنا طولی دا یئرله شن اوغور تورک لری نین قهرما - نلیق ، بویلاری اولدوغو علم عالمینه اثبات ائدیلمیشدیر . بو داستا نلار عینی زاماندا خلقیمیزین اسکی عنعنه ، یا شاییش واپنا نیشلارینی بدیعی بیردیله افاده ائدیپ ، تورک لرده کی ، وطنپرورلیک ، قونا ق سئوه رلیک آتا و آنا و اولاد محبتی ، قادی نلارا حرمت ، مبارزلیک ، دشمنلره نفرت مردلیک و قهرما نلیق کیمی گؤزه ل انسانی حس و فضیلت لری عکس ائتدیر - میشدیر . بو داستا نلار نشر و نظم قسملارا آیریلیمیش . نشر حصه سی نقل ائد - یلمیش ، شعر حصه سی ده اوزا نلار (عاشیق لار) طرفیندن قوپوز (ساز) چالینا - راق معین ها و الارلا او خونورموش ، شعر حصه سی ایکی مین بیته قدر دیر و کتابین ۳۵% اینی تشکیل ائتمکده دیر . شعر و نشر قسیملاری عضوی صورتده بیر - بیرینه باغلی دیر و بیر ی دیگرینی ، تاما ملاییر . بو داستا نلار خلق طرفیندن ، بلکه ده خلقین دو یغو و دوشونجه لرینی ، درد لرینی و خوشلوق لار - ینی ساز و سؤزله ترنما ائده ن اوزا نلار طرفیندن معین تاریخی و قهرما - نلیق حادثه و جریانلاری اطرافینده سؤیله نمیش و زما نلار انکشاف ائده رک ۱۶ - نجی عصرده - یا زیلمیشدیر . کتابدا بیر مقدمه و ۱۲ داستا ن واردیر مقدمه و داستا نلارین ها می سیندا آدی کچن دده قورقود خلقین مشکل ایش لرینده مصلحتچی بیر حکیم دیر . اوغوز ائل لرینی تهدید ائده ن مختلف دشمنلرین یهنمه یوللارینی اؤگره تمکدن تا خصوصاً " قهرما نلارا آد و ثرمه ایشینه قدر مختلف وظیفه لری واردیر او ، عینی زاماندا قوپوز چالان بیر اوزان دیر .

دده قورقود داستا نلاریندا ایشله دیلن دیل آذربایجان و شرقی آنا طولی دیلینه دیگر تورک دیل و لهجه لریندن داها یا خیندیر . بو دا بو داستا نلارین بو منطقه ده خلق طرفیندن یا ران دیغینی ثبوت ائدیر . البته ، دده قورقود دیلی بوگونکو دیلیمیزدن بیر آ ز فرقلیدیر ، لکن ۱۲ - ۱۴ نجی عصرلرده بو منطقه ده یا شایان اوغوزلارین دانیشدیغی دیلین عینی دیر .

دده قورقود ديلينده فارسجا و عربجه سؤزلر چوخ آزديروا و نلارين يئرينه توركى سؤزلر ايشله ديلميشدير. مثلا "عاشيق يئرينه اوزان و حيله يئرينه آل و دعا يئرينه آلقيش و مريض يئرينه سايرو و اذان يئرينه بان ايش - له ديلميشدير داستانلارداكى توركى سؤزلرين بعضى لرى ده بوگونكو ديلميزده تغير تاپميشدير. مثلا "قانسى يئرته هانسى و قاچان يئر- ينه هاچان و توتساق يئرينه دوستاق كيمي .

بيزده قورقود كتابينى اوخودوقدان صونرا اونون حقينده يازيلان مختلف اثرلرى مطالعه ائتديك صونرا دده قورقود داستانلارين متنينى تدقيق ائتديك تدقيقيميز اثناسييدا¹ قيندهكى سؤزلر و جمله لرى بوگونكو آذرى و آنا طولى توركجه لريله مقايسه لى اولراق گوزدن كئچيرديك و يئر لرين آدلارينا و داستانلارين موضوعلارينا دقت ائتديك و ديگر محققلرين وئردىكى معلوماثى دانظرده توتراق بونتيجه يه گلديك :

دده قورقود داستانلارى اوغوزلارين، ريشه سى اورتا آسييا قندرا وزا- نان و آذربايجان و شرقى آنا طولى دا جريان ائده ن حادثه و ماجرالارين انكشاف ائديب و بوى حالينى آلميش شكيللى دير. دليل باخيميندا ن آذرى و آنا طولى توركجه سى نين داها بير- بيريندن آيريلما ميش زامانا عائد اولان اوغوز توركجه سى دير. جمله تركيبى و سؤزلر آذرى توركجه سى نى خاطر ه گتيردىكى كيمي آنا طولى دا ايشله ديلىن چوخلوسؤزلر و اصطلاحلارى دا حاوى دير. يئرلر (گنجه، بردغ، الينجه، قالاسى، گويجه گؤلى، درشام و دربند) آذربايجان اؤلكه سينه عائد دير، لكن آنا طولى نين شرقى ولايت لريندن (طرابزون، بايبورد و ماردين ..) ده كافرقومشو يئرلرى كيمي بحث ائديلىر. بودا بيزه حادثه لرين تاريخى حقينده تقريبنى بيربيلىگى وئره بيلر و حادثه لرين بويقرلر توركلر طرفيندن فتح ائديلىب مسلمانلا- شديريلما سيندان و توركله شديريلمه سيندن قاباغ يعنى ۱۲ - نجى عصر دن اول جريان ائتديگينى گؤسته رير .

حادثه لر آذربايجاندا جريان ائتديكى حالدا بوگون دده قورقود دا بيزيم (خصوصا "جنوبى آذربايجان ليلارين) بيلمه ديگيميز سؤزلر داها چوخ دور. بودا ديلميزين انكشافيندان آرتيق، بو يوگ حصه سى نى ايتيرد- يگيميز دن عمله گلميشدير. بونا گوره ده ايتيرديگيميز و اونوتدوغو تميز تورك سؤزلرينى آتالاريميزدان قالان يوادى خزينه دن سئچيب

یازیلاریمیزدا وحتىی دانیشیغیمیزدا ایشلتمه میزلازمیدیر. تورک لری—
تاراما و یا داراما دئدیگ لری بوایشی بیز دده قورقودکیمی ادبی—
آبیده میزایچون تطبیق ائتدیگ و آلدیغیمیزنتیجه نی خلاصه اولاراق بورادا
درج ائتدیریک .

بوگون دده قورقود کتایبندا اغوز دیلی و ادبیاتیله تانیش اولما—
یان بیرشهرلی آذربایجانلییا (تبریزی) ۳۹۰ کلمه غیرمانوس وی—
مجهولدور بوسغولرین یوزه یاخینی (۹۰) شمالی آذربایجان وتورکیه ده بو
گون داخی رایج دیر، بونا مقابل کتایبدا اوتوزا یاخین یالنیز آذربایجا
— ندا رایج اولان سغولر واردیر .

بیز بوسغولردن تدریجا دیلیمیزه کئچیرمک مقصدیله بیرینجی—
مرحله ده (۱۰۲) سغوزو سئچدیگ، بوسغولر بوگون شهرلریمیزده یا شایان
خلق طرفیندن اونودولموش و اولارین یثرینه فارسجا و یا عربجه کلمه لر
ایشله دیلیر، لکن بوسغولرین چوخو شمالی آذربایجان وتورکیه تورکجه—
سینده ایشله دیلمکده دیر .

آشاغیدا درج ائتدیگیمیز بوسغولری یثنی دن ایشله دیلمه لرینی،
بیر تکلیف (پیشنهاد) اولاراق " وارلیق " هیئت تحریریه سینین توپلا—
نتی سیندا (۱۳۶۰/۳/۱۴) طرح ائتدیگ و سغولر باره سینده تک—
دانیشیلیب بحث ائتدیلدیکن صورتا بعضی سغولرده چوخ جزئی اصلاحلارلا
ها میسی هیئت تحریریه میز طرفیندن تصویب ائتدیلدی و مسئله نین و سغولر
— ین وارلیق مجله سینده خلقیمیزه و خصوصا شاعر و یازیلاریمیز—
بیلدیریب دقتلرینی جلب ائتمک مقصدیله عینا نقل ائتدیلمه سی مصلحت
گورولدی . خالص تورکی سغولری اولان و عضرلر بویو آتا— با بالاریمیز
طرفیندن ایشله دیلمیش اولان بوسغولرین خلقیمیز طرفیندن اغوره نیب
ایشله دیلمه سی دیلیمیزین کلمه بوشلوغونو قسما " دولدوراجاق واسکی دن
یا زیلیمیش اثرلرین و معاصر شمالی آذربایجان آتازی نین داها آسان و
مکمل آنلاشیلما سینا یاردیم ائده جکدیر . بوسغولرین شاعر و یازیلاریمیز
طرفیندن منیمسه نیب اثرلرینده ایشلتمه لری ده خلقیمیزین بوکلمه لر—
له داها تئز مانوس اولمالارینا کؤمک ائده جکدیر . بو سغولر دورد گرو
— پا آیریلیمیشدیر .

۱ — بیرینجی گروپ داکی سغولر بوگون شمالی آذربایجاندا رایج
اولان سغولردیر و بونلارین قاباغینا (T) علامتی قویولموشدور . بونلار
۶۵ سغوزدن عبارت دیر .

۲- ایکینجی گروپ داکی سۆزلر بوگون تورکیه ده یاشایان خلق طرفیندن ده ایشله دیلن سۆزلردیر. بونلارین قاباغینا (ت) علامتی قویولموشدور و صایی سی ۶۷ دیر .

۳- اوچونجو گروپ داکی سۆزلر هم شمالی آذربایجان وهم ده تورکیه ده رایج اولان سۆزلردیر و بوسۆزلرین قاباغینا (آت) علاوه ائدیلمیش و ۴۷ سۆزدن عبارتدیر .

۴- قالان ۲۵ سۆز بوگون اونودولموش و یا آز ایشله نن سۆزلردیر و اولارین یئرینه فارسجا و یا عربجه کلمه لرایشله دیلمکده دیر .

۱- آراماق : اختارماق (آت) ۱۹- اورمان : جنگل (آت)

۲- آرقیش : کاروان ۲۵- اؤره ن : ویران ، خراب

۳- آزیق : آذوقه (آ) ۲۱- اؤکسوز : یتیم (آت)

۴- آلان : میدان ، دوزلوق (ت) ۲۲- اؤیکه : غضب (ت)

۵- آلائی : هنگ ، صف (آت) ۲۳- اود : حیا ، ادب ud

۶- آلقیش : تحسین ، چپیک ، دعا (آت) ۲۴- اودسوز : حیا سیز ، ادب سیز

۷- آغیرلاماق : قوناخلاماق ، پذیرائی ۲۵- اوس : عقل ، هوش (آت)

(ت) ۲۶- اوسلو : عقیللی (آت)

۸- آنماق : یاد ائتمک ، ذکر ائتمک ۲۷- اوغراشماق : مشغول اولماق ،

(آت) اللشمک

۹- آنصیزین : ناگهانی ، بیردن - بیئر ۲۸- اوغراماق : مراجعه ائتمک ، باش

(ت) وورماق ، معروض قالماق

۱۰- اردم : فضیلت ، معرفت ، بیجه ریکه ۲۹- اولو : بؤیوک ، اوجا (آت)

(آ) ۳۰- اوپارماق : تحریک ائتمک ،

۱۱- ارگنلیک : هدیه ، ارمغان تنبیه ائتمک (ت)

۱۲- اسروک : مست ، سرخوش (آ) ۳۱- ایصیز : چؤل ، تنها ، کیمسه سیز ،

۱۳- اسن : سلامت (ت) صاحب سیز (ت)

۱۴- اقسه : پشت سر ، پیسر (ت) ۳۲- ایله تمک : یئتیرمک ، آپارماق

۱۵- ائسله مک : قبول ائتمک ، پذیرفتن (آت)

۱۶- ایصارلاماق : تاپیشیرماق (ت) ۳۳- ایمرتمک : غبطه ائتمک (آت)

۱۷- اوردو : سپاه ، قرارگاه (آت) ۳۴- ایمرنجه : غبطه ائدیله جک (ت)

۱۸- اورتاج : وارث . ۳۵- اپناق : دوست ، مشاور ، امین ،

معتمد . (آ)

- ۳۶- ايشته: بودور، اينک (آت)
- ۳۷- باغير باسماق: تعظيم ائتمک
- ۳۸- باياغي: مبتذل، عادي (آت)
- ۳۹- بالچاق: دسته، قبضه
- ۴۰- بان: اذان، سقف، پنجره، سس (آت)
- ۴۱- بئزه: يازيق، بيچاره
- ۴۲- به نيز: رخ، اوز، چهره (آت)
- ۴۳- بوتاي: نشانه (آت)
- ۴۴- بولماق: تاپماق (آت)
- ۴۵- بون: غم، کدر، درد.
- ۴۶- بونلو: دردلي، کدرلي، سيخينتلي.
- ۴۷- بونالماق: عقليني الدن -
وئرمک، چاشيرماق (آت)
- ۴۸- پوسقو: کمين (آت)
- ۴۹- پينار: چشمه، بولاق (آت)
- ۵۰- توش: راست، تصادف، هدف (آت)
- ۵۱- توش: تاي (آت)
- ۵۲- تورفان: نوبر (آت)
- ۵۳- چاپار: خبرآپاران، پست -
ماموري (آت)
- ۵۴- چئوره: محيط، اطرافه، دايره
(آت)
- ۵۵- چيلپاق: لوت، لخت (آت)
- ۵۶- دارتیشماق: مناقشه (آت)
- ۵۷- درنک: مجلس، محفل (آت)
- ۵۸- دوناتماق: تزيين، پالتار
گليديرمک (آت)
- ۵۹- دويوم: غنيمت، بوللوق
- ۶۰- دويوماق: حس ائتمک، ائشيتمک
(آت)
- ۶۱- دورلو: متنوع، نوع (آت)
- ۶۲- دوم: تمام، کامل (آت)
- ۶۳- دوم: دوز: كاملادوز (آت)
- ۶۴- دينله مک: قولاق آسماق (آت)
- ۶۵- ساق: احتياط، آييق
- ۶۶- ساقينماق: احتراز ائتمک (آت)
- ۶۷- سؤمورمک: اامک، استعمار و
استثمار ائتمک
- ۶۸- سينهک: مگس، پشه، چبين (آت)
- ۶۹- سؤمورگه: مستعمره (آت)
- ۷۰- ساناسين: سانکي، ائله بيل (آت)
- ۷۱- سيرا: نوبت، صف (آت)
- ۷۲- سوساماق: تشنه اولماق، سوسوز
اولماق (آت)
- ۷۳- سولوماق: نفس چکمک (آت)
- ۷۴- قاقينج، قاخينج: سرکوفت (آت)
- ۷۵- قارشيلماق: استقبال ائتمک (آت)
- ۷۶- قاراليجا: بدبخت، ياسلي
- ۷۷- قاريم: معارض، رقيب، دشمن
- ۷۸- قوتلو: مبارک، مسعود (آت)
- ۷۹- قوزغون: لاشخور، کلاغ، سياه،
کرکنس (آت)
- ۸۰- قولاغوز يا قولاووز: راهبر،
يول گؤسته رن (آت)
- ۸۱- قورقونج: قورخولو، وحشتناک (آت)
- ۸۲- قيبی: کنار
- ۸۳- کئز: دفعه
- ۸۴- کوز: پاييز *Küz* (آت)
- ۸۵- گره کمک: لازم اولماق (آت)
- ۸۶- گره کيرسه: لازم اولسا (آت)

- ۸۷- کثرتیک : واقعیت ، حقیقت (آت) ۹۹- یا ووز : بیس ، آزقین ، ایگیت
- ۸۸- گنجید : یول ، معبر ، گذر ، ۱۰۰- یارجیماق : بختیار اولماق
مرحله . (آت) ۱۰۱- یاناق : گونه (آت)
- ۸۹- گوربوز : قوتلی (آت) ۱۰۲- یئنگ : آستین
- ۹۰- گووه نمک : اعتماد ائتمک (آت) ۱۰۳- یفسیر : اسپر (آت)
- ۹۱- گؤوده : بدن (آت) ۱۰۴- یولار : جلو (آت)
- ۹۲- نسنه : شئی (آت) ۱۰۵- یانقولاماق : انعکاس ،
- ۹۳- هایقیرماق : باغیرماق (آت) عکس العمل گؤسته رمک (آت)
- ۹۴- همن : درحال ، فوراً" (آت) ۱۰۶- یوزگنچ : غواص ،
- ۹۵- یاراق : اسلحه ، تجهیزات (آت) یاخشی اوزن (آت)
- ۹۶- یاساق : قدغن (آت) ۱۰۷- یؤن : جهت ، سمت ،
- ۹۷- یاریش : مسابقه (آت) جبهه . (آت)
- ۹۸- یایا : پیاده (آت)

حضرت علی بن ابی طالب (ع) :

- ۱۳- آلدهرُ یومان : یومُ لک و یومُ علیکَ فإِذَا كَانَ لَكَ فِلا
تبطُرُ و اِذَا كَانَ عَلَیْكَ فَاصْطَبِرُ .
- ۱۳- دنیا ایکی گوندور بیرگون سنه صاری ، بیرگون ده سنه قارشی . سنه
صاری اولاندا مغرور اولما ، سنه قارشی اولاندا صیراغت .
- ۱۴- کُن سَمِحاً وَلَا تَكُن مُبْتَدِرًا
- ۱۴- الی آچیق اول ، لکن مصرف اولما .
- ۱۵- مَا أَفْقَرَ مَنْ مَلَکَ فَمَمًّا
- ۱۵- آنلیان آدام محتاج اولماز .

ج . ه

اون بئشینجی عصرین سلطان الشعرا سی
(حبیبی سی)

۱۵ نجی عصرین صون ۱۶ و نجی عصرین بیرینجی ربعینده، شعر و صنعت عالمینی تسخیرا ئدیب، تورک دنیا سنین هنر ذروه سینده قرار توتوموش، بئویوک فضولی و خطائی لری آردیجا چکیب، حیران ائده ن و یا زدیغی غزل لرینه ا و بئویوک شعر سلطانلارینی نظیره چی قرار وئر میس حبیبی نین ایندییه کیمی حیا تی حقیقینده اقله کی گرک آیدین و تفصیلاتلی معلوما تیمیزا ولما میشدیر. اونون باره سینده ایلکین معلوما تی بئویوک فضولی، حبیبی نین بیر غزلین تخمیس ائدیب و بیسر مسدسینه نظیره دئمکله ا ونو، اوز شعر لرینی سئوه نلره تا نیدیب و سئودیر بییدیر. ایکینجی معلوما ت وئره ن شاه اسماعیل خطائی دیرکی، اونون بیر مسدس و غزل - لرینه نظیره لریا زمیش. بوا یکی بئویوک شاعرین دیوا نلاریندا نظیره لریا زیب و تخمیس ائتمکله حبیبی نین آدینی چکمیشلر.

ا و چونجو تانیشلیق وئره ن شاه خطائی نین اوغلو "سام میرزه" دیر، و صونرا تورک تذکره چیلریندن لطیفی، عاشق چلبی، حسن چلبی، ۱۷ نجی عصرده اولیاء چلبی، ۱۹ نجی عصرده شمس الدین سامی، و ادبیات شناس عالمردن سلیمان ممتاز و پروفیسور محمد فوا دکؤپر و لودور. بو عالم، حبیبی نین بیر چوخ شعر و غزل لرینی آغیر زحمتلرله توپلا ییب چاپ ائتدیر مگه موفق اولموشدور. صونرا، آذربایجان نین حرمتلی عالمریندن پروفیسور حمید آراسلی دیر. او جمله دن محمد علی تربیتین " دانشمندان آذربایجان" کتابی نین ۱۱۲ نجی صحیفه سینده، و آقای دکتوره هیئتین " آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش" کتابی نین ایکینجی بؤلوموندا ۳۱ و ۳۲ صحیفه لرینده وئر یلن بیلگیدن با شقا، بیزی حبیبی ایله داها آرتیق تانیش ائدن عزیز آقا محمد اوف دورکی، او، "حبیبی" آدلی ۶۳ صحیفه لیک کتابیندا حبیبی دن بیر مسدس، بیر قطعه و ۴۲ غزلینی گتیر مکلله بیر لیکده همان کتابین با شلانغیجیندا داها آرتیق معلوما ت وئر میشدیر.

بیز حبیبی کیمی قدرتلی شاعر لریمیزین اثر لرینی تدقیق ائده رکن، اونون بدیعی یا رادیجیلیغی ایله یاشی، دیلیمیزین ده نه قدر گئنییش و زنگین اولدوغونا متوجه اولوروق. مثلا:

طره طر آرینی سن ائده لیدن پیچ و تاب

جان و دل دن صبر و آرام گفندی، گل مزگؤزه خواب

روڭلارینلا عارضین هرکیم گورورسه دشر روان

ذیعجب قدرتکی، آتشیاناروهم آخارآب

بوایکی بیتده، قیصا بیرسوزلنه گوزهل لیکده معنالار ترنم اندیرویا
غزلین مطلعینده (ائده لیدن) سوزو، بیزیم اسگی چاق، حبیبی زمانیندا
دیلمیزین بیرکلمه سینده ایکی کلمه تین معناسینی یئتیرهن سوزلریمیز
اولدوغونا توجه یئتیریریک، بوگون بیزهمان (ائده لیدن) سوزونو
(ائده ن زماندان بری) ایشله دیریک، آما حبیبی غزلینی اوخویاندا
گوروروک بو اوزونلوقدا سوزو، گورنه گوزهل و ظرافتله دشیب، ایشله دیر
میشر، ویا همان غزلین ۴ نجو بیتینده :

پرتو و حسن جمالین عالمی روشن قیلیر،

بسن دوغالدان جان گؤگونده، ای قمررخ آفتاب

دندیگیمیزکیمی بو بیتده، نئجه گوزهل شاعرانه معنا داشیماغیندان باشقا
ایکی سوزله یازیب، دانیشدیغیمیز معنانی نئجه بیرسوزله یئتیرمه گی
اؤگره نیریک، (دوغالدان)، دوغولان زماندان بری دشمک دیر، بئله بیر
دولغون معنالی، گوزهل استعاره، درین تأثیرلی و رومان تیک شکیلده
یازیلان: گرسنین چون قیلما سام چاک، ای بت نازک بدن

گوروم اولسون بوقبا اگنیمده پیراهن کفن

(حبیبی)

تاچنون رختین گوروب دوتدوم فنا ملکون وطن

اهل تجریدم، قبول ائتمه م قبا و پیرهن

هرقبا و پیرهن گنچسم مثال غنچه من

"گرسنین چون قیلما سام چاک ای بت نازک بدن

گوروم اولسون اول قبا اگنیمده پیراهن کفن

(فضولی)

چیخما یا سئودای زولفون باشدان ای مه گر یوز ایل

استخوان کلّه م ایچره دوتسا عقربلر وطن

(حبیبی)

گرچه سئودای سر زولفونده یه م زار و ذلیل

گنچمن اول سئودادن اولدوقجا بانا (منه) عمرطویل

مانما ترک ائتدیم بو سئودانی اولورسام بن قتیل

"چرخمایا سئودای زولفون باشدان ای مهگر یوزایل
استخوان کلّم ایچره دوتساعقر بلروطن" الاآخر
(فضولی)

بو، حبیبی غزلی دیرکی، فضولینی حیران ائدیب، چوخ درین معنالی تخمیسپی
یا زدییریر. بومخمسی اوخویاندان صونرا، گوروروک کی، هرگوزهل ودگرلی بی
اثر، باشقادگرلی وگوزهل بیراثرین وجوده گلمه سینه سبب ومایا اولابیلر.
همچنین فضولی نین " لیلی و مجنون " آدلی شاه اثرینده مجنون دیلیجه
قوشدوغو ان یانیقلی مجنون اوره گیندن قالخمیش (ایسته ره م) ردیقلی غزلی
حبیبی نین آشاغیدا گتیریلن غزلیندن اسین لنمیش (الهام آلمیش) .
مثلا: خواب غفلتدن او یانسن عشق دلدار ایسته یین

بلبل شوریده اولسون وصل گلزار ایسته یین

نی کیمی باغرین دلیب، هرده نالان ائیله سین

دردیله پانسن، یاخیلسین وصلت یار ایسته یین

عاشقین، یانماقدان اوزگه دردینه درمانی یوخ

یانماغا پروانه بولسون شمع رخسار ایسته یین

عاشق اولدور جان و دلده ن دردی قیلدی اختیار

دردینه درمان بولدو دردی تکرار ایسته یین

جان وئریب بیرجان اوچون یانسا حبیبی، غم دگیل

ماسوادان فارغ اولدور وصل دلدار ایسته یین

حبیبی، تکجه فضولینی دگیل، شاه اسماعیل خطائی، روحی بغدادی، اسماعیل

بیگ ناکام، و باشقا قدرتلی شاعر لریمیزی ده اوزتأثیر آلتینا آلمیشدیر.

حبیبی، یالنیز آذربایجان دگیل، عراق تورکلری، عثمانلی - تورک ادبیا -

تیناها گوجلوتاثیر گؤستر میشدیر. حبیبی، آذربایجان و یاخین شوق -

خلقلرینین غنی و زنگین ادبی ارثی ایله تربیه لندیگی خالدابیر صیرا شاعر لر

ایله، او جمله دن ۱۵نجی عصرده چاغداشی (همزمان) اولان شاعر لر وحتّی

اوندان صونرا یقتیشن شاعر لره درین تأثیر قویموشدور .

بورادا، حبیبی نین مشهور و معروف مسدسینه و غزل لرینه یازیلان نظیره لرین

هرهانسین ایلک بندینی گتیریریک :

دون گوردوم اول نگار طربناک وارچمنند

کافور ایله دسته له میش عنبرین کمنند

باخدییم شکنج طره سینه زار و مستمند
 بیرشخص ناتوان او تورور گردنینه بند
 "کیم دیر بومسکین، او نه رسن دیر؟" دقدیم، دقدی ؛
 زولفوم کمندی توتساغی جانین دورور سنین .
 (حبیبی)

دون سایه سالدی باشیما اول سرو سربلند
 کیم قدی دلربا ایدی ، رفتاری دلپسند
 گفتاره گلدی تاگه . آچیب لعل نوشخند
 بیرپسته گوردوم اوندان تۆکر ریزه - ریزه قند
 صوردوم مگر بو دورج دهن دیر دقدیم، دقدی ؛
 یوخ- یوخ دوا ی درد دهانین دیر او سنین
 (فضولی)

بورادا ، حبیبی نین باشقا غزل لرینین تأثیری آلتیندا ، شاه اسماعیل
 خطائی نین یازدیغی شعر لریندن ایکسی سینی گئیریریک ؛
 گۆره لدن (۱) زلف عنبر بارین ای دوست
 پریشان دیر بو دل افکارین ای دوست ، حبیبی
 بو عالم ، حسنونه حیران دیر ای دوست
 سنه بوغنچه لب خندان دیر ای دوست . خطائی
 ای آغزی غنچه ، چهره سی گول ، خطلری سمند
 زولفی بنوشه ، حسنی چمن ، بوی بی یاسمن . حبیبی

سندن اوزگه یاریم اولسا ای پریش سیمتن
 آستانین چوره سینده قوی خاک اولسون بدن . خطائی
 حبیبی ، حروفی طریقتی نین قوروجوسو ، و پیری تبریزی فضل اله نعیمی
 و اوندان صورنا نسیمی مکتبینه باغلی اولموش دور . اقله بو صیرادا ، حبیبی ،
 دوزگون حق یولوا یزله دیگینده یازمیش اولدوغو غزل لری نین چوخ حصه سی ،
 حق تعالی حضرت لرینه ، خاتم الانبیاء حضرت لری نین شائینده قوشوب ، چوخ وستون
 بیر مرحله لره چا تمیش دیر و بیر صیرا دولفون معنالی و صوفیا نه غزل لری دخی
 وار دیر . ای شهن شاه جهان ، وی پادشاه انس و جان
 گۆر بوی بی پا ، قاندا (۲) قال می شمسکنی

(۱ - گۆزه ن زماندان ۲ - نه یئزده ، هاردا)

ویا یاشقا بیرغزلینده :

چون سنین خوشلوغونا یاراتدی صانع عالمی

آیاغین تورپاغینا عالم فداییر یانبی

بوحبیبی خسته یه قیلگیل شفاعت روز حشر

چونکه اصلینده سنینله آشناییر یانبی

وباشقا بیر صوفیانه غزلینده :

بیرسحر پیرمغانی چون زیارت ائیلهدیم

آیاغیندا باش قودوم (۲) چوخ - چوخ عبادت ائیلهدیم

بیرعجب رطل گران (۳) صوندو (۳) الیمه پیرمست

آلدم ایچدیم، جان و دل ملکون عمارت ائیلهدیم

حبیبی حقینده یازیلیمیش اولان متنلرین هامی سیندا حبیبی بیر آذربایجانلی

شاعر قید اولموشدور. او، آذربایجانین "گۆی چای" محالینین "برگشاد"

کندینده آنادان اولموشدور. شاه اسماعیل خطائینین اوغلو سام میرزه نین

"تحفه سامی" آدلی تذکره سینده وئرلین معلوما ته گۆره حبیبی، یوخسول بیر

عائله ده دنیا یه گلمیش و اوشا قلیغینی چوبانلیقلا کئچیرمیشدیر. آنجاق

یا شایشینین ایلك دؤورو حقیقته متنلرین هئج بیر سیینده نئجه نجی ایله

دنیا یه گلمه سی قیندا ولما ییب دیر. بیر تصادف نتیجه سینده اوزون حسنین

ایکینجی اوغلو سلطان یعقوبون ساری محیطینه دوشموش و اونون حمایه سینده

و اوز ذاتی بیر تالانتی ایله تربیت اولوب یفتیشمیشدیر.

سام میرزه حبیبی نین سلطان یعقوبا توش گلمه سی حادثه سینى بقله نقل ائدیر

"بیرگون سلطان یعقوب اوودا ایکن، یا ما جدا اوتلایان بیر چوخ قوزولاری -

گۆرموش و بونلارین کیمه مخصوص اولدوغونو اؤگره نمک اوچون ملازم لریندن

بیرینی اوزا یا گۆنده رمیشدیر. حبیبی نین یا نینا گلن ملازم، قوزولارین کیمینک

اولدوغونو صوروشموشدور. جواب آلدیقدا، سؤالینی بیردا ها تکرار ائتمیشدیر.

ذکالی و حاضر جواب حبیبی ایله ملازم آراسیندا صحبت بقله اولموشدور:

ملازم - بو قوزولار کیمیندیر؟

حبیبی - قویونلارین ...

ملازم - کندینیزین بؤیوک لری کیم لردیر ؟

حبیبی - اؤکوز لر هامی دان بؤیوک دور لر.

۱ - قویدوم ۲ - بویوک پیما نه، قدح ۳ - تقدیم ائدی

خازم - من ، اونو صوروشمورام ، انسا نلاری قارشیلایان کیملردیر ؟
حیبی - سنین کیمی بیر عزیز کندی میزه گلینجه ، قارشیلایان کویکلردیر .
جوابلاردان غضبه گلن ملازم تورکجه :

- آی نه چایا یدیم سنی !- دئینجه حیبی :

- چایا گورکی ، یولداشلارین گئتدی ،- دئمیشدیر .

ملازم ، ایشین نئجه اولدوغونو ونئجه دانیشیقلاری پادشاها عرض ائتمیش و بو
کنج چوبانین نئجه خاخرجواب و دوزگون جوابلیغی اونون خوشونا گلدیگی
اوچون حیبینی او زتربیه سی آلتینا آلمیشدیر . حیبی ده ، اوز ذاتی نکا
واستعدا دی سایه سینده شاعرا و لموشدور . . .

حیبی نین ساریا گلن زمان ۱۲- ۱۳ یا شلاری اولدوغونو تخمین و ورورلار .
بوزمان شعرو مدنیتته یوکسک قیمت و ثره ن سلطان یعقوبون (۱۴۹۵- ۱۴۱۸) حاکم
اولدوغوندا آغ قویونلو دولتینه بوتون آذربایجان ، عراق - عجم ، عراق -
عرب قارس ، کرمان و شرقی آنا طولونون بعضی ساحلری داخل ایدی . بو
حسابلا بئله فرض اولورکه ، حیبی ۱۴۷۵- ۱۴۷۵ نجی ایللر آراسیندا دوغولموش
دور . ادبیات شناس سلمان ممتازین یازدیغیندان بوتاریخ چیخیر ، شاعرین
اولومو دقیقانه نسی ایلده واقع اولدوغونو ادها شده بیلمه میسک .

آنجا ق ، عالم لردن لطیفی اونون بیرنجی سلطان سلیم دوورونده ، یعنی
۱۵۲۵ نجی ییلدن اول اولدوغونو سؤیله بیر ، اولیا چلبی ایسه اونون
ترکیه ده مدفون اولدوغونو بئله قید ائدیر : " کندوسی عجم دیر (آذربایجانلی
اولماسینا اشاره) شاه سلیم اولین ندما سیندن دیر . حقاکی ، پاکیزه اشعاری
واردیر . وسود لوجه ده جعفر آبا دتکیه سینده مدفون دور " . بیرچوخ ادبیات
عالم لری نین و تردیکلری معلوما تلاردان بئله چیخیرکه ، حیبی آنا طولودا دا
بو یوک شهرت قازانمیشدیر .

حیبی ۱۴ نجو عصرین گورکملی آذربایجان شاعری نسیمی ایله و ۱۶ نجی
عصرده یاشا میش بو یوک فضولی آراسیندا ینشتیشن قدرتلی بیر شاعر دیر .

۱۹۸۵ نجی ایلده چاپ اولموش " حیبی " آدلی کیچیک کتابدا ، شاعرین قطعه ،
مسدس ، وغزل لری ن توپلا ییب بیر یئرده چاپینا موفق اولان عزیز آقا محمد اوف
همان کتابین باشلانغیچیندا یازیر : " ۱۴۹۵ نجی ایلده سلطان یعقوبون
اولوموندن صونرا ، حاکمیت اوغروندا آغ قویونلو وارثلری آراسیندا
یعنی دن جدی اختلاف باشلاندى . اون ایله قدر دوام ائدهن بو دیدی شمه دن

صفوی لر حاکمیتی نین اساسینی قویان شاه اسماعیل خطاهی با جار یقلا استفاده ائتدی . اسماعیل ۱۵۰۲ نجی ایلین اولینده آغ قویونلور حاکمیتی نین بیرنجی قولو اولان الوند میرزه حاکمیتی نی تمامیله مغلوبیتته اوغراتدی بیر آزونرا آغ قویونلودولتی نین سلطان مرادین باشچیلیق ائتدیگی ایکی نجی قولو اوزه رینده ده غلبه قازاندی . ۱۵۰۲ نجی ایلده صفوی لر حاکمیتی آدی ایله مشهور اولان دولتین سیاسی مرکزی تبریز شهری اعلان ائدی .

آغ قویونلور این حاکمیتی دئور یلدی کدن صونرا حبیبی ، شاه اسماعیلین ساراییندا بئویوک نفوذ قازانمیش و حتی ملک الشعرا لیق موقعینه قدهر یوکسلمیشدیر . آذربایجان تورکوسیله گؤزل شعر لری ازان شاه اسماعیل خطا ئین حبیبی کیمی بئویوک بیر شاعره یوکسک قیمت و غرمه سی ده چوخ طبیعی دیر . بوندان باشقا سام میرزه ، شاه اسماعیلین حبیبی یه ظرافتله "گور زالدین" لقبینی و غرمگینی قید ائدیر که ، بو حکمدار شاعر ایلله حبیبی آراسیندا کی صمیمی دوستلوغو و یاخینلیغنی گؤسته ریر ."

البته بونودا قید ائتمک گرک دیر که ، حبیبی معنوی تی نین ، حبیبی شعور و استعدادی نین قارشی سیندا حاکم لر و شاهلار حرمتله باش اگمیش و اونو ، حرمتلی بیر سؤز و ستادی کیمی قبول ائتمیش و ملک الشعرا لیق و غرمیشلرو حبیبی دنیا نین مادی طرفلرینه اصلاً اهمیت و غرمه دیگیندن نه بیر جیجیک و دیدیمه ده اولوب ونه ده بیر مدحیه قوشماق مجبوریتینده قرار توتوموشدور .
 نجه کی بوبیتینده : حبیبی ، گر دیلرسن عمر باقی
 اؤزونو فانی ائت دار فنا ده

حبیبی آزیاشلی دئور ونده بیر چوبانکن ، آغ قویونلوسلطان یعقوبون -
 گونده ردیگی ملازمه دانیشیب ذاتی و فطری تالانتی ایله اونا کنایه لی و معنالی جوابی و غردیگی زمان قوزولارا قویونلار دان باشقا بیر مالک تانیمایان شاعر و کندلرده قولدور جاسینا یوخاری طبقه لرده اولان امیر لر و وزیر لرله ال بیر اولوب ، یازیق کوتله لرین گئجه - گوندوز هئچ دینجلمه دن چالیشیب ، الده ائتدی کلرینی ال لریندن آلیب قان صورانلار کیمی اولنارین بوتون قازانج -
 لارینی اؤز لرینه چیخما قلا ، یازیق کوتله لر ی بئویوک بیر یوخسول لوق فلاکتینده قوروموش دری بیر سوموک بورا خمیش اولان ، کند بئویوگو ، مباشر و یا کد خدا عنوان قولدور لاری کؤپ کلر بیلیم ، آدلان دیران شاعر دن هئجه گؤزله نیلمیردی که ، اؤ

حق یولو و معشوقه سیندن باشقا بیرکیمسه یه مدح دئیسین .
 عمر باقی سا چلاریندیر، باده و ئرمه ای صنم
 گؤرون اول عمر عزیز، چون بقاسی خوش گلیر
 جمله بو خلق جهانین ثیل و قالیندان منسه
 ائشیگینده ایتلری نین ما جراسی خوش گلیر
 ویا طبیعتی چوخ دقیق و دوزگون نظاملا گؤروب ایتانان شاعر، طبیعتین
 دؤنمز، اگیلمز مکافاتینی چوخ گؤزه لجه سیننه نجه اولدوغو کیمی گؤروب
 بیلن حبیبی دن بومصراعلاردان باشقاسی گؤزه نیلمیرکه، دئییر:
 ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک
 من دئمز میدیم که، بیرگون آغلا یا سیدیر گولن ؟

رحمتلی خالاما

*****

متیم بیر خالام واریدی، گؤزه لترین گؤزه لی ایدی
 هانم لیغین ساغ گوزو ایدی، انسان لیغین ساغ الی ایدی
 یگریشینده ناز واریدی، گولوشوتده دوز واریدی
 باخیشیندا سؤز واریدی، صحبتینده ساز واریدی
 قارا گؤزلو، شیرین سؤزلو، لاله اوزلو بیر گول ایدی
 یاز گونونده گوللرا وسته چهجه ووران بلبل ایدی
 محبتین دریا سی ایدی، یالقیزلارین آرخاسی ایدی
 آداغلی نین سئوداسی ایدی، باغین قیزیل آلماسی ایدی
 آچاقلاری چوخ گؤزلردی، انسانلاری چوخ ایستهردی
 اوره گینده محبتده ن غنچه لر، گوللر بسلردی
 اوره گی ایستک یا تاغی، سؤزلری اوره ک دایاغی
 دوستلارا ایستی قوجاغی، گؤر هاردان گلیر سراغی
 الیمیزدن گفده ن خالا، گؤزون آچ گور نه زماندی
 محبتسیز بومخلوقون، روزگاری چوخ یا ماندی .
آقا زاده خشکنا بی
 (استاد شهریارین باجیسی)

نغمه کارام من

اگر دغه لرسنه ، وطندن آیریلاندان ،
آزادلیغین حسرتی ، چمندن آیریلاندان ،
اونوتموشام . وطنی ، اینانما بوسوزه سن ،

بوتون گنجه - گوندوزی ، اقله نغمه کارام من
داغی ، داشی بزه یین گولسه نغمه کارام من

اگردغه لرسنه اونوتموشام اقلی - من ،
بیاتی ایله لای لانی دئیین شیرین دیلی من
یادیمدان چیخارمیشام یاغ - باغچانی ، گولی من

اینانما گنجه - گوندوز اقله نغمه کارام من
خران ، شاختا گورمه یین گوله نغمه کارام من

یادیمدا دیر "بوزگوشوم" ، "گورگور" ومون گورسی
منه الهام بخشاندیر دوغما اقلین نفسی
یادیمدا دیر قفسده بلبل لرین اؤتمه سی

اقلی اونوتماق اولماز ، اقله نغمه کارام من
خران ، شاختا گورمه یین گوله نغمه کارام من

اگردغه لرسنه ، آشدیمی اونوتموشام
آتیب آرزولاریمی ، گنجه راحت یانتموشام
دغه لر آیری یولدا مقصدیمه چاتموشام

اینانما بوسوزلره ، اقله نغمه کارام من
داغی ، داشی بزه یین گوله نغمه کارام من

ساوالانین اتگین ، بوزگوشومون چیچه گین ،
بیزیم "دده قیری" نین آل قیرمیزی بزه گین
دونیا لارا وئررم ، بپرجه دفعه گورمه گین

اینان بوسوزلریمه ، اقله نغمه کارام من
داغی ، داشی بزه یین گوله نغمه کارام من

قالانتی نین توراجین ، فره سیی ککلینی ،
داغ کچجیسی ، آوقالی ، قوچونو ، ملیگینی ،
هئچ اونوتماق اولارمی ، تورشکله یملیگینی

اوخوجومگنوبلاری

بیربا یاتی و بیرغزل

"اورمو" دان حرمتلی اوخوجوموز غلی شریف دلجوئی
(آدسیز) ین گۆنده ردیگی شعرلری ذوقلا اوخودوق . بایا تیلاری نین ان حس
لیسی بوایدی :

گۆیلرده چا خدیم گتتدیم   داغلاردان آخدیم گتتدیم
اغللری یاسلی گوردوم   آغلایب باخدیم گتتدیم ...
بو عزیز شاعر دن بیرده بیرغزل تقدیم ائدیریک :

گل گولوم ، گل بیر چیخاق گولشنلره آواز یله

جلوه لنمیشدیر طبیعت باخ بوگون مین رازیله

نم بیترین عطری ، آغلار کؤلگه سی ، قوش چهچی

گۆلده اؤردکلر اوزور ، چایلار سوزور لر نازیله

وئر دولو پیمانه نی ، دولدورکی داشین ساقیا

قوی ایچیم عشقیم بویونجا ، کیم ایشیم یوخ آزیله

ایشته رهم یوکسکلره اوچماق ، اولاعشقیم قاناد

عرشه قالخام یاریشام گۆیلرده کی شهبازیله

ایسته جانانیم کی اولسون جنته اوستون حیات

ایسته ، اولسون ، ایسته مزمن گون کچر اولمازیله

اینجه سؤزلر یاز بوگون "آدسیز" ائلینه ، خلقینه

قوی کی اؤتسونلر اؤتوشسونلر عاشیقلار سبازیله

اورمودان آق پای م . شامی ایکی گۆزه ل شعر گۆنده ریبدیر . اوخوجولاری میزلا
برابر ، بوشعرلردن ان دو یغولوسو اولان " یانان ساریمیز " دان بیر نئچه بند
اوخویوروق :

ای ده ده قورقودان قالان ساریمیز
"جنون" دؤشونده یئر آلان ساریمیز
شاعر لر و صفینده نغمه لر قوشموش
"کورا و غلو" میداندا چالان ساریمیز

یا نپرسان بیر اوؤوج تادان الینده
مین عصیان یا تیبیدیر هر بیر تئلینده
سسینی دینلرکن "دلایلر" جوشموش
اؤز و بیرا ودا یکن اولدلازا دوشموش

روح لازى تيترهدير شيرين ديللرى
 مضرابا دهگنده اينجه تئللرى
 باغيرير، چيمخيرير، يانديرير، ياخير
 گوزهل نغمه لر ينوثره جك آخـر
 بيرخير ائشيتديم، بونعجه ايشـدى
 آزالديم آليشام اوره گيم پيشـدى
 دئيرلر: سازلارى چاتير باش - باشا
 تئنگ اول ! قالماسين نه خان نه پاشا
 سازين يعرى اولوب ايندى قازامات
 نعره چك كورا و غلو، كيشنه اى قيرآت (۲)
 عاشقين گون به گون باغرى قان اولور
 بورتوستو قاوزانيز، گوى دومان اولور

آغلادير، گولدورور بيزيم ائللرى
 مجلسه مين غوغاسالان سازيميز
 گاهدان شمشك اولور، دال بادال شاخير
 كؤنول لر مولكونه تالان سازيميز
 يوخسامن ياتميشام، اولموياديشدى (۱)
 كاش اولابوخير يالان سازيميز
 جهالت، يانديرير، ائديرتماشا
 سئل كيمي كوكره ييب بولان سازيميز
 قاليب بوايشلره ائللرهامى مات
 سنده گير ميدانا دولان سازيميز
 كؤنلونده يئل اسير، مين طوفان اولور
 آليشير غملره، دالان سازيميز

نغمه كارام من قالان :

اونوتما رام هئچ زامان، ائله نغمه كارام من
 آزادليقدا ياشايان گوله نغمه كارام من

"مصدق" اولمره م، آرزوما چاتماينجا،
 قليبمده كي، كدرى بوسبوتون آتماينجا،
 ائللريم آزاد اولوب، غمي اونوتماينجا

دؤيوشرم هر زامان ائله نغمه كارام من
 دوغما يوردو بزه ين گوله نغمه كارام من

*** **

صائب تبريزى

پيمانه ام زرعه پيرى بخت ريخت
 ترجمه "سؤنمز" ده ن

مى جا ميني مين دؤره دولانديردى فلک
 نوبه م يئتيشنده اليمى تيتره ده رهک

بعدا ز هزار دور که نوبت بما رسيد .

حسرتده منى بير عمر يانديردى فلک
 پيمانه مى آلدی، سالدى، سينديردى فلک

آذربایجان زادگاه شعر نو

خطهٔ قهرمان‌پرور آذربایجان در اغلب زمینه‌های ادبی، فرهنگی، هنری و سیاسی پیش‌کسوت بوده و با تلاش و کوشش مردان و زنان این سرزمین — خیلی از نژادهای سیاسی، فرهنگی، ادبی و هنری برای اولین بار در ایران از این منطقه برخاسته و رشد و تکامل یافته و از آنجا به سایر نقاط کشور رفته است.

برخلاف مشهور شعر نو هم برای اولین بار و قبیل از نیما یوشیج در آذر — با یجان سروده شده و نیما یوشیج از شعرای نوپرداز آذربایجان الهام گرفته و شعر نو را به اوج رسانده است.

هرگاه سخن از شعر نو به میان می‌آید تا می‌توجه‌ها به نیما یوشیج جلب می‌شود، به شاعر بی‌که سروده‌هایش پلی است ارتباط دهنده ادب کهن و ادب امروز به همدیگر ساخته شدن این پل، خواست ادیبانی نبود که بدون توجه به زمان، از نظر اندیشه در قرن‌های گذشته زندگی می‌کردند، همان زبان را به کار می‌بردند و همان ابزار شعری را به خدمت می‌گرفتند و لباس‌های مستعمل قصیده و غزل را بر تن سخن‌هایشان می‌پوشاندند و بهیچوجه به تغییر مسیر ادبی و دگرگونی فکرشان رضایت نمی‌دادند.

نیما با آنان مبارزه کرد، به‌کند و کا و مسائل پرداخت، به‌دامنهٔ دیدش وسعت داد و به زندگی از زاویه‌های گوناگون نگریست، با آنکه نیما نتوانست نسل کهنه‌اندیشان را تماماً منقرض کند، همین اندازه که موفق گردیده است، ره‌گشای ارزنده‌ای باشد در ادبیات و شعر، قابل اعتنا و درخور تحسین است.

اما نیما را نخستین نوپرداز دانستن، منصفانه نیست، نیما اولین شاعری است که به شعر نو شخصیت ادبی بخشید، او اولین شاعری است که بطور جدی راه برگزیده‌اش را تا پایان ادامه داد و اولین شاعری است که نوگرا — پی و نو اندیشی را به سراینده‌گان امروز القا کرد.

این ها همه اقدام‌های اعتبار ساز نیما یوشیج است با این وجود او را پایه‌گذار شعر نو دانستن، گزافه‌گویی بشمار می‌آید، زیرا بوده‌اند تنسی چند که پیش از او قالب‌های کهن و مکرر را از تن شعر در زیده‌اند و آن افراد

عبارت بودند باز میرزا جعفر خا منه‌ای، تقی رفعت و شمس کسمائی که هر سه تن از خطه آذربایجان برخاسته و موج نورا که نیاز شدید جامعه آن روزیو در زمینه شعر و ادب ابتکار و اشاعه دادند. چون شعر نو هم مثل تمام پدیده‌های اجتماعی نمی تواند بدون علت و بدون آنکه خواست جامعه و نیاز زمان باشد پدید آید، بلکه خواست اجتماع و احتیاج زمان هست که هر پدیده‌ای را به وجود می آورد و در به وجود آمدن آن باید علت‌های زیادی را جستجو کرد که این علل می تواند اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... باشد که تمام این عوامل دست به دست هم داده آن پدیده را به وجود می آورند.

قبل از آنکه شرح حال این نو آوران موج ادبی آورده شود و به عنوان سند چند بیت از شعرهای آنان را به نظر شما برسانیم لازم است که علل پیدایش شعر نو را از نظر اجتماعی، سیاسی و ادبی بررسی کنیم.

در بررسی تاریخ ادبیات ایران به ویژه در یکصد و پنجاه سال پیش، متوجه بازگشتی می شویم که نه تنها سودمند نبوده بلکه سیر تحول ادبی کشورمان را به بیراهه کشانده است در زمانی که مراوده‌های سیاسی و اقتصادی با دیگر کشورها افزایش یافته بود، شاعران به هفت، هشت قرن پیش رجعت کرده بودند، به قرن‌های قصیده‌های چالوسانه با همان واژه‌های مهجور و دور از ذهن با توجه به اندک بودن تعداد با سوادها، کاربرد سروده‌های شاعران، چیزی در حد هیچ بود. تازه کسانی که به خواندن و نوشتن آشنائی داشتند نیز نمی توانستند پی به مفهوم شعرها ببرند و تازه اگر هم معنای شعرها بر ایشان روشن می شد تأثیری در فکر و روحشان نداشت، شعرها غالباً وصفی بودند از بهار و زمین و آسمان یا تمجیدی از شخصی بانفوذ و یا تعریفی از تیرمژگان آماده پرتاب یار.

آن دوران، دوران بی چهره‌ای بود، دوران استبداد قاجاری بود سلطه استعمار از یک سوی و اسیر آمدن مردم در جنگ خونریزان دست نشانده قاجاری از سوی دیگر تاریکی بی روزنی را شکل داده بود و شرایط اجتماعی..... نیز، بروز هرگونه روشنائی را در این تاریکی سد می کرد.

آثار شاعران و نویسندگان آن زمان به تعداد دوستان آنان چاپ و منتشر میشد، تازه هر آنچه مفهوم را بیچهره داشت در خدمت طبقه نجبا و اشراف بود در آن دوره روی گرداندن از سنت ادبی، تنها یک سنت کثی متمایز از پیوستگیهای فرهنگ اجتماعی نبود، شاعری قاعده و اصول داشت و این اصول

وقاعده از جانب نظام حاکم تثبیت شده بود، شاعر نوعی "صاحب منصب" بود.

اگر شاعری از چهار چوب قواعد و دستور فراتر می رفت، شاید به او شاعر اطلاق نمی کردند برای بهتر فهمیدن وضع شعر آن روزگار لازم است که نظر چند متفکر آن دوران را بدانیم. ملکم معروفترین متفکر پیش از مشروطه، از شاعران آن زمان اینطور یاد می کند:

"این دیوانه ها که در افواه مردم به یاوه سرا یعنی شاعران شهر داشتند چه در گفتگوها و چه در نوشتجات هرگز طالب معنی نبوده اند، اخلاق کلام را اعلی درجه فضل قرار داده، بیشتر عمر خود را صرف تحصیل الفاظ مغلطه می کردند" (۱)
"شعر گذشتگان همه در راه بستن دروغ به مدوح به کار می رفت" (۲)
باز به قول نویسنده سیاحتنامه ابراهیم بیگ که هیجان انگیزترین اثر ادبی اجتماعی این دوران است:

"مدوح که در پیش روی مردم ایستاده (و) مانند کاکا (است) پیوسف مصری نامند و چشمان کورش را که هر بی بصری بیند ترگس شهلا گویند، مرد که راه روز زنش تف به رویش می اندازد و پشت گردنی میزند و از ترس، بی چراغ به خلا نمی تواند رفتن، در شجاعت به رستم دستان و سام نریمان برتری می دهند (و) پست ترین مخلوقات را فضیلت مدار می نامند" (۳)
"فصحاء و بلغای متقدمین ایران نهالی که در باغ سخنوری نشانده اند چه ثمر بخشیده و تخمی که کشته اند چگونه نتیجه داده است؟ آن چه میبالغه و اغراق گفته اند، نتیجه آن مرکوز ساختن دروغ در طبایع ساده مردم بوده است با آنچه مدح و مداهنه کرده اند نتیجه آن تشویق وزراء و ملوک به انواع رذایل و سفاهت شده است با آن چه عرفان و تصرف سروده اند ثمری جز تنبلی و کسالت حیوانی و تولید گدا و قلندر نداده است با آن چه تغزل گل و بلبل ساخته اند نتیجه ای جز فساد اخلاق جوانان و سوق ایشان به ساده و بادیه نیخوده است با آن چه هزل و مطایبه پرداخته اند فایده های جز شیوع فسق و فجور و رواج فحشا و منکر نکرده است" (۴)

"شعر و شاعری در مشرق زمین صورت بدی کسب کرده و بجای اصلاح موجب فساد اخلاق ایشان است،"

- (۱) ص ۱۲۱ - از صبا تا نیما، جلد اول
- (۲) ص ۲۴۵ سیاحتنامه ابراهیم بیگ نوشته زین العابدین مراغه ای
- (۳) ص ۲۴۵ همان کتاب
- (۴) ص ۹۳ براون جلد اول

در ایران هر شاعر گدای گرسنه اغراقگویی را که سخنش پیچیده تر باشد ملک الشعرايش لقب داده اند، قاتنی سفیه را که جز به الفاظ به هیچ نپرداخته، او را حکیم قاتنی می خوانند، غافل از اینکه متملق لوس هرزه درائی شرافت مدح و وقار ستایش را به کلی به باد داده است. (۱)

اما متفکران مشروطه تنها به نقد تند وطنز آ میزادب و شعر کهنه نپرداخته اند آنها در عین حال اصول جدیدی هم برای شعر و شاعری می آوردند، از آخوندزاده شروع می کنیم، اومی گوید:

"پوئزی عبارتست از آن چنان انشائی که شامل باشد بر بیان احوال و اخلاق یک شخص یا یک طایفه ای که ما هوحقه، یا بشرح یک مطلب، یا بروصف اوضاع عالم طبیعت با نظم، در کمال جودت و تاثیر" (۲)

"حسن مضمون عبارتست از حکایت یا از شکایت، و حکایت و شکایت نیز موافق واقع باشد و در مضمون امری بیان نگردد که وجود خارجی نداشته باشد بلکه جمیع بیانات باید مطابق احوال و طبایع و اطوار و خیالات جنس بشر یا جنس حیوان مطابق اوضاع نباتات یا جمادات یا اقالیم بوده باشد. پس هر شعری مضمونش برخلاف واقع است (و) وجود خارجی ندارد شعر نیست."

"شعر عبارتست از ساختن و پرداختن عبارات پرمعنی خوش اسلوب با وضع مطلوب و مؤثر در تشریح حالت ملتی یا در تشبیه مثل واقعی مجسم ساختن حالات مخفی و مناسبات معنویه اشیا و رنگ تناسب به آنها دادن، بطوری که در نفوس تاثیرات عجیب بخشد، شاعر نه آنست که حالت اشیا و حقایق را بر خلاف واقع ترسیم نماید و مبالغه گوئی را چنان از حد بگذراند که معنی زایل گردد... شاعر باید تمام گل و بته و انسان و حیوان و دریا و آسمان و جنگل و کوه و صحرا به عینها ترسیم و تصویر کند، بطوریکه از نظر خواننده اخلاق و آداب یک امتی مجسم شود. و مقصود آن باید تنویر افکار و رفع خرافات و بصیرت ساختن خاطر و تشبیه غافلین و عبرت و غیرت و حب وطن و ملت باشد." (۳)

بهر حال بقول آخوندزاده:

"شعر هر چند صورت نظم دارد اما هر نظمی شعر نیست... میان شعر و نظم فرق (باید نهاد) و هر ناظم را برخلاف واقع شاعر نباید گفت." (۴)

به این ترتیب شعرا از نظر متفکران مشروطه بیان زیبایی منظوم واقعیا

---

(۱) ص ۲۵۲ اندیشه های میرزا آقاخان (۲) از مکتوبات.
(۳) مقالات آخوندزاده ص ۲۹ (۴) مقالات آخوندزاده ص ۲۹

است، و چنان که می بینیم آنها شعر را وسیله‌ای در راه بهتر کردن زندگی مردم می‌دانند و هر نوع نظم را که از شیوه رقابلیستی تبعیت نکنند، شعر نمی

دانند. (۱)

این بود همه‌ای از وضع شعر و ادبیات یکی دو قرن گذشته، یعنی در دوران پیش از مشروطیت اشعاری که سروده می‌شد بیشتر از لحاظ محتوا جنبه تملق از دولتمردان را داشت و از نظر فرم آراسته از واژه‌های بخرنج و دور از فهم عموم و حتی با سوادان آن روز بود ولی بمحض اینکه ناپیره شعله‌های انقلاب مشروطیت اغلب نقاط سوزمین ایران را فرا گرفت شعر هم وسیله‌ای شد در دست انقلابیون که در روشن ساختن افکار عامه نقش بسزایی ایفا کرد. انقلاب مشروطیت که توده‌ها را به خروش آورد، بشعر تا شیرانکارنا پذیر برجای نهاد، شعر را از میان کتابها بمیان مردم آورد، دیگر تنها سواد و دانستن فن کتابت لازم نبود که مردی مجاهد شعری را بخواند، شعرهای حماسی میهنی جای شعرهای بزمی را در میان مردم پر کردند، ولی شعر بزمی همچنان در میان گروه خاص بزیست خویش ادامه می‌داد، چون در شکل طبقات جابه‌جایی ایجاد نشده بود، گونه‌ای نمود طبقاتی در شعر جریان گرفت که تا آن روز، شعر پارسی در مبارزات ملی از آن محروم مانده بود، شعر به آزادی و نکوهش اسارت توده‌ها پرداخت، سلاحی شد برای هجوم مستبدان مزدوران و استعمارگرا دوران قاجاری، جان باختن در راه آرمانهای آزادیخواهی و مردم ستوده شد، وطنپرستی و ناسیونالیستی مضامین شعرها گشت، نظام حاکم بیرجا معه وسیله این شعرها تحقیر گردید، دوله‌ها و سلطنه‌ها و مزدوران و چاکران دست‌نشانده آنان در شعر دشمن مردم جلوه داده شدند شعر در این دوره نقش اجتماعی گرفت و زمینه زوال شعر ارتجاعی را فراهم آورد و بالاخره شعر در میان مردم پایگاه خود را مستقر کرد.

ولی برای اینکه از این سلاح بهتر استفاده شود لازم بود که تحولی در آن بوجود بیاید که قابل فهم برای عامه باشد. لذا تنی چند از شاعران، به فکر نوآوری افتادند، ابتدا این نوآوری در مضمون بود نه در قالب شعری، میخواستند شرایط زمانه و دردهای اجتماعی را در قالب‌های عروضی زنجیره‌سازی کنند و قصیده و ارتحولیل دهند.

(۱) نظریات متفکران مشروطه از کتاب ایران در آستانه انقلاب مشروطیت و ادبیات مشروطه نوشته باقر مؤمنی نقل شد.

رشید یاسمی می‌گوید: در این دوره غالب کسانی که دارای موهبت شاعری بودند، از تقلید گذشتگان حتی المقدور احتراز کرده و کوشیدند که مضمونی جدید در قالب شعری قدیم وارد کنند، جماعتی نیز از گویندگان بفرکانقلاب ادبی افتاده و مدعی تجدید صورت و مضمون اشعار شدند.

ملک الشعراء بهار، اگرچه مردی ادیب و شیفته ادبیات کهن بود و تا آخر عمر هم بعقیده و مسلک خود وفادار ماند، از نظر درک هنری نرمش و انعطاف بیشتر داشت و می‌توانست تا حدی با تجدد خواهان افراطی سازش کند.

میرزاده عشقی و ابوالقاسم لاهوتی هر یک به نوبه خود شیوه نویی در سخن منظوم فارسی بکار بستند و به فراخور قدرت و مرتبت خویش بسادگی و خلوص گراییدند و در میان اندیشه‌های خود نوعی استقلال و شخصیت یافتند.

ایرج میرزا محاوره را در شعر خود وارد کرد و هرچه بیشتر بسادگی و روانی بیان شاعرانه کوشید و سبکی بوجود آورد که مردم پسندیدند و شعرا تقلید کردند. معاصران نام او را جزو چند شاعری که بسبب جدید شعر گفته‌اند ثبت کردند و ملک الشعراء بهار درباره او گفته:

سعدی نبود و چون سعدی به دهر

شعر نو آورد ایرج میرزا

امانه ایرج میرزا و نه حتی میرزاده عشقی و ابوالقاسم لاهوتی نتوانستند گریبان خود را از قید قواعد مسلم عروض فارسی که بردست و پای کلام آنان افتاده بود رهایی بخشند، ایرج میرزا خود در مثنوی "انقلاب ادبی" در باره کسانی که در پی راههای نو بودند بالحن استهزا آمیزی می‌گفت:

می‌کنم قافیه‌ها را پس و پیش x تا شوم نابغه دوره خویش

به راستی هم ایجاد تجدد در ادبیات منظوم ایران تنها با پس و پیش کردن قافیه‌ها و تصرف در وزن‌ها و هنرنمایی در ترکیب کلام امکان پذیر نبود و اختلاف مضمونهای جدید و مقررات شعر قدیم هنگامی می‌توانست از میان برخیزد که در طرز اندیشه و اسلوب بیان شعر فارسی تحولی عمیق و ریشه‌دار بوجود آید.

علاقه‌مندان و خواستاران تجدید نظر در شعر که تعدادشان چندان درخور توجه نبود، در برابر غزل گویان و قصیده‌سرایان متعصب و خشک اندیشه، جبهه گرفتند. در این میان پای سعدی بمیان کشیده شد، شعرای معتقد به عروض و صنعتهای متداول شعری به طرفداری و حمایت شیخ شیراز برخاستند و نوگرایان ضمن بزرگداشت شعرهای او بر این عقیده بودند که اگر سعدی می‌خواست در این زمانه زندگی کنده‌ناچار می‌بایست متجدد می‌شد، چرا که حرف روز باید

هـ زبان روزبیا ن گردد و این بحث مدتها میان نویسندگان ادبی روزنامه - های " زبان آزاد" و " تجدد" ادامه داشت و مجله ها و نشریه های دیگری چون "نوبهار" و " دانشکده" نیز از این بحث داغ ادبی دور نماندند. روزنامه "تجدد" تبریز به سردبیری شادروان تقی رفعت نوشت: "ادبیا قدیمی ما از منابع اولیه خودش دور افتاده، در یک حوزه وسیع تراکم یافته و بحال رکورد و سکون در آن تختخواب فراخ مستقر و متوقف شده است، یک سدسید که اختیار داریم آن را یک سد محافظه کاری بنا مییم... این امواج متراکم ادبی را در آن حوض وسیع محبوس ساخته است. وقتیکه ما می گوئیم متصدی هستیم در این زمیته جریانی بوجود بیاوریم طبیعا معلوم می گردد که مقصود و نقشه ما عبارت از رخنه انداختن در بنیان این سدسید استمرار و رکود است. این نقشه ظاهر اخیلی سهل و ساده است ولی میدانیم که اثرات و عواقبی را در بر خواهد داشت..."

این روزنامه در جای دیگری نویسد "... ویکتور هوگو، آن شاعر رمانتیک فرانسه را که در فلسفه تاریخ ملل حاضر مصداق آن را مشاهده می نمائیم همیشه در نظر داریم که می گوید: قطاع ترین نتیجه مستقیم یک انقلاب سیاسی، یک انقلاب ادبی است و در تحولات و تجذات ما دی شرکت نجویند مگر با انقلاب معنوی تجدد خواهان، بیا بعبارت مناسب تر پژه و هندگان راه نو، تنها به طرح عقاید و نظریه های خود اکتفا نکرده، نمونه هایی نیز از سروده های خود را در روزنامه ها و مجله ها انتشار می دادند که هم از حیث فرم و هم از لحاظ محتوا کما بیش با آثار سخنسرایان قدیم فرق داشت.

برای نشان دادن سبک اشعار نوگرایان که در جریان آن روز چاپ می شد نمونه شعری که بسبب جدید بناسبت آتش سوزی ارومیه سروده شده از شماره ۲۷ روزنامه تجدد چاپ تبریز نقل می شود:

ارومی سوخت! ارومی سوخت! ارومی	که فرزندان خود را دیر یا زود
که اندر سینه اش امید عمران	به جلادان استبداد می داد
نوانو می دمید از بخت ایران	ارومی، کی ز آفت خواهد آسود؟
برغم خارجی و نفع بومی	بخداوند کد امین بخت شومی
حیاتی تازه درمی یافت شادان...	سوخت ارومی؟
خدا! شر کدام آذر قدومی	روایت را بنامش حکم رویت...
سوخت ارومی؟	ندیدیم آن سیه کابوس را ما،
ارومی کز خرابیهای بیداد	ته حال بلده مطموس را ما
پریشان، بیقرار، آزرده می بود	که ویران شد سراسر... در نهایت

شنیدم آفت منحوس را ما ،
که زیر آسمان پرنجومی ،

ارومی می نباید روی تابید ،
از الطاف جناب رب قهار ،
فلاکت بختیاری آورد باز ،
بشرط آنکه دردل پاید امید ؟
بشرط اینکه باشد عزم درکار ؟
به فردا دیده باید دوخت ارومی !
سوخت ارومی !

سوخت ارومی .
بلی گفتند ارومی سوخت ، خاکستر
شدش بازار و آزادی چنین را ،
چنان تاب آورد مردم که این را
نمی برد از خدای امید دیگر ،
که این اندازه سخت آرد به خاور
بلاد از هر طرف ، هرسو هجومی . . .

همی با ما کند اقبال پرخاش ،
همی بفرس تازد بخت بد خو !
از آتش من نترسم یکسر نو ،
رقیب ما چو آتش بود ، ای کاش
ز ترس آب جاری در تکاپو . . .
ارومی ! نا امید اندر همومی
آه ارومی !

سوخت ارومی .
ارومی انتظاری غیر از این داشت
ارومی انقلاب روس را دید ،
نهضت اندر دلش فریاد و بلعید
فغان سینه رنجور پنداشت
که بتوان خصم دیرین باز بخشید . . .
چه بود افسوس ! مردی را زومی ؟

شناسم سخت تر خصمی ترامن ،
که باشد یاس میل آشوب ، امل ریز . . .
چو افتادی چنین ، چونان تو بر خیز
که خود نادم شود از کرده دشمن ،
سمند عزم را بر صولت انگیز
مبادا ، غیرتت ریزد چومومی . . .
هان ارومی

سوخت ارومی .
زکشت مرحمت با صد نیازی ،
ارومی با ز بدبختی درو کرد
ارومی در کنارش ما رپرورد
ارومی سوخت از مهمان نوازی
به جرم اینکه شد با فقر همدرد
جلوهارا رهاند از دست رومی ،

تعدادتجددخواهان بیشتر نبودند
ولی آن تعداد قلیل افرادی بودند مبارز
آزادخواه و ادیب و روشنفکر که خواست
جامعه و نیاز زمان را خوب درک کرده و با
شهامت و تهور خاص خود توانستند تا ریخ
ادبیات ایران را وزق زده و موجی نو بر-
دمی در شعر و ادبیات این مرز و بوم به
وجود بیاورند .

سوخت ارومی .
ارومی ! اعتمادالدوله دیروز ،
نصارا نیز امروزت دهد باک ،
یکی طوفان خون جوشاند از خاک
یکی افروزد آتش های جانسوز !
پس از ده آک ، ارومی ! باز ده آک
هزاران بوم پس از تبعید بومی !
سوخت ارومی !

تسلیت

درگذشت ناگهانی آقای طاهر عبدلی فرد پدر همسر آقای
دکتر جواد هیئت مدیر مجله وارلیق را بنخود و همسرشان و خانواده
های عزادار تسلیت میگوئیم.

هیئت تحریریه وارلیق

گذر عمر: کتاب گذر عمر نگارش پرفسور ع. بیگدلی از چاپ
خارج شد. در این کتاب که بفارسی و ترکی نوشته شده شرح حال و زندگی
پیرماجرای نگارنده و قطعاتی چند از اشعار ترکی و فارسی ایشان درج
شده است.

توجه

۱- آذربایجان ادبیات تاریخی، ۲۰-نجی عصر فصلی یازماقلا مشغول اولدو-
غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازمچیلارین ترجمه‌ی حال و
اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازمچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر
یمیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله
برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزینده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرگؤنדרمه لریتی
خواهش ائدیریک «وارلیق»

۲- خواستاران ایشترالکمی توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین
شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار)
واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی-
شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۳- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمایند.

۴- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت
عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخیه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌های علاقمند
میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت
۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب
را تهیه نمایند.

۵- مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یکجلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هرچه
زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا روبروی دانشگاه
تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

۶۳۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ } تلفن

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال